

T.C.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL İLİŞKİSİNİN

ORTA DOĞU BÖLGESİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Damla BOSTANCI

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı

HAZİRAN, 2022

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL İLİŞKİSİNİN
ORTA DOĞU BÖLGESİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Damla BOSTANCI

(Y1912.300001)

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr.Üyesi Özgür TÖR

HAZİRAN, 2022

ONAY FORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail İlişkisinin Orta Doğu Bölgesine Etkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar, bütün süreçlerde; bilimsel, ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin, Kaynaklar kısmında gösterilenlerden oluştuğunu, bu eserlere atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Damla BOSTANCI

ÖNSÖZ

Yaklaşık bir yıldır süren “Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail ilişkisinin Orta Doğu Bölgesine Etkileri” başlıklı tez çalışmamın yürütülmesi sırasında akademik konulardaki tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım E. Gen. Dr. Öğr. Üyesi Özgür TÖR’e sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Bu süreçte çalışmama zaman ayırabilmem için bana destek olan ve ümit veren, olumlu fikirleri ile daima yanımda olan, sevgisini eksik etmeyen eşime şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim.

Son olarak bu tez çalışması; elimi tutan en güzel eller olan, bana bakan en güzel gözler olan, sevgiyi, anlayışı, sabrı ve sınırsız bağlılığı başka kimseden öğrenemeyeceğim, aydınlığım çocuklarıma armağan edilmiştir.

Haziran, 2022

Damla BOSTANCI

BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL İLİŞKİSİNİN ORTA DOĞU BÖLGESİNE ETKİLERİ

ÖZET

Uluslararası ilişkiler tarihinde birçok çatışma ve krizler yaşamış olan Orta Doğu bölgesi, sürekli ve ciddi değişimler yaşamıştır. 1971 senesinde kurulan Birleşik Arap Emirlikleri ve 1948 senesinde kurulan İsrail dış politikalarının temel esasları gereğince ilişkilerini İbrahim Anlaşmasıyla resmileştirmişlerdir. Çalışmada BAE ve İsrail arasındaki ilişkilerin başlangıcına değinerek İbrahim Anlaşmasından itibaren ele alınan bu çalışmanın esas odağını ve kapsamını, kendi güvenlik politikaları doğrultusunda Orta Doğu’da barış ve huzuru getirme olasılıklarının incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda altı bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde giriş kısmına yer verilmiştir. İkinci bölümünde Yapısal Gerçekçilik kuramının mevcudiyeti ve bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde Tarih, bireylerin ve toplumların hafızasıdır mottosundan yola çıkarak yaşanan olayların anlaşılabilmesi ve gelecek üzerine tahminlerde bulunmak için Orta Doğu’nun tarihi ve genel özellikleri incelenmiştir. Bölge tarihinde yaşanan olaylar doğrultusunda bölgenin güvensizlik ve istikrarsızlık unsurlarına değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde; BAE ve İsrail’in genel özellikleri, kuruluş süreçleri ve dış politikalarının temel esasları, gelecekte yaşanacak olayların daha iyi anlaşılabilmesi için incelenmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri’nin ülke incelemesi yapılırken, ülkenin güvenlik tehditleri ile baş etme yöntemleri irdelenmiştir. Aynı şekilde İsrail’in kuruluş süreci ve Orta Doğu bölgesinde meydana gelen Filistin-İsrail sorunun arka planını incelenmiştir. Filistin direnişi haline dönüşen bu sorunda, Orta Doğu bölgesi ülkelerinin İsrail ile ilişkileri ve İsrail’in dış politikasının temel esasları üzerine çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise; Her iki devlet bir birey olarak ele alınarak, tarihin etkisinde geleceğin nasıl şekilleneceği ve ilişkilerini etkileyen faktörlerin üzerinde

durulmuştur. İki ülkenin dış politika stratejileri çerçevesinde gerçekleştirecekleri tutum ve davranışları, ittifak oluşturma stratejileri incelenmiştir. Bilindiği üzere; Devletler bazı dış politika amaçlarını gerçekleştirirken, dışarıdan gelen etkilere göre tepki verirler. Bu sebeple davranışlarını tarafsızlık, izolasyonizm, bağlantısızlık ve ittifak oluşturma stratejileri üzerine gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Son olarak altıncı bölümde; Yapısal Gerçekçilik kuramı gereğince, BAE ve İsrail'in Orta Doğu bölgesindeki tehditler ve fırsatlar karşısında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin Orta Doğu'nun barış ve güvenliğini nasıl etkilediği ve İbrahim Anlaşması sonrasında Orta Doğu'yu nasıl etkileyeceği analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail, Orta Doğu, Yapısal Gerçekçilik Kuramı

EFFECTS OF UNITED ARAB EMIRATES AND ISRAELI RELATIONS ON THE MIDDLE EAST REGION

ABSTRACT

The Middle East region, which has experienced many conflicts and crises in the history of international relations, has experienced continuous and serious changes. The United Arab Emirates, established in 1971, and Israel, established in 1948, formalized their relations with the Abraham Agreement in accordance with the basic principles of their foreign policy. The main focus and scope of this study, which has been discussed since the Abraham Agreement by referring to the beginning of the relations between the UAE and Israel, is to examine the possibilities of bringing peace and tranquility in the Middle East in line with their own security policies.

In this direction, the first part of our study, which consists of six chapters, includes the introduction. In the second part, the existence of Structural Realism theory and scientific studies in this field are examined. In the third chapter, the history and general characteristics of the Middle East were examined in order to understand the events experienced and to make predictions about the future, based on the motto History is the memory of individuals and societies. In line with the events in the history of the region, the insecurity and instability elements of the region were mentioned. In the fourth part of the study; The general characteristics of the UAE and Israel, their establishment processes and the basic principles of their foreign policies have been examined in order to better understand the events that will take place in the future. While making a country analysis of the United Arab Emirates, the country's methods of dealing with security threats were examined.

Likewise, the establishment process of Israel and the background of the Palestine-Israel problem in the Middle East region were examined. In this problem, which has turned into Palestinian resistance, the relations of the countries of the

Middle East region with Israel and the basic principles of Israel's foreign policy have been studied.

In the fifth section; By considering both states as individuals, how the future will be shaped under the influence of history and the factors affecting their relations are emphasized. The attitudes and behaviors of the two countries within the framework of their foreign policy strategies, and their alliance formation strategies were examined. As known; States, while realizing some foreign policy objectives, react according to external influences. For this reason, they try to act on the strategies of neutrality, isolationism, non-alignment and alliance building. Finally, in the sixth chapter; In accordance with the Structural Realism theory, it has been analyzed how the activities of the UAE and Israel in the face of threats and opportunities in the Middle East region affect the peace and security of the Middle East and how it will affect the Middle East after the Abraham Agreement.

Keywords: United Arab Emirates, Israel, Middle East, Structural Realism Theory

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
I. GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Amacı	4
B. Araştırmanın Önemi	4
C. Araştırmanın Hipotezi.....	5
D. Araştırmanın Yöntemi	5
E. Araştırmanın Soruları.....	5
F. Araştırmanın Sınırları.....	5
II. YAPISAL GERÇEKÇİLİK (NEOREALİZM, YAPISAL REALİZM)	
KURAMI.....	7
A. Yapısal Gerçekçilik Kuramı Öncesi Realizm Kuramı	7
B. Yapısal Gerçekçilik Kuramı	11
1. Savunmacı ve saldırgan realizm	14
C. Yapısal Gerçekçilik Kuramı, Uluslararası Yapı ve Anarşi.....	16
D. Yapısal Gerçekçilik Kuramına Eleştiriler	17
E. Yapısal Gerçekçilik Kuramına göre BAE ve İsrail.....	19
III. DEĞİŞEN KOŞULLAR VE VARLIĞINI SÜRDÜREN ORTADOĞU	23
A. Orta Doğu'nun Genel Özellikleri	23
1. Orta Doğu'da toplumsal ve kültürel yapı	30
2. Orta Doğu'nun güvenlik sorunu ve istikrarsızlık unsurları	35
3. Orta Doğu'yu etkileyen çatışma alanları	41

IV. ORTA DOĞU BÖLGESİNDE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL	52
A. Orta Doğu Bölgesinde Birleşik Arap Emirlikleri	52
1. Birleşik Arap Emirlikleri'nin genel özellikleri ve kuruluş süreci.....	52
2. Birleşik Arap Emirlikleri dış politikasının temel esasları	57
B. Orta Doğu Bölgesinde İsrail	61
1. İsrail'in genel özellikleri ve kuruluş süreci'nin uluslararası alana etkileri	61
2. İsrail'in dış politikasının temel esasları	73
V. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL İLİŞKİLERİ.....	85
A. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Orta Doğu Bölgesine Yaklaşımı ve Orta Doğu'da Statükoyu Değiştirmeye Yönelik Davranışları.....	85
B. İsrail'in Orta Doğu Bölgesine Yaklaşımı ve Orta Doğu'da Statükoyu Değiştirmeye Yönelik Davranışları	92
C. Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail İlişkilerinin Tarihi	97
D. Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail'in izlediği politikaların Orta Doğu'ya Yansımaları.....	105
VI. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	114
VII. KAYNAKLAR.....	124
EKLER.....	153
ÖZGEÇMİŞ.....	159

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADIO	: Abu Dhabi Investment Office (Abu Dabi Yatırım Ofisi)
ADNEC	: Abu Dhabi National Exhibition Company (Abu Dabi Ulusal Fuar Şirketi)
AFRICOM	: The U.S. Africa Command (Amerika Birleşik Devletleri Afrika Komutanlığı)
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
CJRF-HOA	: Combined Joint Task Force - Horn of Africa (Afrika Boynuzu Birleşik Müşterek Görev Gücü)
DEFEND	: Deterring Enemy Forces and Enabling National Defense (Düşman Güçlerini Caydırma ve Milli Savunmaları Etkinleştirme Yasası)
DP	: Dubai Port (Dubai Limanları Şirketi)
EAPC	: Asia Europe Pipeline Co. Ltd. (Asya Avrupa Boru Hattı Şirketi)
FAB	: First Abu Dhabi Bank
FFDJ	: French Forces in Djibouti (Cibuti Fransız Kuvvetleri)
GOP	: Genişletilmiş Orta Doğu Projesi
IDEF	: International Defence Fair (Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı)
IDEX	: International Defence Exhibition & Conference (Uluslararası Savunma Sergisi)
IRENA	: International Renewable Energy Agency (Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı)
ISDEF	: Israel International Defense (İsrail Savunma Ekipmanları Fuarı)

İHA	: İnsansız Hava Aracı
MC	: Milletler Cemiyeti
PDSA	: Port De Djibouti S.A (Cibuti Limanı)
SB	: Sovyetler Birliği
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute (Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü)

I. GİRİŞ

Auguste Deteouf'un söylediği “Dünya’da kesin olan şey geçmiştir, üzerinde çalışmak zorunda olduğumuz şey gelecektir” sözünden yola çıkarak bu çalışmada; Orta Doğu bölgesinin öneminden ve tarihi süreçlerde nelerle karşılaşıldığından bahsedilip, bölgenin yakın geçmişte kurulan iki ülkesi olan Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail ilişkilerinin gelecekte Orta Doğu’ya etkilerinin nasıl olacağı üzerine çalışılmıştır.

Orta Doğu’nun geçmişten günümüze hâkimiyet alanını genişletmek isteyen, bölge ve bölge dışı birçok aktörün, yakından ilgilendiği bir alan olduğu bilinmektedir. İlk olarak bölgenin siyasi tarihi incelendiğinde; etnik ve dini kargaşalar sonucunda askeri darbeler ve iç kargaşalar göze çarpar. Daha sonra bölgenin jeopolitik önemi, coğrafi konumu ve zengin yeraltı kaynaklarının yönetimine sahip olmak isteyen bölge dışı aktörlerin, bölgeye etkileri dikkati çeker. Yaşanan kargaşa ve savaşlarla bölge ülkelerinde bütünsel otorite sağlanamamıştır. Bu sürekli hale dönüşen kargaşa ve savaşlar Karl Marx’ın, ‘ Tarihte ilk kez dram olan bir olay, bir kez daha tekrarlanırsa komedi olur ‘sözünü akıllara getirir. Fakat bu söz Orta Doğu bölgesi için geçerliliğini kaybeder. Çünkü geçmişten bugüne bölge, yaşadığı dramları stratejik önemi dolayısıyla, aynı şekilde değişen aktörlerle, yeniden yaşamaktadır. Her yenilenen dram, hiçbir zaman komediye dönüşmemiştir. Çünkü Orta Doğu topraklarının paylaşımı ve bölgeye hakim olma arzusu sürekliliğini korumuş ve stratejik önemini arttırmıştır.

Çalışma; Orta Doğu bölgesinde yaşanan geçmiş ve yaşanacaklar tarihi bir şekilde etkilediğinden yaşanan ve yaşanacak olayların doğru anlaşılabilmesi için BAE, İsrail ve Orta Doğu bölgesinin genel özelliklerinden yola çıkılarak, yapısal gerçekçilik kuramı üzerinden giriş ve sonuç dahil olmak üzere altı bölüm altında hazırlanmıştır.

Uluslararası sistemde meydana gelen olayların olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görüp araştırmayı hedefleyen bir teori olmasından dolayı “Yapısal

Gerçekçilik kuramı” çalışma için uygun görülmüştür. Kenneth Waltz tarafından ve realizm kuramının eksikliklerini tamamlamak için ortaya konulan bu kuramın, uluslararası sistemin özelliklerine ilişkin varsayımları bağlamında BAE ve İsrail politikaları ve temel parametreleri incelenmiştir. BAE ve İsrail ilişkilerinin uluslararası siyaset tartışmalarının dayandığı temel varsayımların tespit edilmesi, belirginleşmesi ve sorgulanmasına yardımcı olması bağlamda çalışmanın Yapısal Gerçekçilik kuramı çerçevesinde incelenmesinin disipline ek bir katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, uluslararası sistem ve sistemdeki güvenlik anlayışına odaklanılmıştır. Küçük veya bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin temel kaygısının güvenlik olduğu sonucuna ulaşılarak, BAE ve İsrail ilişkilerinin temelinde güvenlik kaygılarının olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

“Değişen Koşullar ile Varlığını Sürdüren Orta Doğu” başlıklı ikinci bölüme gelindiğinde, Orta Doğu bölgesin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Orta Doğu’nun coğrafik bir tanımı günümüzde yapılan tanımlarla karşılaştırılmıştır. Bireylerin oluşturduğu toplumlar, ortaya çıkarken bulundukları alanın dini, kültürel, siyasi ve sosyal şartlarının etkisinde şekillendiğinden, Orta Doğu’nun toplumsal ve kültürel yapısına değinilmiştir. Günümüzde yaşanan olayların toplumların şekillendirdiği geçmişin bir ürünü olmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Orta Doğu’nun temel parametrelerinin sürekli değişmiş olması, güvenlik stratejilerinde değişiklik yaşadığı sonucuna ulaşılarak, bölgenin ulusal ve uluslararası güvenliğini etkileyen faktörlere kısaca değinilmiş ve geçmişten bugüne kadar çatışma yaşanan alanlarda sürekli hale gelen çatışma sebepleri incelenmiştir.

BAE uluslararası ilişkiler sistematğinde sıra dışı bir ülke olarak, ulusal güvenliğini ve rejimi korumayı ön planda tutmaktadır. Bağımsızlığını güçlendirmek ve bölgede özel bir güce sahip olmak istediğinden ekonomik ilişkilerini, kendi güvenliklerini sağlamadaki bir araç olarak gördüğü bilinmektedir. Bu bilgiden yola çıkılarak BAE’nin kendi askeri gücünü ve nüfus gücünü ekonomik gücü sayesinde kurduğunu ve korumaya çalıştığı gözlemlenmektedir. İsrail ise kuruluş amacı kendilerinin Tanrı tarafından seçilmiş bir ırk olduğuna inanan Yahudilerin ‘Arz-ı Mev’ud’ yani vaat edilen kutsal topraklara ulaşma arzusu ile Orta Doğu’da mücadele etmeleriyle gerçekleşmiştir. Bölge dışı güçlerin ise kaynaklara sahip olma ve bölgenin jeostratejik özelliklerinden yararlanma arzusu sonucunda Yahudi halkına destek olması ile İsrail’in kuruluşu gerçekleşmiştir. Kurulduğu tarihten beri bölge

dışı politika stratejisini, komşuları düşman olarak adlandırdığı Arap devletleri ve koruyucu olarak adlandırdığı bölge dışı devletler ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini planlamıştır. İsrail dış politikasının temelinde, Siyonizm ideolojisinin önemli bir rolü olduğu ve kendi güvenliğini sağlamak için, ekonomik ve milli çıkarlarını maksimum seviyede tuttuğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple çalışmanın üçüncü bölümünde; BAE ve İsrail'in konumu ve kararlarını doğru analiz edebilmek için coğrafya –tarih etkisi ile idari mekanizması ve askeri gücünü tanımlamanın doğru bir başlangıç olacağı düşüncesinden hareketle, bu bölümde BAE ve İsrail'in kuruluş süreçlerinden günümüze kadar olan durumu incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; BAE ve İsrail ilişkilerinin işbirliği boyutu ve İbrahim Anlaşmasıyla resmileştirdikleri ilişkilerin tarihi arka planı ve aralarındaki diplomatik yöntemler incelenmiştir. Orta Doğu bölgesinde statükoyu değiştirmeye yönelik davranışları ayrı ayrı çalışılarak, ilişkilerinin Orta Doğu'ya yansımaları üzerine çalışılmıştır. Orta Doğu bölgesi için önemli bir sorun olan Filistin meselesinin çözümü için sunulan Yüzyılın Barış Planı ve İbrahim Anlaşmaları incelenmiş ve geçmişten örneği olarak düşünülen Medine Vesikası karşılaştırılmıştır.

Sonuç olarak; bölgesel ve küresel ölçekteki gelişmelerin etkisiyle kutuplaşma hareketleri ele alınmış ve BAE ve İsrail'in kurulduğundan bu yana izlemekte oldukları dış politika ve bölgesel güç olma yolundaki mücadelelerinin Orta Doğu bölgesine yansımalarının toplumsal huzursuzluğa yol açabileceği, ABD öncülüğünde hayata geçirilen İsrail ile bölge devletlerinin normalleşme çabalarının bölgede ayrışma yaratacağı ve bölgede istikrarsızlık getireceği yapısal gerçekçilik kuramı üzerinden analiz edilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Bu tez çalışması, konusunun özelliği itibarıyla çok yönlü çalışmayı gerektirmiştir. Bu sebeple çalışmada Arapça, İngilizce ve Türkçe akademik çalışmalar, tez çalışmaları, yerli, yabancı kitap ve makalelerden, raporlar, dergiler, gazete, yasalar, TV arşivleri, kütüphanelerin veri tabanlarından faydalanılmıştır. Bilgi toplama aşamasında sistematik yöntem takip edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde deskriptif araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür çalışmasının nitel araştırma yöntemlerinin Tarihsel ve Nedensel Karşılaştırma modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Son olarak konuyu sonuca ulaştırmak için BAE ve İsrail'in davranışlarının ayrıntılı bir şekilde analizi yapılmış ve elde edilen veriler yorumlanmıştır.

A. Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasında Birleşik Arap Emirlikleri'nin güvenlik politikasındaki bölgesel bağlantıları, Körfez kimliği ile dış politika seçimleri, İsrail Devleti ile ilişkilerinin Orta Doğu bölgesinin barış ve güvenliğini nasıl etkilediği ve İbrahim Anlaşması sonrasında Orta Doğu'yu nasıl etkileyeceği Yapısal Gerçekçilik (Neo-Realizm) kuramı üzerinden incelenip, BAE ve İsrail ilişkilerinin Orta Doğu bölgesini nasıl etkileyeceğinin incelenmesidir.

B. Araştırmanın Önemi

Orta Doğu bölgesinde, etnik, mezhep ve ideolojik farklılıklar ile devam eden sınır ve toprak sorunları bölge ülkeleri arasında güvensizlik yaratmakta ve bölge ülkelerinin işbirliği içinde olmasını engellemektedir. Özellikle iç kargaşanın temeli, bölgede Araplar ve Arap olmayanlar arasında yaşanan kargaşadır. Multi kültürel bir yapıya sahip olan Orta Doğu bölgesinde birlikte yaşamının temelleri oluşturulması önemlidir.

Günümüzde ise bölge ülkeleri kendi güvenlikleri için dış desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle nüfus ve coğrafi durumu küçük olan ülkeler güvenlik temellerinde dış ülkeler ile ekonomik ve askeri ilişkiler içinde olmaktadır. Örneğin Körfez bölgesi ülkeleri temel ihtiyaçlarını ve güvenlik ihtiyaçlarını dış ülkelere temin etmektedir. Zayıf askeri güçleri sebebiyle tehdit ve risklere maruz kalmaktadırlar. Körfez Bölgesi ve Orta Doğu Bölgesinin savaş koşulları sebebiyle ülkelerin en önemli politikası güvenlik olmuştur. Birleşik Arap Emirlikleri, kendi güvenliğini sağlamak için yeterli askeri güce sahip olmadığından petrolü silah olarak kullanmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri kurulduğundan beri dış politikada en fazla güvenliğe ağırlık veren Körfez ülkesidir.

Bu çalışmanın önemi; Birleşik Arap Emirlikleri'nin diğer bölge ülkeleriyle siyasal, güvenlik ve bölgesel işbirliği üzerinde ve özellikle İsrail devleti ile olan ilişkilerinin tarihsel süreci ve İbrahim Anlaşması sonrasında, BAE ve İsrail ilişkisinin bölgeyi nasıl etkileyeceği üzerine çalışılmasıdır.

C. Araştırmanın Hipotezi

BAE ve İsrail ilişkisinin Orta Doğu'ya barış ve güvenlik getireceği umut edilmesine rağmen tarih, barış ve güvenliğin bu ikili ilişki ile mümkün olmadığını göstermektedir.

D. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışması, konusunun özelliği itibariyle çok yönlü çalışmayı gerektirdi. Bu sebepten çalışmada resmi, akademik çalışmalar, tez çalışmaları, yerli, yabancı kitap ve makalelerden, raporlar, dergiler, gazete, yasalar, TV arşivleri, kütüphanelerin veri tabanlarından faydalanılmıştır. Bilgi toplama aşamasında sistematik yöntem takip edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde deskriptif araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür çalışmasının nitel araştırma yöntemlerinin Tarihsel ve Nedensel Karşılaştırma modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Son olarak konuyu sonuca ulaştırmak için BAE ve İsrail'in davranışlarının ayrıntılı bir şekilde analizi yapılmış ve elde edilen veriler yorumlanmıştır.

E. Araştırmanın Soruları

- Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail ilişkisi Orta Doğu'nun geleceğine barış ve güvenlik getirme olasılığı nedir?
- İbrahim Anlaşmaları Orta Doğu'nun barış ve istikrarına ne kadar katkı sağlar?
- BAE ve İsrail arasındaki ilişkinin normalleşmesinin ardından Orta Doğu'nun sorunu olan İsrail ile Filistin arasında Medine Vesikası benzeri bir şehir devlet modeli nasıl oluşturulabilir?

F. Araştırmanın Sınırları

Çalışma sırasında 2020 senesinde gerçekleşen İbrahim anlaşması öncesinde İsrail ve BAE arasında resmi olmayan ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Orta Doğu bölgesi üzerine yapılan literatür taramasında, BAE ve İsrail ilişkileri üzerine bir dökümanın çok az olduğu görülmektedir. İbrahim anlaşmasının imzalanmasıyla BAE ve İsrail ilişkileri resmi olarak kurulmuş fakat konu üzerine akademik bir çalışma

yapılmadığı görölmüştür. Bu sebeple bu tez çalışmasında BAE ve İsrail üzerine hazırlanan akademik çalışmalar ayrı ayrı incelenmiştir. BAE ve İsrail ilişkilerinin İbrahim Anlaşmaları sonrasında Orta Doğu bölgesine etkileri uluslararası haber kaynaklarından ve Türkçe, İngilizce, Arapça makalelerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

II. YAPISAL GERÇEKÇİLİK (NEOREALİZM, YAPISAL REALİZM) KURAMI

Yapısal Gerçekçilik kuramı, devletler arasında meydana gelen olayları sistemik bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Uluslararası sistemi bir yapı ve birbirleriyle etkileşim halinde bulunan devletlerden oluşan, kapsamlı bir bütün olarak tanımlamaktadır.

Bu bölümde Yapısal Gerçekçilik kuramının, uluslararası sistemin temel özelliklerine ilişkin varsayımları incelenmiştir. İlk olarak Yapısal Gerçekçilik kuramı öncesinde, eksik olarak görülen realizm kuramına değinilmiştir. İkinci olarak Yapısal Gerçekçilik kuramının varsayımları ve temel argümanları incelenmiştir. Yapısal Gerçekçilik kuramı devletlerin, büyük güçlerin uluslararası sistemde nasıl davrandıklarına, birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde olduklarına bakmaktadır. Bu sebeple üçüncü olarak; Yapısal gerçekçilik kuramına göre; uluslararası yapı ve anarşi irdelenmiştir. Son olarak BAE ve İsrail'in stratejileri Yapısal Gerçekçilik kuramı açısından anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

A. Yapısal Gerçekçilik Kuramı Öncesi Realizm Kuramı

Yapısal gerçekçilik kuramı, realizm kuramının temelinde parçalar taşıdığı için önce klasik realizmi incelemek gerekmektedir. Uluslararası ilişkilerin kurucu ana akım teorisi olan realizm, Birinci Dünya Savaşı sonrası liberalizme karşı olarak ortaya çıkmıştır. Buna rağmen, realizm kavramının kökenleri M.Ö.500'lere kadar uzanan tarihi bir geçmişe sahiptir. Örneğin Thucydides M.Ö. 5. Yüzyılda Peloponez Savaşları eserinde savaşların nedenini; Atina'nın güçlenmesinin Sparta'da yaratılan korku olduğunu yazmıştır. Ayrıca Machiavelli'nin Prens'te öne sürdüğü görüşler ve Thomas Hobbes'un güçler dengesi fikri de realizm kuramı'nın perspektifiyle örtüşmektedir (İbrahimov, 2021:2). Realizm kuramının öncüleri Thucydides, Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), Max Weber (1864-1920) olarak kabul edilmişlerdir (Jane, 2019:12). Kısacası insanların topluluk halini alması

ile devletleşmesi sonucu oluşan savaşlar, köklü geçmişe sahip bir olgudur. Toplulukların ve onların oluşturduğu devletlerin kaderini belirleyen savaşlar, uluslararası sistemi etkilemektedir. Geçmişten bugüne savaşlar sebebiyle Sun Tzu, Machiavelli, Yusuf Has Hacib, Vegetius, Kenneth Waltz gibi realist yaklaşımlara sahip düşünürler; devletlerin güvenliğini uluslararası ilişkilerde sürekli gündemde tutmuşlardır. Devleti ve gücü temele koyan realizm, ulusal güce dayalı olarak devleti başat aktör olarak kabul etmiştir. Böylece realist yaklaşımlar, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında devletlerin güvenliği için uluslararası literatürde egemenliğini kanıtlamıştır (Karabulut, 2015:71).

Uluslararası ilişkilerde realizm kuramı temel ve genel bir teori olarak, önemli bir yaklaşım bütünüdür. Realistler temelde insanın kötü doğasını ele alırlar. Bu sebeple devletler, birbirleriyle güç ve çıkar için karşı karşıya gelirler. Bencilliğin ve çatışmaya neden olan düşmanca davranışların insanın doğasından kaynaklandığını ve bu sebeplerle uluslararası sistemde çıkar ve güç mücadelesi yaşamış olmalarını anarşik olarak tanımlarlar. Bu tarz duyguların siyasal sorunları yarattığını ve siyasette otorite ve mülkiyet ihtiyacı doğurduğunu belirtirler. Hatta Thomas Hobbes, insanların devlet öncesi topluluk hallerinin ve devleti oluşturduktan sonraki hallerinin temeline kötülüğü koymuştur. Çünkü insanlar, toplum halinde ortak bir otoriteyi kabul etmeden önce sosyal, iktisadi ve kültürel üretim için kendi bireysel çıkarlarını düşünmüştür. Bireysel, bencil ve kendi çıkarına hareket eden devlet öncesi toplumların bu yaşam hali, pratikte bir savaş halidir (Yurdusev, 2019:43-44). Doğanın kendi yasasına uygun yaşayabilmek için ahlaki davranmak gerekir. Zaten doğal yasaya uygun olan durumlar ahlakidir. Kötülüğün sınırlandırılması içinde otorite gereklidir. Uluslararası sistemde egemen bir otorite olmazsa anarşi meydana gelir (Jane, 2019:12). Realistler insanın kötü doğasını temele oturtturdukları için karamsar bir bakış açısına sahiptirler (Donnelly, 2000:9). Bu karamsar bakış açısını Sun Tzu'nun savaş sanatı isimli eserinde hile ve çıkardan bahsederken görürüz. Sun Tzu'ya göre; devletlerin güvenliği için savaşlar kaçınılmaz bir gerçektir. Sun Tzu, anlaşmasız barış istemenin birbirine karşı saldırgan olan ülkeler için genel bir tutum olduğunu belirtir. Devletlerin herhangi bir sebep olmadan barış ve dostluk istemek için biraraya gelebileceklerinden ve barışın gerçekleşmesinin devletlerin çıkarlarından kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü bir tarafın muhakkak kendi içinde kriz yaşadığını ve kendi iç sorunlarını çözmek için barış istediğini yazar. Sun

Tzu'nun bu karamsal yaklaşımı, başka realist düşünürler tarafındanda kullanılmıştır (Tzu, 2008). Klasik realizmin fikir babalarından biri olan Morgenthau (Tuicakademi.org, 2011) çıkarlar için başvurulacak barış şeklinin; radikal değişiklikler olduğunu ve kalıcı barışın olamayacağını savunmuştur.

Realizm kuramının bakış açıları bazı yerlerde farklılaşmış olsa da, beş temel soruya ortak cevap verir. Bu sorular;

- Uluslararası ilişkilerin doğası nedir?
- Uluslararası ilişkilerin gerçekleştiği ortamın özellikleri nedir?
- Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri kimlerdir?
- Uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinin amaçları nedir?
- Uluslararası ilişkilerde temel aktörlerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araç nedir? (Ersoy, 2014:161).

Dikkat edildiği üzere bu beş temel sorunun odaklandığı nokta, devletlerin çıkarlarıdır. Çünkü devletler çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Realizm kuramı için askeri güç devletlerin güvenliğinin temeli olarak görülür. Fakat devletlerin çıkarları söz konusu olduğunda gücü korumayı esas alırlar. Yukarıdaki paragrafta Sun Tzu'nun hile ve çıkarlar üzerine bahsettiği gibi, devletler uluslararası politikayı kendi güvenlikleri ve çıkarları için güç kullandıkları eylem alanı olarak görürler. Ayrıca realist düşünürler “savaşların etkisi azalabilir mi” veya “savaşlar biter mi”, “bir daha savaş olmaz mı” gibi sorulara cevap ararlar. Fakat realistler için savaşlar doğal bir durumdur. Bu yüzden devletlerin, kendi güvenliklerini sağlamak için sorumlulukları olduğunu söylerler. Geçmişte ve günümüzde bazı devletler, eli silah tutan herkesi asker olarak kabul etmiştir. Bu doğrultuda kendi güvenliklerini dinamik hale getirmek istemişlerdir (Karabulut, 2015:72).

Realizm kuramına göre, devletler çıkarları için güç kullandıkları eylem alanında, askeri güç başta olmak üzere gücün tüm unsurlarını kullanırlar. Morgenthau'ya göre insan doğası bencil ve saldırgan olduğundan, bir güç mücadelesi olan uluslararası politikalar için savaşlar, anarşi ve çatışmalar doğal sonuçlardır. Aynı fikir Machiavelli, Herbert Butterfield, Reinhold Niebuhr gibi teorisyen, filozof ve çağdaş politikacı realistler tarafındanda temele oturtularak savunulmuştur. Mearsheimer'de askeri gücün önemine vurgu yaparak, devletlerin ekonomik ve askeri güçlerine dikkat ettiklerini söyler. Ayrıca başka devletlerin güç dengelerinin

kendi lehlerine dönmemesine dikkat ettiklerini ve uluslararası politika ve güç politikasının eş anlamlı olduğunu belirtir (Mearsheimer, 2013:77).

Realizm kuramının diğer önemli varsayımı; güvenilir bir merkezi otorite boşluğunda devletler anarşi içinde karşı karşıya gelirler. Fakat devletler realizm kuramı çerçevesinde; tutarlıdır. Ayrıca amaç odaklı ve stratejilerini amaçlarına ulaşmak için planlar. Çünkü devletler rasyonel ve otonom olarak anarşinin etkisiyle stratejilerini belirler ve savaş- barış alternatifleri arasında ilişki kurarlar (Donnelly, 2000:9-10). Machievelli ise, devletlerin tutarlı olduğunu ama yükselme ve alçalma dönemlerinden geçtiklerini belirtir. Bu dönemlerde, dünyanın sürekli değişen ve stabil olmayan bir yer olduğunu, toplumların değiştiğini, toplumların siyasi ilişkileri ve askeri yapılarının değişikliğe uğradığını belirtir. Ayrıca toplumların ve askerlerin siyasi ilişkilerinin, devletlerin güvenliği ve çıkar ilişkisine dayalı olarak gerçekleştiğini belirtir.

Klasik realizmin diğer bir fikir babası olan (Tuicakademi.org, 2011). E.H. Carr, iki dünya savaşı arasında idealizmin ütopyacılığına vurgu yapmıştır. Yeniden bir dünya savaşı çıkabilirmi ve sebepleri üzerine analizler yapmıştır. Carr'a göre çıkarların ortaklığı anlayışına dayanan bir siyaseti, ütopyacı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca aynı eserinin içerisinde güç kavramını, hayatta kalmak olarak kullanmıştır (Carr, 2015:15-60-71). Morgenthau ise George Kennan ve Carr ile birlikte "güç politikası kuramını" geliştirmişlerdir. Bunun ardından Morgenthau realizmin teorileştirilmesi çalışmalarını yapmış ve altı temel ilke ortaya koymuştur. Bu ilkeler;

- Siyasal realizm toplum gibi, siyasetin de kökeninin insan doğasında bulunan objektif yasalara göre yönetildiğine inanır,
- Siyasetin başlangıç noktası çıkarlardır,
- Çıkar kavramı siyasetin temelidir. Fakat kavram zamana ve yere bağlı değildir,
- Ahlaki yasalar, devletlerin dış politikadaki eylemlerine yansımaz,
- Siyasal realizm, bir ulusun ahlaki hareket edip etmediğini küresel ahlaki yasalara göre ölçüt almaz. Devletler kendi özel istek ve eylemlerinin dünyanın ahlaki kurallarına uygun olduğunu ileri sürerler,
- Uluslararası ilişkilerde yaşanan siyasi eylemlerin, siyasi kriterlere dayanarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Morgenthau, 1990:2-14).

Morgenthau'nun bu altı ilkesinin ve diğer beş temel sorunun eksik bulunmasından dolayı, realizm kuramı ile ilgili eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Eleştirilerin bir çoğu realizm kuramının varsayımlarının eksikliği üzerine olmuştur. Örneğin realizm kuramının çok fazla güç kavramı üzerinde durduğu için diğer kavramları gözden kaçırdığı yönünde eleştirilmiştir. Ayrıca realizm kuramının devleti bir bütün olarak ele alması, devlet dışı aktörleri görmezden gelmesi gibi noktalarda eksik bulunmuş ve eleştirilmiştir. Bu eksiklikler yeni teorik akımlar meydana getirmiştir. Realizm kuramına yöneltilen eleştirilere cevap verecek bir teori sistematikle oturtulmaya çalışılmıştır. Realizm kuramını zenginleştirmek için Yapısal Gerçekçilik kuramı ortaya çıkmıştır. Böylece Yapısal Gerçekçilik kuramı ile araştırmalar insan doğasından sistem düzeyine getirilmiş ve devletler arasında meydana gelen olayları sistemik bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, realizm 20.yy uluslararası ilişkilerde kendi aktüelliğini sürdürmeyi başarmıştır. Çünkü her devletin kendi ulusal çıkarları vardır. Bu çıkarlar doğrultusunda, imkanları olduğu sürece hareket ederler. Fakat dünyadaki teknolojik, psikolojik ve biyolojik gelişmeler realizm kuramını yok etmemiştir. Sadece realizmin eksikliğinden kaynaklanan sebeplerle Yapısal Gerçekçilik kuramını geliştirmiştir. Yapısal Gerçekçilik kuramı insan doğası ve devlet yönetimi konusunda realizme göre daha bilimsel bir açıklama getirmeye çalışmıştır.

B. Yapısal Gerçekçilik Kuramı

Hans Morgenthau, Edward H. Carr ve diğer ünlü düşünürler tarafından önerilen klasik realizm geleneği, 1970 senesi sonrasında dünyanın yaşadığı dönüşümler ve realizm kuramının her şeyi açıklamada yetersiz kalması sonucunda yeniden şekillenmiştir (Powell, 1994:313-314).

Yapısal Gerçekçilik kuramı; 1979 senesinde Kenneth Waltz tarafından ilk kez “Uluslararası Politika Teorisi” başlıklı kitabında antropoloji ve ekonomi alanlarını dâhil ederek kullanılmıştır. Fakat Waltz'dan önce 1977 senesinde Yapısal Gerçekçilik akımına mensup, Robert O. Keohane ve Joseph Nye “yapıcı bir karşılıklı etkileşim” modelini ortaya koymuşlardır (Cowhey, 1978:132). Keohane ve Nye uluslararası ortamdaki aktörlerin birbirlerinden farklı olduğunu ve bu ortamda hiyerarşik düzen, merkezi otorite olmadığını söylerler. Uluslararası ortamda gücün

transformasyonu olmadığı için gücün dönüşüm yaşadığını belirtmişlerdir. Örneğin askeri güç, ekonomik güce dönüşmektedir (Donnelly, 2000:29).

Waltz devlet davranışlarının yorumlanmasında dünyadaki gelişmelerle uyumlu yeni bir yaklaşım oluşturma girişiminde bulunmuş ve Yapısal Gerçekçilik kuramı ile klasik realizmi eleştirmiştir. Bu kuramı bir sistematığe oturtmaya çalışan Waltz, tartışmayı insan doğasından sistem düzeyine getirerek, yapısal gerçekçilik kuramının klasik realizm kuramından daha güçlü olduğunu savunmuştur. Morgenthau'ya göre devletler iç politikalarının devletler arası çatışmalar ya da uluslararası politikalar üzerinde etkili olduğunu söylemiştir. Çünkü yapısal gerçekçilik kuramına göre; devletlerin davranışları, bulundukları uluslararası sistemde belirlenmektedir ve uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir (Ülman, 2011:18). Klasik realizm kuramında belirtildiği üzere eğer bir otorite olmazsa anarşik yapı oluşur ve devletler arası uyum sağlanamaz. Bu durum çatışmalar ve savaşlara sebep olmaktadır. Anarşik uluslararası yapı, ulusal yapının hiyerarşisinden farklıdır (Waltz, 2010:43).

Waltz'ın teorisine göre uluslararası politik sistem, ayrı ve birleşik birimlerden meydana gelen bir yapıdır (Tuicakademi.org, 2011). Devletlerin bu politik sistemdeki konumları, davranışlarına yön vermektedir. Yapısal gerçekçilik kuramında, güç dağılımı öncelikli bir etkidir. Böylece devletlerin bu politik sistemdeki güç değişimleriyle dengeler değişir. Örneğin çift kutupluluk veya çok kutupluluk olarak değişiklikler gösterir (Donnelly, 2000:56). Bilindiği üzere, uluslararası sistemde büyük güçlerin sayısına göre tanımlanan üç olası sistem vardır. Bunlar; tek kutuplu, iki kutuplu ve birçok kutuplu sistemdir. Waltz ve John Mearsheimer'e göre, gücün dengelenmesi sadece ittifaklar kurabilecek iç dengeleme yoluyla gerçekleşebilir. Çok kutuplu sistem olduğunda büyük güçler savaşının olması olasıdır. Bu sebeple, Waltz ve Mearsheimer'da iki kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı olduğunu savunmuşlardır. Çünkü iki kutuplu sistem, büyük güç savaşı ve sistemik değişimlere daha az eğilimlidir (Mutlu, 2018:14).

Waltz'a göre Yapısal Gerçekçilik kuramı politikaların otonomluğunu sağlar ve sistem içerisindeki yapıları ayrı ayrı tanımlayarak anlaşılır hale getirir. Yapısal Gerçekçilik kuramı uluslararası sistemi üç ayrı karakteristik özellik üzerinden incelemiştir. Bunlar; sistemde yürürlükte olan prensipler, sistemin içindeki birimlerin yapıları ve sistem içindeki birimlerin kapasitelerinin dağılımlarıdır. Robert Giplin

1996 yılında yapısal gerçekçilik kuramına üç madde ile katkıda bulunmuştur. Sosyal ve siyasi işlerin temel ögesinin grup çatışması olduğunu, devletlerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve güç ilişkilerinin uluslararası ilişkilerin temel özelliği olduğunu belirtmiştir. Mearsheimer'ın Yapısal Gerçekçilik kuramına katkısı ise bazı durumlarda Waltz gibi düşünmesiyle gerçekleşmiştir. Çünkü Mearsheimer Waltz gibi, anarşinin uluslararası sistemde şüphe, korku, güvenlik rekabetinden sorumlu olduğunu savunur. Ayrıca Waltz diğer klasik realistçiler gibi insanın doğasındaki kötülüğe değinmiştir fakat insanın doğasındaki gücün, uluslararası sistemdeki devletleri güç arttırmaya zorladığını ifade eder. Çünkü uluslararası politikada anlaşmazlıkları karara bağlayacak olan bir otorite yoktur. Silahlar ve ittifaklar yoluyla devletler kendi güvenliklerini sağlarlar (Waltz, 2010: 40-128).

Yapısal gerçekçilik kuramı yaklaşımları, sistemin ve liderlerin karar verme süreçlerinin incelenmesiyle başlar. Daha sonra devletlerin çıkarları ve güçlerinin incelenmesi, devletlerin gerçekliği algılaması, devletlerin birbirleriyle işbirlikleri ve çatışmaları yani davranışsal stratejileri, normlar ve kazançları olarak sıralamak mümkündür (İbrahimov, 2021:9).

Realistler için amaç olan güç kavramı, Yapısal Gerçekçiler için ise araçtır. Her iki kuram içinde önemli olan hayatta kalmaktır. Çünkü güç bir devletin kontrol ettiği maddi yeteneklere dayanır. Örneğin; güç dengesi devletlerin sahip olduğu nükleer silahlar gibi somut askeri varlıkların bir işlevidir. Askeri varlıkları inşaa etmeyi ise sosyo- ekonomik güç sağlar. Sosyo- ekonomik güç devletlerin sahip olduğu gizli güçtür. Devletlerin gücü ekonomik zenginliği ile nüfus büyüklüklerine dayanır. Devletler sahip oldukları bu gizli güç ile askeri kuvvetler inşaa ederler, teknoloji ihtiyaçlarını ve personel ihtiyaçlarını karşılarlar. Devletlerin güç kazanmalarının tek yolu savaş değildir (Mutlu, 2018:7). Gücü elde etmenin savaş olmadığının en güzel örneği yakın zamanlarda öne çıkan Çin'dir. Son birkaç yıl içinde nüfusunu ve küresel servetini arttırarak güç elde etmiştir.

Klasik realizmle Yapısal Gerçekçilik kuramının önemli farkı; yapısal gerçekliğin devletlerden yola çıkarak sistemi açıklamasıdır. Oysa realizm, sistemin tümünden yola çıkarak uluslararası sistemi açıklar. Yapısal Gerçekçilik kuramına göre, devletleri güç peşinde koşmaya zorlayan uluslararası sistemin yapısıdır. Bu yüzden güçlü bir devletin hayatta kalabilmesi için rekabet etmesi gerekir. Bu rekabet

esnasında devletlerin arasındaki kültürel ve rejim farklılıkları, devletlerin demokratik mi yoksa otokratikmi olduğu, devletlerin kim tarafından yönetildiği önemsizdir. Çünkü Yapısal gerçekçilik kuramına göre devletler kararlarını, kendilerinin ve rakiplerinin sistem içindeki durumlarına göre belirlerler. Yani devletler, sadece kendi kazançlarıyla ve durumlarıyla değil, rakiplerinin ve diğer aktörlerinde kazançları ve durumlarıyla yakından ilgilidirler (Aslanlı, 2016:1522).

Yapısal Gerçekçilik kuramı, klasik realizm kuramında olduğu gibi uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olduğu fikrini kendine temel edinmiştir. Fakat Yapısal Gerçekçilik kuramı devletlerin tek başına rasyonel karar veremeyeceklerini söylediğinden, güvenlik ve güç dağılımlarının uluslararası sistemdeki aktörlerin pozisyonlarını belirlediğini söyler. Klasik realizm sonuç odaklıdır. Yapısal gerçekçilik kuramı ise taraflar arasındaki ilişkiyi ve nedenleri inceler. Bu durum yapısal gerçekçilik kuramını bilimsel bir temele oturtmaya çalışan Waltz'ın klasik realizm'den ayrıldığı noktadır. Çünkü klasik realizm kuramı güç arzusunu insanın doğasından kaynaklandığını öne sürerken, yapısal gerçekçilik kuramı devletlerin davranışlarının bu gerçekle çeliştiğini öne sürer ve önemli olanın güvenlik olduğunu belirtir. Bu durumdan yola çıkıldığında, daha önce belirtildiği gibi Yapısal Gerçekçilik kuramı için güç amaç değil araç olduğu anlaşılır. Yapısal Gerçekçilik kuramı, güvenlik temelli olan bu yaklaşımın kaynağının sistemdeki anarşi olduğunu belirtir. Bu sebeple Yapısal Gerçekçilik kuramı açısından anarşi ve uluslararası yapının incelenmesinde fayda vardır.

1. Savunmacı ve saldırgan realizm

Uluslararası sistemin anarşi ortamında, güç arayışında bulunan devletler güvensizlik yaşadıklarında ve tehdit algıladıklarında, yapısal gerçekçilik kavramı kendi içinde iki alt kategori ortaya koyar. Bunlar savunmacı ve saldırgan realizmdir. Bu iki türün ortak noktalarından biri, devletlerin gücünü ve nüfuzunu arttırmaya yönelik arzularının olmasıdır.

Savunmacı realizm devletlerin zayıflığından istifade etmeden, kendi güvenliklerini ve güç dengesini muhafaza etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Aslında savunmacı realizm, Yapısal Gerçekçilik kuramının temel varsayımlarını kabul etsede, kendine özgü varsayımları da mevcuttur. Devletlerin sürekli olarak diğer devletlerde, tehdit algısı yarattığını söyler. Stephan Walt'ın öne sürdüğü tehdit

dengesi teorisi'ne göre, anarşik bir ortamda devletler kendilerini korumak için ittifak yaparlar. Kısacası, devletler güçlerini korumak veya arttırmak isterlerken, dışarıdan bir tehdit oluşursa başka bir devlet veya devletlerle ittifak yaparak denge arayışında olurlar ve güç dengesini yeniden inşaa ederler (Tüysüzoğlu, 2013:57-85). İttifak oluşturmanın temelinde tehdit yer almaktadır. Buradanda anlaşıldığı üzere savunmacı realizmin ana eğilimi güvenlidir. Mearsheimer'in maksimum güç iddialarını ele alan Waltz'a göre; devletler güçlerini maksimize etme peşinde değildirler. Bu tür çabaların başarıya ulaşma ihtimali azdır. Başarıya ulaşmış olsalar bile hegemon güç olmaya çalışan başka bir devlet karşısında ittifak kurmaya yönelirler. Yani maksimum güç elde etmeye çalışan bir devlet, karşısında etkin koalisyon oluşacağını bildiği için aşırı güce ulaşmak ister (Collins, 2019:22). Ayrıca savunmacı realizm, rasyonel tercih faktörü üzerinde durur ve savunma- saldırı dengesi bu kuramın varsayımları için önemlidir. Savunmacı realizme göre, yaşanan sorunlar elbette bitecek ve yeniden sistem dengesine dönecektir. Bu inanca göre, savunmacı realistler bir devletin diğer devletlere karşı düşmanlık gösterdiği ölçüde, güvenliğinin tehdit altında olacağını belirtmiştir (Slaughter, 2019:2). Savunmacı realizm, uluslararası sistemin rekabetçi yapısı üzerine devletlerin işbirlikleri ve kendini sınırlandırmak, devlet açısından en iyi seçenek olduğunu belirtir. Uluslararası sistemin genel olarak rekabetçi bir eğilim ortaya çıkarmayacağını ve güvenliğin sağlanmasının böylece daha mümkün olduğunu iddia eder (Collins, 2019:24).

Saldırgan realizmin temeli ise; devletlerin hayatta kalmasını sağlayan en iyi yolun sistemdeki en güçlü devlet olmak ve hegemonya elde etmektir (Johnson, 2016:4). Bu sebeple savaş, devletlerin kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bir araçtır (Mearsheimer, 2001:3). Saldırgan Realizm devletlerin, rakip devletlerin zayıflığını istismar ederek, kendi güçlerini geliştirmesi gerektiğini vurgular. Kısacası saldırgan realizm için ana varsayım güçtür.

Bilindiği üzere devletler güçlerini, kendilerini daha fazla güvende hissetmek için arttırmak isterler. Saldırgan realizm savunmacı realizmin aksine devletlerin fazla güç arayışında olduklarını savunurlar ve güvenlikleri için gerekli olan güç belirsizdir (Donnelly, 2000:66). Saldırgan Realizm'in en önemli temsilcisi John Mearsheimer'dir. Yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi uluslararası sistemdeki otorite boşluğunu doldurmaya çalışan devletlerin arasındaki mücadele, insanların saldırganlığından kaynaklanır. Mearsheimer ve Morgenthau otorite sağlamanın,

otoriterlik sevgisinden kaynaklandığını savunurlar. Özellikle Mearsheimer, uluslararası sistemin kaotik yapısının güvenlik ikilemi yarattığını ve devletlerin birbirlerine her zaman zarar verme potansiyeli olduğunu savunmaktadır. İşte buyüzden devletler güç biriktirirler (Sahlol, 2019:6). Saldırgan realizm, rekabetçi bir dünya öngördüğü için gücün maksimize olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca devletlerin plan ve niyetlerinin bilinip hesaba katılmasını öne sürer.

C. Yapısal Gerçekçilik Kuramı, Uluslararası Yapı ve Anarşi

Waltz'ın klasikleşmiş olan “İnsan, Devlet ve Savaş” isimli erken dönem kitabında, uluslararası bir olguyu açıklamak için sistemin bütününden hareket edilmesi gerektiğinin önemine işaret eder. Waltz'a göre bütünün kendisini oluşturan birimlerin düzenleyici etkisi vardır(Waltz, 2001:159-186). Ayrıca Waltz'ın, uluslararası ilişkiler disiplininin referans kitabı olan “Uluslararası Siyaset Teorisi” kitabında bütünün özelliklerini, bütünün mekanizmalarını ve aktörlerin davranışlarını açıklamıştır. Waltz bu kitabında uluslararası ilişkiler disiplininin bağımsızlığının temelinde anarşi olduğunu iddia eder (Waltz, 2010:79-128). Waltz, uluslararası alanda savaşı engelleyecek, çatışmaları çözecek, hükümet benzeri bir aktörün yokluğu durumuna göndermede bulunur ve anarşi kavramının uluslararası sistemin yapısal düzenleyici ilkesi olduğunu belirtir.

Uluslararası ilişkiler teorilerinden realizmin ana tartışma konusu olan anarşi kavramı merkezi otoritenin olmamasıyla oluşan kargaşadır. Sözlük anlamıyla; yönetim yokluğu anlamına gelmektedir. Genellikle düzensizlik, karışıklık, karmaşa ve kaosun eş anlamlısı olarak kullanılır. Bir uluslararası sistem özelliği olan anarşi kelimesi uluslararası ilişkilerin oluşturduğu sosyo-politik çerçeveye tanımlamaktadır (Evans, 2007:34).

Hiyerarşi ilkesinin tanımladığı ve merkezi bir otoritenin bulunduğu ulusal alanı, anarşinin egemen olduğu uluslararası politikadan ayırır. Anarşi olan uluslararası sistem yatay, homojen ve merkezsizdir. Bilindiği üzere anarşi ilkesi, sistem ölçeğinde devletlerin davranışları ile şekillenerek, aktörlerin uymak zorunda olduğu yapısal koşullar yaratır. Devletlerin güvenliğini sağlamak ve yaşamsal koşullarını gerçekleştirmek için yalnızdırlar. Kendi kabiliyetleri ve kaynaklarına güvenirlir. Tüm realist kuramların açıkladığı gibi devletlerin öncelikli amacı hayatta kalmaktır (Waltz, 2010:105). Devletlerin kendi başlarının çaresine baktığı bir

sistemde, devletler savaşa yatkın ve bir takım politikaları tercih etmek zorunda kalırlar. Bu durum uluslararası alanı iktidar, mücadele ve gereklilik alanı haline getirir. Örneğin Robert Gilpin'in Hegemonik İstikrar kuramında; savaşların nedenini hegemonik devletlerin yükselişi ve düşüşüne endekslenen döngüsel bir kuram olduğunu belirtir. Gilpin'in bu kuramı; uluslararası ilişkileri karakterize eden anarşik bir sistemde, devletlerin yöneticiliği altında hiyerarşik bir yapıya ulaşmayı gösterir. Fakat anarşinin sistemin hiyerarşik yapıya ulaşmasına rağmen temel özelliği olduğunu söyler (Gilpin, 1981:116). Devletler uluslararası istikrarı uzun süre tek başlarına sağlayamazlar. Bazı hegemonik düşüş dönemlerinde anarşi yeniden egemen hale gelir. Örneğin; genişlemeler, maliyetlerin faydalardan fazla olması gibi nedenlerde, uluslararası sistemin istikrarı topyekün bir savaşla çözülebilir (Gilpin, 1981:194).

Anarşi ilkesi, yapısal koşullar yarattığı gibi uluslararası gerçekçiliğide inşa eder. Bu yüzden uluslararası gerçekçiliğin ilkesi olan anarşi, sosyal gerçekçiliğin karmaşık yapısına işaret eder. Yapısal gerçekçilik kuramı güç, yapı ve eğilimleri saptamak konusunda başarısız olabiliyor. Böyle bir eksiklik karşısında anarşi ilkesi üzerinden uluslararası kavram yenilenir. Tarihi- toplumsal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik değil, tarih- ötesi ele alınarak kurgulanır (Ülman, 2011:20). Gilpin'e göre, yapısal gerçekçiliğin varsaydığı uluslararası ontolojiyi anarşi kuraldır. Düzen, adalet ve ahlak ise istisnadır diyerek açıklar (Gilpin, 1984:290).

Anarşi ilkesi uluslararası ilişkiler literatüründe farklı teoriler arasında tartışmalı bir kavram olmuştur. Örneğin, İnşaaacı teorinin öncüsü olan Alexander Wend, anarşi için devletin ona verdiği anlama göre değiştiğini söylemiştir (Griffiths, 2011:154).

D. Yapısal Gerçekçilik Kuramına Eleştiriler

Yapısal gerçekçilik kuramına yöneltilen eleştiriler, Waltz'ın analizlerinde konuyu realizmin insan doğası ve devlet odağından uzaklaştırarak, uluslararası sistemi ve yapısını merkeze koyarak analiz etmesiyle başlamıştır. Eleştirilerde Waltz'ın devletlerin iç yapısını göz ardı ettiği söylenmiştir. Eleştirilere göre yapısal gerçekçiler uluslararası sistemdeki değişimi açıklayamamışlardır. Eleştirmenler yapısal gerçekçilik kuramının temel varsayımları olan devletin temel aktör konumunu, uluslararası sistemin anarşik ortamında gerçekleştiğini kabul etmişlerdir ve diğer eksiklikler üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır. Bunun üzerine Waltz

eksiklikleri “yapı” kavramı içerisinde aramıştır. Waltz hem uluslararası yapı kavramını ıredelemiş hem de güç kavramını ırdeleyerek yeni anlamlar yüklemiştir (Jane, 2019:22). Waltz Uluslararası sistem içinde anarşi ortamında bulunan devletlerin, ülke içinde hiyerarşi ile davrandıkları sonucuna ulaşmıştır (Waltz, 1982:53). Bu açıklama üzerine eleştirmenler yapısal gerçekçilik kuramının uluslararası sistemi öne çıkarttığını ve devletlerin sistemi dönüştürme gücünü göz ardı ettiğini söylemişlerdir. Özellikle Waltz Soğuk Savaş döneminde, iki kutuplu sistemin çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı olacağı fikrindeki istikrar kavramına karşı Griffiths, Roach ve Solomon eleştirmiştir. Onlara göre; Soğuk Savaş zamanında “istikrar” kavramı iki kutupluluktan ziyade nükleer silahlarla ilgilidir. Süper güçlerin diğer devletlerden güçlü olmalarından dolayı, birbirleriyle eşit güce sahip oldukları anlamına gelmeyeceğini ve hakim bir yapı ile sosyalleştikleri anlamında gelmediğini söylemişlerdir (Griffiths, 2011:61). Ayrıca Waltz’ın devletlerin doğasına ilişkin fikirlerinde, güç dağılımı yaklaşımına çok fazla önem vermesi ve devletler arası iş birliklerine dikkat etmediği için neoliberaler tarafından da eleştirildiğini söylemişlerdir (Griffiths, 2011:62).

Yapısal gerçekçilik kuramı realizm kuramının eksiklerini kapatmaya çalışırken, gelişen dünyaya yeterince ayak uyduramayıp yeni eksiklikler bıraktığı savunulmuştur. Özellikle Waltz’ın analizlerine yöneltilen eleştiri, onun tüm sorunu tek bir düzleme indirgemiş olması ve yapısal değişimin salt birim- düzey süreçlerinden başka kaynağı olmamasıdır(Grieco, 2015:179). Daha önce ifade edildiği gibi yapısal gerçekçilik kuramına yönelik bir diğer eleştiri, devletlerin dış politikasını açıklarken, iç faktörleri görmezden gelmiş olmasıdır. İç faktörlerden bahsedilen devletlerin ekonomik, siyasi ve sosyal süreçleridir.

Yapısal gerçekçilik kuramının az sayıdaki değişkenle Soğuk Savaş’ın çatışmasız ortamını açıklayamamış olması ve sonuçları tahmin edememesi, SSCB’nin çöküşünü açıklayamamış olması çokça eleştirilmiştir. Böylece 1990’lı yıllar sonrasında iki kutuplu sistemin ortadan kalmasının ardından, kuramın yetersizliği daha fazla düşünülmüştür. Eleştirmenler yapısal gerçekçilik kuramının belirli bir zamanın şartlarına uygun olabileceğini ve gelecek üzerine analiz etmenin mümkün olmadığını belirtmişlerdir(Alibabalu, 2021:21). Örneğin Paul Schroeder “Tarihsel Gerçekçilik Karşısında Neorealizm” isimli makalesinde yapısal gerçekçilik kuramının yetersizliğini ve geleceği analiz etmedeki eksikliğini

savunmuştur(Schroeder, 1994:147-148). Daha sonra Paul Schroeder'ın aralarında olduğu Colin Elman, Miriam Fendius Elman gerçekçilik kuramının zayıf yönlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu durum onların hazırladığı “Tarih Karşısında Neorealizm: İkinci Bir Bakış” isimli makalede daha net gözlemlenmektedir(Elman ve diğerleri, 1995:194). 1996 yılında Colin Elman makalesinde, Waltz'dan aktarma yaparak yapısal gerçekçilik kuramının bir dış politika kuramı olmadığını ve bir uluslararası ilişkiler teorisi olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Elman, 1996:11-13).

Yukarıdaki bölümde açıklandığı üzere, yapısal gerçekçilik kuramı devletlerin sistemi, anaşinin yapısı, güvenlik, devletlerin kendini koruması ve gücün dengesinden oluşan bir sistematik analize sahiptir. Fakat 1991 yılındaki dünyanın yaşadığı değişikliklerden sonra, birçok araştırmacı ve Schroeder yapısal gerçekçilik kuramının gerçek bir tarihe dayalı anlayışı engellediğini ve bu durumun dengeleme davranışına aykırı olduğunu savunmuşlardır. Schroeder uluslararası sistemde yaşanan, bazı tarihi olayların yapısal gerçekçilik kuramı ile açıklanamayacağını savunmuştur. Aynı zamanda tarihsel bir değişken olarak güç dengesinin görülmesine izin vermediğini savunmuştur (Schroeder, 1994:147-148). Çünkü yapısal gerçekçilik kuramının tarihi değişikliklere karşı olması yüzünden statik bir teori olarak kaldığı yorumlanmıştır (Alibabalu, 2021:21).

Yapısal gerçekçilik kuramını eleştirenler, bu kuramın Viyana Kongresi sonrasında Avrupa'da oluşan ittifakların arkasındaki güç dengesi sistemini açıklayamadıklarını söylerler. Durumun dış düşmandan değil iç dinamiklerle ilgili olduğunu yapısal gerçekçilik kuramının göremediğini söylerler (Alibabalu, 2021:21). Aslında yapısal gerçekçilik kuramının dış politikaları analiz etmek (Jane, 2019:19) veya iç faktörü analiz etmek gibi bir iddiası olmayıp, sorunların cevaplarını sistem kaynaklı aramıştır.

E. Yapısal Gerçekçilik Kuramına göre BAE ve İsrail

Çalışmanın bu bölümünde Kenneth Waltz tarafından ortaya konulan Yapısal Gerçekçilik kavramının, uluslararası sistemin temel özelliklerine ilişkin varsayımları bağlamında BAE ve İsrail politikaları ve ilişkilerinin temel parametrelerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Tez çalışmasının genelinde BAE ve İsrail ilişkilerinin Orta Doğu'ya olan etkileri; Yapısal Gerçekçilik kavramı bağlamında analiz edilmiştir. Bilindiği üzere teorik incelemeler, uluslararası siyaset tartışmalarının

dayandığı temel varsayımların tespit edilmesine, belirginleştirilmesine ve sorgulanmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda BAE ve İsrail ilişkilerinin Yapısal Gerçekçilik kavramı çerçevesinde incelenmesinin disipline ek bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etken insan yapısı, devlet sisteminin yapısı ve devletin yapısıdır. BAE ve İsrail ilişkilerindeki sorunların uluslararası sistemin anarşik yapısından ve uluslararası sistemdeki boşluklardan kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Bilindiği üzere Waltz'a göre uluslararası anarşi ortamında, devletler kendilerini korumak için ittifak yoluna girerler. Bunun temelinde algıladıkları tehdit yer almaktadır. Yapısal gerçekçilik kavramı, kendi alanında uluslararası sistem ve sistemdeki güvenlik anlayışına odaklanmış olmasından dolayı, küçük veya bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin temel kaygısının güvenlik olduğu gözlemlenir.

BAE uluslararası ilişkiler sistematğinde sıra dışı bir ülkedir. Ulusal güvenliğini rejimi korumak için ön planda tutmakla beraber, bağımsızlığını güçlendirme ve bölgede özel bir güce sahip olma arzusu yaşamaktadır. Yapısal Gerçekçilik kavramının ekonomik ilişkileri, devletlerin güvenliğini sağlamalarındaki bir araç olarak gördüğü bilinmektedir. Bu bilgidan yola çıkıldığında BAE'nin kendi askeri gücünü ve nüfus gücünü ekonomik gücü sayesinde kurduğunu ve korumaya çalıştığı gözlemlenir.

İsrail politikalarına bakıldığında ise; tüm dönemlerde güvenlik kaygısının her zaman ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Arap ve Müslüman çoğunluğunun oluşturduğu coğrafyada, tek başına diğer Arap ülkelerinin problem haline dönüşmüştür. İsrail'in toprak bütünlüğü çerçevesinde yaşadığı kaygı itibariyle, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı tehditleri sınırlandırma bağlamında güvenlik yaklaşımı ön plandadır. İsrail politikalarını sadece milli güvenliğini sağlamak için hayata geçirmez. Doğal kaynaklara erişim imkanını ve ekonomik avantajları da beraberinde getirerek, milli çıkarlarına maksimum seviyede hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Devletler davranışlarını ve pozisyonlarını, hareketlerini ve karar alma süreçlerini farklı şekillerde zamana göre değiştirebilirler. BAE ve İsrail ilişkilerinde dikkat edilen en önemli unsur zaman olmuştur. BAE, güvenlik zaafiyetleri olan hassas bir bölgede güç olmaya çalıştığı için denge politikası çerçevesinde bölgesel ve

uluslararası ilişkilerini yumuşak tutmaya özen göstermektedir. Aynı şekilde dış politika adımlarındada yumuşak diplomasi gözlemlenir. BAE'nin ikili ilişkilerinde daha çok ekonomik bağlar mevcuttur. Enerji alanındaki işbirlikleri öne çıkmaktadır. Dünyanın bir çok ülkesine enerji kaynaklarını satmaktadır.

John Mearsheimer'in "Back To The Future" isimli makalesinde Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından aşırı milliyetçilik ve etnik çalışmaların istikrarsızlık ve çatışmaya yol açacağı, çok kutuplu geleneksel güç dengesi politikalarının dönüşüne neden olabileceğini savunmuştur(Mearsheimer,1990:11). Bundan dolayı BAE ve İsrail ilişkilerinin Arap milliyetçilik duygusunun Orta Doğu bölgesindeki Araplar açısından gerginleştirici bir etken olduğu düşünülebilir.

BAE ve İsrail ilişkilerinin doğası ve temel dinamikleri itibariyle uluslararası ilişkiler teorileri içinden, Yapısal Gerçekçilik kuramı çerçevesinde ele alınmasının daha doğru olduğu kanıtına varılmıştır. Yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği gibi, BAE ve İsrail ilişkisinde güvenlik kaygıları, güce önem verme, uluslararası ilişkiler sisteminin anarşik yapısına olan inanç ve benzeri etkenler bulunmaktadır. Ayrıca Yapısal Gerçekçilik kuramının vurguladığı üzere, devletler diğer devletlerle sadece güvenlik kaygıları için değil, ekonomik çıkarlarını da dikkate alarak ittifaklar kurarlar. BAE ve İsrail ilişkisinin ekonomik boyutunda önemli bir köprü rolü oynadığı gözlemlenmektedir.

III. DEĞİŞEN KOŞULLAR VE VARLIĞINI SÜRDÜREN ORTADOĞU

İnsanlık tarihi kadar eski bir medeniyete ev sahipliği yapan Orta Doğu, siyasal mücadelelerin üzerinde cereyan ettiği bölgedir. Bölgenin temel parametrelerinin sürekli değişmiş olması, güvenlik stratejilerinin değişiklik yaşadığı anlamına gelmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Orta Doğu bölgesinin tanımı ve genel özellikleri üzerinde durularak, bölgenin uluslararası arenadaki stratejik öneminden bahsedilmiştir. Bölgenin ulusal ve uluslararası güvenliğini etkileyen faktörlere kısaca değinilmiş ve geçmişten bugüne kadar çatışma yaşanan alanlarda sürekli hale gelen çatışma sebepleri incelenmiştir.

A. Orta Doğu'nun Genel Özellikleri

Orta Doğu tarihsel olarak incelendiğinde, birçok dinin ve kültürün bir arada yaşadığı, enerjinin elde edilmesi için sayısız savaşın yaşandığı bir bölgedir. M.Ö.3000¹ yılından itibaren, dünya üzerinde yaşanan önemli olayların sahası olmuştur. Dünyanın ortasında kavimlerin geçiş bölgesinde bulunur, uygarlık kurulmasına elverişli tabii yapıya sahiptir ve her yönden zengindir. Coğrafi özellikleri, farklı etnik, dini ve kültürel yapısı tarih boyunca bölgenin karakteristik özelliği olmuştur. Bu karakteristik özelliklerinden dolayı Orta Doğu'nun kaderinde değişim ve dönüşüm sürekli haldedir.

Bölgeye verilen ‘‘Orta Doğu’’ ismi, belli bir siyaset tatbikine karar veren devletler tarafından yakıştırılmış sübjektif kavramlaştırmanın bir ürünüdür. Orta Doğu kavramını İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupalı coğrafyacıların ortaya attığı iddia edilmektedir ve İngilizlerin Avrupa’dan Asya doğusuna kadar olan bölgeyi tanımlama ihtiyacından doğmuştur. 1902 senesinde, Amerikan deniz

¹ Sümerler, M.Ö. 3000 yılların da çivi yazısını icat etmişlerdi (ARSLAN, 2015).

tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, National Review’da Basra Körfezi’nin önemi anlatan yazısında, Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için Orta Doğu kavramını kullanmıştır. Yayınlanan bu makaleden sonra, kavram yaygınlaşmıştır. Hatta İngilizler, Mısır’daki askeri birliklerine “Orta Doğu Komutanlığı” ismini vermiştir (Doğan, 2011:11). Böylece “Middle East” kelimesi askeri literatürde kullanılmıştır (Cural, 1998:2).

Orta Doğu bölgesini ifade edebilmek için zaman ve yaşanan durumlar önem kazanmaktadır. Bölgeyi ifade eden özellikler dünya üzerindeki siyasal durum, zaman ve bölgenin nereden incelendiğine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir (Karaca, 2007:99). Cemil Meriç’in dediği gibi, “Ortadoğu kaypak bir mefhumdur, ne zaman, neden doğdu, hudutları nedir, bu konulardaki rivayetlerin çok fazla olduğu muhtelif bir kavramdır” (Meriç, 2019:69). Aslında kavramının tanımladığı bölgenin “doğu” olmuş olması tanımlamayı yapan öznenin durumuna ve duruşuna göre değişmektedir (Özdemir, 2013:40).

Orta Doğu bölgesi, Avrupa, Asya ve Afrika’yı, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu’nu Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan çok özel bir bölgedir (Özdemir, 2013:41). Coğrafi bütünlük, tarihsel yakınlık ve süper güçlerin çatışma alanı olması dikkate alındığında, her emperyalist gücün kendi çıkarlarına göre sınırlandırılan ama sınırları kesin olarak belirlenmeyen bir bölgedir (Cural, 1998:4). Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu Avrupa dışındaki Türkiye, Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Arap Yarımadası’nı ve Kuzey Afrika ülkelerini içine aldığı, doğu sınırı Kasr-ı Şirin’e kadar uzanan bölgeyi Orta Doğu olarak kabul etmiştir (Özdağ, 1994:5).

Günümüzde ise coğrafi konumu en geniş anlamıyla; batıda Fas’tan başlayıp ve Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır’a kadar uzanmaktadır. Doğuda ise Afganistan ve Pakistan’a, Umman Körfezine kadar uzanır. Irak, Kuveyt, İran, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman’ı da içine alır. Kuzeyde ise Türkiye’den başlar, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini de kapsamaktadır. Güney’e bakıldığında; Suudi Arabistan’dan Yemen’e uzanan Arap Yarımadası ve ortada Suriye, Ürdün, İsrail, Filistin ve Lübnan olduğu coğrafya olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2017:227). Geniş anlamda tanımlanan bölge, ABD’nin Genişletilmiş Orta Doğu Projesi (GOP) ile örtüşmektedir (Karaca, 2007:100). GOP’un sınırları; Cebelitarık’tan başlayarak, Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye,

Filistin, Basra Körfezi, Arap Yarımadası, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alıp Çin sınırına kadar tanımlanmaktadır (Karaca, 2007:100).

Dünyanın jeopolitik açıdan en önemli alanıdır (Zulfqar, 2018:121). Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağladığı gibi, Doğu ile Batı'yı ve Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu da birbirine bağlamaktadır. Aynı zamanda ticari ve kültürel açıdan, Avrupa ve Asya'yı da birbirine bağlayan bölgedir. Jeostratejik konumu sebebiyle, Asya ve Avrupa için düzenlenecek ve düşünülmüş tüm projelerin merkezinde bulunmaktadır. Avrupa devletlerini deniz komşuluğuyla, Hindistan, Çin ve Balkanları kara yollarıyla etkilemektedir. Anadolu, İran ve Arap yarımadasının tamamını etkileme potansiyeline sahiptir (Bağlama, 2016).

Hürmüz Boğazı, bölgenin önemini arttıran bir başka faktördür. Basra Körfezi'nin, petrol üretiminin dünyaya açılan kapısıdır. Süveyş kanalı, Avrupa ve Güney Asya arasındaki deniz yolu mesafesini azalttığı için ayrıca önemlidir. Süveyş Kanalı 1869 senesinde, faaliyete girmesinden sonra bölgenin önemi daha çok artmıştır. Petrol üreten ülkeler arasında ve dünya üzerindeki enerji kaynaklarının kullanım sahası arasında stratejik ilişki olduğu bilinmektedir. Bu stratejik ilişki, diğer önemli faktörler gibi bölgenin stratejik önemini arttırmaktadır. Fakat bölgede güvenlik sorunu ve istikrarsızlık doğurmaktadır.

Bu coğrafi tanımlı ve jeostratejik özellikleriyle birlikte Orta Doğu'nun stratejik değerlerine tek tek göz atıldığında; ilk olarak bölgenin dünyanın enerji merkezi olduğu görülür. Bölge sahip olduğu enerji kaynakları yüzünden sadece uluslararası çalışma alanları için değil, birçok bilim alanı içinde cazip bir alandır(Öztürk, 2007). Büyük Orta Doğu adı verilen Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini de içine alan bölgede, dünya petrol rezervlerinin 807,7 milyar varili (%47,6), dünya doğalgaz rezervlerinin 62,2 trilyon metreküpü (%32,1) bulunmaktadır²(Botaş,2021). “Kara Altın” olarak anılan petrol, sanayi ilişkileri ve dış politikayı belirleyen ana madde olduğu için günümüzde çok fazla önem kazanmıştır. Petrolün varlığı ile Orta Doğu'nun kara ve su yollarının stratejik önemi artmıştır. Dünyanın en önemli deniz

² Doğal Gaz rezervlerinin 79,1 trilyon metreküpü (%40,9) Orta Doğu ülkelerinde, 62,2 trilyon metreküpü (%32,1) Avrupa ve Asya ülkelerinde, 33,1 trilyon metreküpü (%17,1) Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır. Dünya ispatlanmış petrol rezervi 1.696,6 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Petrol rezervinin 807,7 milyar varili (%47,6) Orta Doğu ülkelerinde, 330,1 milyar varili (%19,5) Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, 226,1 milyar varili Kuzey Amerika ülkelerinde (%13,3) bulunmaktadır (Sıprı, 2021)

ticaret yolları olan Hürmüz Boğazı, Aden Körfezi, Süveyş Kanalı, Cebeli Tarık Boğazı, Babel Mendep Boğazı Orta Doğu'da yer almaktadır. Hatta Amerikalı deniz stratejisti Alfred Thayer Mahan “dünya hâkimiyeti ele geçirmek istenirse, öncelikle deniz ticaret yollarını ele geçirmek gerekir” demiştir. Bölgede 20. yüzyılın başından itibaren petrole dayalı siyaset yapılmaktadır. Orta Doğu bölgesinin, stratejik önemi hızla artmıştır³. Çünkü sanayi devrimi sonrasında dünyada teknoloji kullanımının artmasıyla Orta Doğu bölgesinin zengin enerji kaynaklarına ihtiyaç artmıştır. Petrolün rezerv miktarı, üretim oranı ve jeopolitik önemi arasında doğru orantı bulunmaktadır. Bu sebeple; Suudi Arabistan, İran, Irak, BAE dünya petrol sahasında kritik önemlere sahiptirler. Bu bölgelerde çıkabilecek herhangi kriz, çatışma ihracatı etkileyecektir. Bu durum, tüm dünya ekonomisine olumsuz yansır (İpek, 2013:11). Ayrıca dünyanın en kıymetli hammaddesi olan petrolün çıkartılmış olduğu yerlerde sürekli savaşlar ve darbeler yaşandığı için bölge halkı rahat nefes alamamaktadır (Karadağ, 1991:11). Çünkü Orta Doğu bölgesi için petrol (tüm enerji kaynakları), kan ve siyaset birbirine karışmış denilebilir.

Bölge sadece petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla değil, diğer yer altı kaynakları açısından da zengindir. Örneğin İran; doğalgaz ve petrolün yanı sıra, kömür, kükürt, bakır, fosfat, boksit, alüminyum krom rezervlerine (Karakaş, 1969:128), Irak; fosfat ve sülfür, kükürt rezervlerine sahiptir (Orhun, 1969:128). Cezayir; doğal gaz, demir, fosfat ve uranyum rezervlerine sahiptir. Suudi Arabistan; doğal gaz dışında, demir, altın, gümüş, çinko, kurşun ve bakır rezervlerine sahiptir (Al-Ahirah, 2022). Mısır, doğal gaz rezervlerinin yanı sıra, demir, fosfat, manganez rezervlerine sahiptir. Umman'da bakır rezervleri vardır (Dünyası, 2022). Uzun ömürlü ve çok fazla olan bu enerji kaynakları dünya ekonomisi için yaşamsal değerler taşımaktadır. Orta Doğu'daki bu doğal kaynakların zenginliği dünya üzerindeki tüm büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. Özellikle dünya gücünü ele geçirmeyi başarabilen ülkelere baktığımızda geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, daha sonra Birleşik Krallık, Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde bölgeyi dolaylı ve doğrudan etkileyen Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği olmuştur. Bölge, uluslararası siyasette çıkar çatışmalarının merkezi haline gelmiş ve sorunları beraberinde getirmiştir. Oysa

³ 1901 senesinde, İran'ın Zağros Dağlarında bulunan Mescidisüleyman'da açılan bir kuyu ile petrolün varlığı anlaşılmıştır. Fakat bu yağlı sıvının zaman zaman bu bölgede aktığı da M.Ö.5000 yıllarında da bilinmektedir (Gözenç, 1999:218).

petrole ve diğer enerji kaynaklarına sahip olan Orta Doğu ülkelerinin ekonomik ve politik açıdan güçlü olmaları gerekirken, yaşanan durum bu beklentilerin tersi olmaktadır (Karaca, 2007:101).

Orta Doğu coğrafi stratejik özelliğinin yanında, tarihten bugüne etnik-toplumsal yapısı ile uluslararası ilişkileri belirlemedeki gücü yüksektir. Ayrıca dinler coğrafyası olarak nitelendirilebilecek Orta Doğu'daki ülkelerin hemen hepsinde etnik ve dini özellikler siyasi ayrışmalara ve geçmişten bugüne çatışmaların süregelmesine yol açmıştır. İnsanlık tarihinin, başlangıcı olarak bilinen bu topraklarda, üç semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam doğmuştur. Etnik açıdan nüfusun büyük çoğunluğunu Araplar oluştursa da, Afganlar, Asuriler, Beluciler, Kürtler, Ermeniler, Türkler, İranlılar, Yahudiler, Kiptiler bulunmaktadır. Türk, Arap ve Farsların çoğunluğu oluşturduğu bu topraklara dini açıdan bakıldığında, bölgede Müslümanlar çoğunluktadır. Ayrıca bazı kaynaklara göre ayrıştırılmış olan Hariciler, Aleviler, Nusayriler ve Dürziler de bulunmaktadır (Oran, 2013:196). Geçmişte Orta Doğu bölgesi; Mısırlılar, Sümerliler ve Asurlularla beraber gelişmiştir. Persler, Yunanlar, Romanlar, Tatarlar, Moğollar da Orta Doğu'da yaşamıştır. Bölgede etnik karışıklık sebebiyle, kültürel çeşitlilik gelişmiştir. Ayrıca kültür ve medeniyetin gelişmesine katkı sağladığı gibi, insanlığın gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Etnik gruplar, ulus altı sosyal yapılar ve geleneksel yaşam günümüzde canlılığını koruyarak, uluslararası stratejiyi belirler. Örneğin Musevilik dini, bölgede tarih boyunca etkili olmuştur. 1948 senesinde kurulmuş olan İsrail, dini politikalar izlemiş ve Arap- İsrail savaşlarına sebep olmuştur. Diğer bir semavi din olan Hristiyanlık ise azınlık olarak yaşamaya devam etmektedir. En fazla Hristiyanlık dinine mensup ülke, Lübnan'dır. Lübnan var olan nüfusunun %33'ü civarında Hristiyan nüfusuna sahiptir (Moneim, 2021). Soğuk savaş sonrasında ABD'nin Orta Doğu'ya askeri müdahaleleri, bölge'deki pek çok Hristiyan'ın Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinden sığınma ve vatandaşlık hakkı alıp bölgeyi terk etmelerine sebep olmuştur. Orta Doğu'da azalan Hristiyan nüfusu ve bölünmüş Hristiyan cemaatlerinin tesiri az gözüküyor olsa da Hristiyan devletlerinin politikaları ve azalan nüfusa uzatılan koruyucu şemsiyesi belirli bir gücü temsil etmektedir. Ayrıca, Hristiyan devletler bölgeye teopolitik ikilem oluşturmaktadır. Bağımsız bir Filistin lehine karar almaları ve Protestan- Milenyalist ittifakın Yahudilerin Filistin'de tam hâkimiyetleri için

kendi Mesihçi yaklaşımlarıyla destek vermesi; Orta Doğu'daki teopolitik ikilemdir⁴ (YeniAcun, 2020:11). Filistin meselesinde Oslo görüşmelerinden beri AB üyesi ülkeler, Filistin yardım havuzuna en çok bağışta bulunan ülkelerdir. Hicaz bölgesinde ortaya çıkan İslamiyet ise, devlet yapısına dönüşmüştür. Dünya nüfusunun çoğunu oluşturan, bu üç dine mensuplarının bölgeye ilgilerinin artması, sorunlara neden olmaktadır. Kudüs İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik için vazgeçilmez bir şehir olması, Orta Doğu için sorundur. Bölgede, farklı etnik grupların olması ve mezheplerin de farklı olması sebebiyle ve batılı devletlerin katkısıyla iç karışıklıklar yaşanmış ve Orta Doğu savaş arenasına dönmüştür. Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere, İran, Irak, Suriye, Lübnan Orta Doğu'nun etnik ve mezhebi çeşitliliği çok olan ülkeleridir. Başka bir örnek Pakistan'dır. Pakistan Soğuk Savaş döneminde başlayan sonrasında devam eden mezhep çatışmalarına sahiptir ve bu durum ülkenin en önemli güvenlik sorunu olmuştur (Demir, 2019:235,236).

Orta Doğu'nun diğer bir önemli özelliği; bölge de geleneksel ve modern yaşamlara sahip ülkelerin yan yana olmasıdır. Bölge rejimlerinin çoğunun demokratik olmadığı gözlemlenir. Bölgenin en demokratik ülkesi, Türkiye'dir⁵. Ayrıca İsrail bölgedeki diğer demokratik ülkedir⁶. 1979 senesinde devrim ile kurulan İran'da demokratik olduğunu iddia etmektedir. İran, kendine özel Şii inancına uygun bir rejime sahiptir. İran'da bütün denetim dini liderin ve dinsel bürokrasinin elindedir. İran'ın devlet başkanları serbest seçimle oluşmuştur. Fakat İran'ın denetimini üstlenen dini liderin varlığı demokratik olma iddiasına gölge düşürmektedir (Arı, 2017:227). Suriye ve Irak'ta tek parti otoriterliği bulunmaktadır. Fakat tek parti diktasından daha çok bireysel dikta yönetimleri hâkimdir. Kuveyt,

⁴ Yahudi kökenli olan ilk Hristiyanlar, İsa Mesih'in Yahudilerin beklediği Mesih olduğunu iddia ederler. Çarmıh hadisesinden sonra krallık için yeniden geleceğine dair inançlar taşımaktadılar ve bu inançlar milenyum fikri ile harmanlanmıştır. İsa'nın ikinci gelişi, yeniden dirilme, hüküm günü ve dünyanın sonu gibi eskatolojik meseleler ile ilişkili olan milenyum düşüncesi, bir kurtuluş fikri taşımaktadır. Milenyum ile ilgili fikirler, dünyanın içinde bulunduğu düzene meydan okuyan bir tavır olabildiği için, sosyo-politik meselelerle milenyum fikirleri arasında ilişki vardır (Elmas, 2020:2,3,4).

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesine göre; Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir (Anayasası, 1982)

⁶ Knesset'te yayınlanan İsrail Temel Yasalarının 3. Maddesine göre; İsrail Devleti'nin Yahudi olmanın yanı sıra demokratik bir devlet olduğu yazmaktadır (Knesset, 1949).

(א) מדינת ישראל תהא בעלת משטר דמוקרטי

Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman krallık ve şeyhlikle yönetilmektedir. Lübnan ve Yemen çoğulcu bir siyasal rejimle yönetilmektedir. Mısır ise milliyetçiliğe sahip otoriter bir rejimle yönetilmektedir.

Ortadoğu, enerji kaynakları, kültürü ve stratejik coğrafi konumu dışında dünya silah piyasası için oldukça mühim bir pazardır. Çünkü bölgede bulunan enerji kaynakları, bölge dışı ve bölge içi çıkar çatışmalarına neden olmuştur. Çok fazla etkene maruz kalan bölgede silahlanma hızlanmış ve önünün kesilememesi sonucu doğmuştur (Karaca, 2007:101). İsveç-Stockholm merkezli sivil toplum örgütü olan Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI), 2016-2017 senesinden 2021 senesine kadar dünyada en çok silah satan ülke ve şirketleri ve satın alan ülkeleri kamuoyuyla paylaşmıştır. SIPRI raporlarına göre; Covid-19 salgını ile silah ithalatının yavaşlamış olmasına rağmen, bazı ülkeler savaş uçağı, helikopter ve savunma sistemleri için sözleşmelere imza atmıştır.⁷ Silah ithalatındaki en büyük artış Orta Doğu bölgesinde görülmüştür. Orta Doğu 2016-2020 senesinde 2011-2015 senesine göre; %25 daha fazla büyük silah ithal etmiştir (Sipri, 2021). Ayrıca Sipri, Körfez bölgesindeki stratejik rekabetin, silah alımına yansıdığını rapor etmiştir. Rapora göre; Suudi Arabistan, dünyanın en büyük silah ithalatçısı olarak, %61 silah ithalatını arttırmıştır (Sipri, 2021). BAE, %37 silah ithalatını düşürmüştür. Fakat BAE, ABD'den 50 adet F-35 jeti ve 18 adet silahlı drone satın almıştır. Rapora göre; 23 milyar dolarlık bir sözleşmeye imza attığı kaydedilmiştir (Sipri, 2021).

Sosyo- ekonomik yapı içerisinde yönetici sınıfları hâkimdir ve demokratik ülkelerde etkin olan orta sınıfın ise birçok bölge ülkesinde gelişmediği görülür. Siyasal kültür açısından benzerliklere sahip olan bölge ülkelerinde, İsrail hariç en etkin kültürel kaynak İslam dinidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da kurulmuş olan devletler sosyal, doğal ve coğrafi özellikleri dikkate alınmadan, bölge esasına göre kurulmuşlardır. Özellikle sosyal bilimcilere göre; Arap milliyetçiliği⁸ fıkırsel bir akım değildir. Siyasi bir hareket olarak ele alınmaktadır (Cural, 1998:6).

⁷ SIPRI üst düzey araştırma görevlisi Pieter WEZEMAN söylemiştir (15.Mart.2021).

⁸ Bölgede sadece Arap milliyetçiliğinden söz etmek aslında olası değildir. Lübnanlı Hristiyanlar öncülüğünde filizlenmiştir. Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ayrılıkçı bir akım olarak Arap devletlerindeki milliyetçiliği, kendi ülkelerinin Arap Birliği ideali olarak savunulmuştur. Mısır'da Cemal Abdünnasır'ın liderliğini yaptığı "pan-Arabizm" akımıyla gelişmiştir (Cural, 1998:6).

Orta Doğu, yukarıda açıklandığı üzere, stratejik açıdan önemli ve hassas bir bölgedir. Birçok güçlü ülkenin dış politikasında geniş bir yere sahiptir. Bu durum bölgede yaşayan insanlar açısından hayati bir konudur. Mearsheimer; “Irak Savaşında olduğu gibi, devletlerin dış politikalarında kötü yönlendirmeler olduğu takdirde insanlar için olumsuz sonuçlarla karşılaşmak mümkündür” demiştir (Mearshimer & Walt, 2006:14).

1. Orta Doğu’da toplumsal ve kültürel yapı

Orta Doğu, Çin ve Hindistan’ın dışında en eski kültür ve uygarlık merkezlerinden biridir. İlk şehirlerin kurulduğu, ilk yerleşik hayatın gerçekleştirildiği bir coğrafyadır ve dünyanın en eski kültür ve uygarlık merkezi olan, yazının ve sanatın şekillendiği bazı araştırmacılar tarafından “bereketli hilal” (Breasted, 1916) olarak anılmaktadır. Etnik ve toplumsal yapısı, uluslararası ilişkileri belirlemede diğer bölgelere oranla daha güçlü ve etkilidir. Etnik grupların, ulus altı sosyal yapıların ve geleneğin hala çok etkin olduğu bir bölgedir. Özellikle Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin bu bölgede olması, bölgenin tarıma elverişli olduğu anlamına gelmektedir. Verimli toprağın olması, bu toprağa yerleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bazı kaynaklar Orta Doğu toplumlarının karakteristik bir özelliği olan ataerkil aile yapısının, tarım uygulamasında ihtiyaç duyulan kas gücünden oluştuğunu belirtmektedir (Alptekin, 2004:3). Uygarlığa elverişli topraklara sahip olmasına rağmen, savaşların ve sürgünlerin coğrafyası olan bu bölgenin coğrafi özelliği, toplumların medeniyet yolunda önemli bir yol kat etmesini sağlamıştır (Alptekin, 2004:2).

Orta Doğu bölgesinin göç merkezi konumu, bölgeye gelen kavimlerin bazıları bölgede kalıcı olarak kendi idari ve toplumsal yapılarını kurmak için savaşmışlardır. Bu durum bölgenin en önemli değişime uğrama sebebi olmuştur. Böylece günümüze kadar bölgede her topluluk kendine özgü kültür, örf, adet ve geleneklerini yaşamaya başlamıştır. Kısacası, Orta Doğu’nun neredeyse altı bin yıllık tarihi boyunca coğrafi, tabiat özellikleri, ırk, siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve dini tecrübelerin birikimi bölgedeki insanların kültürel kimliklerinde yaşamaktadır.

Orta Doğu bölgesi etnik anlamda Araplar, Farslar ve Türkler’in egemenliği altındadır. Dinsel anlamda ise Müslümanların egemenliğindedir. Müslümanlar iki mezhep çatısı altında toplanırlar. Bölge 80 milyon civarında Şii nüfusa, 500 milyon

civarında Sünni nüfusa sahiptir (Alptekin, 2004:12). Tarihi arka planda Sümerler, Akatlar gibi bölgeye önemli etkilerde bulunmuş kavimlerin izlerine rastlanmaktadır. Günümüzde ise tarihi arka plandaki renkli etnik yapının etkisi devam etmektedir. Örneğin Irak, İran, Afganistan ve Pakistan'ın parçalı etnik yapısının sebebi, tarihi arka planın çok renkli olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin sosyal yapısı ise Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu bölgesindeki hâkimiyeti süresince şekillenmiştir. Özellikle Emevi ve Abbasiler döneminde Araplaşma ve Selçuklular dönemindeki Türkleşme bölgenin etnik yapısına büyük oranda etki edip, günümüzde etkisini sürdürmektedir. Göçlerle şekillenen bu yapı Osmanlı Devleti döneminde istikrar kazanmıştır. Bu sebeple Orta Doğu'nun etnik ve toplumsal yapısının uluslararası ilişkileri belirleme gücü diğer bölgelere göre fazladır. Buna rağmen, batı merkezli bakış açısı ile bölgenin kültürel hegemonyasının inşasında batılı tanımlar rol almaktadır (Artvur, 2020:81). Etnik açıdan günümüzde bölgede belli başlı on bir grup bulunmaktadır. Araplar, Türkler, Pencabiler, Farslar, Peştunlar, Kürtler, Berberiler, Yahudiler, Beluçiler, Kıptiler, Ermenilerdir.

Etnik gruplar incelendiğinde, ilk olarak Araplar ön plandadır. Arapların asıl vatani Arabistan ve Suriye'dir. Emevi ve Abbasiler döneminde Orta Doğu bölgesinde siyasi olarak yayılmamış ama kültürel olarak Arabistan ve Suriye dışında kalan coğrafyalara yayılmışlardır. Özellikle Arapça dilinin kullanımı açısından bahsedilebilir. Günümüzde ise Arabistan, Bahreyn, Beyrut, BAE, Cezayir, Fas, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Mısır, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün, Yemen olmak üzere 22 devlet Arap'tır. Nüfusunun yarısından azını kapsayan Arap nüfusu ile Sudan'da eklenebilir. Böylece bölgede Arapça konuşan ve Arap devleti olan devlet sayısı 23 olur ve Araplar Orta Doğu bölgesinin nüfusunun %44'ünü teşkil etmiş olur. 19. ve 20. yy dolaylarında yerleşik hayata geçen Araplar daha önceleri göçebe olarak yaşamaktaydılar. Günümüzde hala göçebe hayat süren Bedevi denilen kabile kültürüne sahip Araplar bulunmaktadır. Kan bağından oluşan bu kabile sisteminin yapısı, siyasi açıdan iktidar savaşlarını meydana getirmiştir. Örneğin Emeviler ve Abbasiler arasındaki savaşın temeli kabile savaşıdır. Orta Doğu bölgesindeki kabileliğin yerini bugün aşiretler almıştır. Arap ülkelerin hemen hepsinde devlet başkanlarının mensup olduğu güçlü bir aşiretin olması, kan bağına dayalı toplumsal yapılanmanın siyaset üzerindeki rolünün hala Araplar arasında devam ettiğinin bir işaretidir. Ayrıca toplum millet birlikteliği yerine kabile çıkarlarını gözettiği için

Araplar millet kavramını çok fazla kullanmamaktadır. Kısacası Orta Doğu bölgesinde Araplar için toplumsal bütünleşmeden bahsetmek güçtür. Bu eksikliği özellikle günümüzde devam eden Arap devletlerinin uzlaşamamasından anlaşılmaktadır. Bölgedeki toplumsal ve sosyal yapının oluşmasında toplum olarak birlikte hareket etme yetenekleri çok azdır.

Orta Doğu bölgesinin toplumsal ve kültürel yapısında etkisi olan diğer bir etnik grup Berberilerdir. Geçmişte ve günümüzde hala varlığını koruyan Berberiler yok denecek kadar azlardır. Fakat Afrika kıtasının kuzeyindeki Akdeniz kıyıları, Berberilerin yaşadığı alanı temsil etmektedir. Libya, Cezayir ve Fas'ta Araplaşmış Berberilerden bahsetmek mümkündür.

Diğer bir etnik grup olan Kıptiler ise Hint-Irak ırkıdır. Çingenelerle akraba bir ırk olan Kıptiler bugün sadece Mısır'da yaşamaktadırlar. Kendilerine ait bir dilleri olmasına rağmen hepsi Arapça konuşmakta ve tamamı Hristiyandır. Orta Doğu bölgesindeki durumları Mısır'ın iç dengeleriyle sınırlıdır.

Ermeniler ise bir diğer etnik gruptur. Ürdün, Lübnan ve Suriye'de diğer ülkelere oranla daha fazladır. Oldukça az sayısı olan Ermenilerin hepsi Hristiyan'dır. Siyasi ve toplumsal olarak Orta Doğu bölgesinde belirleyici değildir. Ermeniler gibi az sayıya sahip olan Asuriler ise daha fazla Irak'ta yaşamaktadırlar. M.Ö. Orta Doğu bölgesinde hüküm sürmüş olan Asurilerin torunlarıdır. Bazı kaynaklar Asurilerin Hristiyan Kürtler olduğunu ileri sürmektedir. Bazı kaynaklar ise buna karşı çıkmaktadır. Siyasi, dini ve kültürel geçmişe sahip olan Asuriler'in Orta Doğu Bölgesine etkisi önemlidir. Urfa şehrindeki ilk Hristiyan teoloji okullarını Asuriler kurmuştur. Ayrıca etnik açıdan Asuri, Nasturi ve Keldani gruplarının aynı olduğu söylenebilir. Çünkü üç etnik grupta Süryanileri oluşturmakta ve ortak dilleri Keldanicedir. Fakat günümüzde Keldanice dilini din adamları dışında halk konuşamamaktadır. Nasturi okulları da Orta Doğu ve dünyanın ilk üniversite kurumlarıdır. Ayrıca Keldaniler Vatikan'a bağlıdır.

Orta Doğu'nun önemli bir etnik grubu olan Türkler, Araplardan sonraki en kalabalık etnik gruptur. En çoktan aza doğru Türkiye Cumhuriyeti, İran, Afganistan, Irak ve Suriye'de dağınık olarak yaşamaktadırlar. Türkiye'de yaşayan Türkler, etnik olarak Oğuz Türküdürler. Aşiret yapısı Osmanlı iskan politikası ile kırılmış ve millet duygusu baskın hale gelmiştir. Buna rağmen aşiret yapısı Türkiye'nin güney

şeridinde yer yer devam etmektedir. Güney şeridinin orta ve batı kısmında Yörük ve Türkmen aşiretler, doğu kısmında ise Türkmen ve Kürtleşmiş Türkmen aşiretler yer almaktadır (Alptekin, 2004:16). Türkiye Türkleri ile Kürt halkı birlikte yaşıyor ve toplumsal bütünleşmeyi bozmamaktadırlar. Çünkü Kürt aşiretleri dil itibarıyla anadillerini Kürtçe olarak kullanmalarına rağmen, toplumsal yaşamda ve kültür olarak Türklüğü muhafaza etmektedirler. Toplumsal yapıda sosyal bütünleşme ilerlediği için Türkiye'nin güney şeridi dışındaki bölgelerde aşiret sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Türkiye'de yaşayan Türklerin çok az bir kesimi hariç çoğu Müslüman ve Sünnidir. Özellikle halifelüğün dört asır boyunca Türklerde devam etmesi sebebiyle Sufi hareketler, Tarikat ve Cemaat teşkilatlanmaları Türklerde çok canlı olmuştur. Halifelikten kalan etki ile diğer Müslüman devletler Türkleri koruyucu ve lider olarak görmeye devam etmektedirler. Müslüman topluluklar içerisinde Türkler'in istikrarlı ve dinamik karakteristik özellikleri vardır. Orta Doğu'nun en yüksek etnik mobilizasyonu olan millet Türklerdir. Demografik yapısı, siyasi istikrarı, kültürü ve tarihi ile oldukça güçlü bir etnik gruptur. Bu yüzden Orta Doğu'da meydana gelecek tüm projelerde Türklerin rolü çok önemlidir.

Orta Doğu'nun orta büyüklükteki toplumlarından biri olan İranlılar ise dördüncü büyük nüfusa sahiptir. İran'ın Orta Doğu'ya etkisi Türkler gibi tarihi tecrübesi, siyasi, dini, kültürü ve dili ile olmuştur. Geçmişte ve bugün İran'ın Orta Doğu'nun toplumsal yapısına ve kültürüne etkisi güçlüdür. Ayrıca bölgeye yerleşen Hint-Avrupa dili konuşan antik halklar, İranlılarla akrabalık kurmuşlar ve İran'ın kültürel liderliğinde Farsça diline hakim olmuşlardır. İranlılar dışında İran'da yaşayan diğer etnik gruplar Glakiler, Mazendariler, Luriler ve Beluçiler'dir. Bu dört etnik grubunda ortak özellikleri Müslüman, Şii olmaları, Farsça dilini kullanmaları ve toplumsal yapıyı, İran kültürü ile iç içe yaşayarak oluşturmalarıdır. (Daka, 2022). Orta Doğu'nun değişim ve gelişiminde çok büyük etkileri olmuştur. Günümüzde yaşanan gelişmelerde etkisi yüksektir.

Son iki yüzyılda siyasi rolleri ilerleyen ve Orta Doğu'da öne çıkan etnik gruplardan biride Kürtler'dir. Köylerden kente doğru bir göç yaşayarak ekonomik açıdan da gelişmişlerdir. Orta Doğu'da Yahudilerden sonra gelen bir etnik grup olduğu söylenebilir. Kürtler İran, Irak, Suriye ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşamaktadırlar.

Çoğunlukla Pakistan’da yaşayan Pencabiler, Peştular, Sindiler’de Orta Doğu bölgesine etki eden diğer etnik gruplardandır. Pencabiler Müslüman, Sünni ve Hanefi olmakla beraber Pencap dilini kullanmaktadırlar. Peştular ise Afganistan ve Pakistan’da yaşamaktadırlar. Müslüman ve Sünni gruplardır. Peştulara Afganistan’da Afgan denilmektedir. Afganistan’da yaşayan Peştular ile Pakistan’da yaşayan Peştular Taliban yönetimini meydana getirmiş ve Orta Doğu için önemli bir etnik grup olmuşlardır. Peştuların toplumsal yapısına Dürraniler ve Gilyezler adındaki kabileler yön vermektedir. Peštuca dilini kullanmaktadırlar. Sindiler ise; Hindistan ve Pakistan’da yaşamaktadırlar. Orta Doğu bölgesinde Hindistanlı bir etnik grup olarak bilinmektedirler. Müslüman, Sünni ve İsmaili mezhebine mensup olan Sindilerin siyasi, ekonomik ve kültürel etkisi kendi coğrafyaları ile sınırlıdır. Sindce konuşmaktadırlar.

Pakistan ve Afganistan öncelikli olmak üzere bölgeye etkisi olan Urduca konuşan Halklar, Jatlar ve Beluçiler’de etnik gruplardandır. Urdu dili konuşan halklar, müslüman ve sünni olup Pakistan, Hindistan ve Bagladeş’te yaşamaktadırlar. Hindistan çingenesi olarak anılan Jatlar, Pakistan ve Hindistan’da yaşamaktadırlar. Tamamı Müslümandır. Beluçiler ise; İran, Afganistan, Pakistan ve Umman’a dağılmış olan etnik gruplardır. İran’da yaşayan Beluçiler dışında hepsi Sünni’dir. Beluçice dilini kullanmaktadırlar. Toplumsal ve kültürel yapıya etkileri sadece yaşadıkları coğrafya ile sınırlı olup, Orta Doğu’ya katkıları yoktur.

Orta Doğu’da üç ülkeye dağılmış şekilde yaşayan bir başka etnik grup Taciklerdir. Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan’da yaşayan bu etnik grubun milleti asıl olarak Tacikistan ulus devletinin çatısı altındadır. İran kültürüne, diline yakındırlar ama dilleri bazı farklılıklara sahip olmasına rağmen Farsça’dır ve Sünnidirler. Orta Doğu’ya etkileri Afganistan ile sınırlıdır.

Afganistan’da yaşayan diğer etnik toplumlar Hazarlar ve Aymaklar’dır. Hazarlar, Afganistan’daki tek Şii gruptur. Bu sebeple Afganistan halkı arasında kimlik tartışması en çok Hazarlarla yapılır. Bazı kaynaklar Moğolların torunlarını olduklarını ileri sürmektedir (T.C.Dışişleri,2022). Dilleri, Türkçe ve Moğolca kelimeler barındıran Afganistan Farsçasıdır. Kültür ve dil itibariyle İran etkisine açık olmalarına rağmen bazıları Türk olduklarını iddia etmektedir. Siyasi, ekonomik, kültürel etkileri Afganistan’ın iç dengeleri ile sınırlıdır. Aynı şekilde Afganistan’da

yaşayan Türk olduklarını ileri süren Aymaklar'ın tamamı Müslüman'dır (News, 2021).

Orta Doğu bölgesi için önemli olan diğer bir etnik topluluk Yahudilerdir. Küçük topluluklar halinde yaşıyor olsalarda Orta Doğu'nun hemen hemen her ülkesinde yaşamaktadırlar. Toplumsal ve siyasi yapıya etkisi olan gruplardır. İsrail'e göç ederek siyasi bir yapılanma ile Orta Doğu'ya büyük etki etmişlerdir. Yahudilerin Orta Doğu'ya en büyük etkisi okuma yazma oranlarının yüksek olması ve eğitilmiş olmalarıdır. Yahudilerin asıl etnik ismi İsrailoğulları, dilleri İbranice ve dinleri Musevilik'tir. Hepsi aynı etnik kökene sahip değildir. Örneğin Habeşistan Yahudileri aynı etnik kökenden değildir. Müslüman ülkelerin arasında Yahudi karışıklığının sebebi, İsrail'den dolayı büyüktür.

Bölgede etnik gruplar ve gelenekler her zaman oldukça canlı ve değişmeden gelişmektedir. Bölgeye gelen her yeni topluluk kendi kültürünü bölgeye empoze edememiş fakat yerel kültürlerle birlikte şekillenerek bölgeye yerleşmiştir. Bu sebeple bölgenin geleneksel inançlarında ve yaşam biçiminde farklı toplulukların ortak kültürleri bulunmaktadır. Böylece farklı inançların, dillerin, kültürlerin birlikte yaşadığı Halklar Mozaik Coğrafyasına dönüşmüştür.

Yukarıda kısaca bilgi verilen etnik grupların bazılarının sadece dil ve din açısından bölgeye katkısı olurken, bazılarının siyasi değişiklikler yapma gücü olmuştur. Bu etnik gruplar ekonomik, kültürel, entelektüel ve dini değişiklikleri beraberinde getirerek bölgenin toplumsal, kültürel, siyasi yapısında olumlu olumsuz değişim ve gelişime katkıda bulunmuşlardır. Bölgenin en önemli özelliği toplumsal sürekliliğin hiç kopmamış olmasıdır.

Kısacası halkların inançları, mitolojileri, hikayeleri, toplumsal tecrübeleri, örf ve adetleri değişimlerle dönüşerek gelişmiştir. Örneğin Latin- Roma, Rum- Bizans, Fars –Sasani, Arap-Emevi, Arap- Abbasi, Türk- Selçuklu , Türk- Osmanlı, Moğol- İlhanlı devirleri bu gelişimlerin birer parçasıdır. Orta Doğu bu özelliği ile dinamik, canlı ve sürekli bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu sebeple Orta Doğu'nun geleceğinde, siyasi, ekonomik yapısında kültürel yapısının etkisi çok büyüktür.

2. Orta Doğu'nun güvenlik sorunu ve istikrarsızlık unsurları

Güvenlik sorunu uluslararası ilişkiler disiplininin en karmaşık ve sürekli farklılaşan önemli bir inceleme alanıdır. Güvenlik kavramı, Devletlerin ve

toplumların tehditlerden kurtulma arayışları içinde bağımsız kimliklerini veya işlevsel bütünlüklerini koruma çabası ve tehlikelerden uzak olma isteğidir. Böylece güvenliğin hem psikolojik hem de fiziksel bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır. Devletlerin daha çok güvenliğin fiziksel boyutuyla ilgilendiğini, saldırı ve tehditlerden uzak durmaya çalışmalarından anlaşılmaktadır. Bu sebeple kimi devletler güven içinde kalabilmek için tüm dünya sorunlarına sırt çevirir, kimi devletler de kendi güvenliklerini sağlamak için diplomatik yöntemler uygular ve diğer devletlerle ittifaklar kurarlar (Özcan, 2011:448).

Orta Doğu bölgesi hem ulusal hem de uluslararası güvenlik arayışında olduğu için kendi güvenliğinin sağlanmasında hem araç hem de amaç olmaktadır. Orta Doğu, hem kendi iç dünyasında karışıklıklara ve rekabete sahipken, hem de dünya üzerinde süper güç olma arayışı içinde olan devletler ile sorunlar yaşamaktadır. Fakat her iki koşulda güvenlik işlevini sonuca ulaştıracak olan devletlerin kendisidir. Ayrıca Orta Doğu uluslararası alanda güvenliğin iki boyutu ile karşılaşmaktadır. Birincisi içinde bulunduğu uluslararası sisteme karşı konumunu belirtirken, diğer bir yandan kendi ulusal güvenliğini korumaya çalışmaktadır. İkincisi ise; bir bütün olarak uluslararası sistemin kendisinin güvenlik anlayışı içinde bulunmaya çalışmasıdır (Krause, 2014:126,127).

Tarih bölge ülkelerinin sürekli olarak iç karmaşıklıklar dolayısıyla ulusal güvenlik tehditleri yaşadığını ve sahip oldukları enerji kaynakları, önemli ticaret yolları gibi jeopolitik önemleri sebebiyle uluslararası sistemde güvenliklerini koruma mecburiyetinde olduklarını yazmaktadır. Örneğin, 1869 senesinde Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte derinleşen güvenlik sorunu, 20.yüzyılın başından itibaren petrolün öneminin artmasıyla daha fazla artmıştır. Bölgenin zenginliklerine sahip olmak için bölge dışı büyük ve güçlü devletler arasında rekabet başlamıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra, İngiltere ve Fransa'nın rekabetine maruz kalan Orta Doğu toprakları, İkinci Dünya Savaşından sonra ABD ve Sovyetler Birliği'nin rekabetine sahne olmuştur. Görüldüğü üzere özellikle petrolün bulunmasıyla birlikte, bölgenin istikrarsızlığı sürekli artmıştır. Böylece Soğuk Savaş sonrası bölgenin nasıl denetim altında tutulacağı, dünya gücüne erişmek isteyen tüm devletlerin yarışmasına ve bölgenin ulusal güvenliğinin tehdit altında kalmasına sebep olmuştur.

Enerji kaynakları sebebiyle bölgeyi denetim altında tutma arzusu ön plana çıksa da, dini ve etnik milliyetçilikle başlayan güvenlik sorunları, silahlanma, Filistin

meselesi, su sorunları, siyasi kültür ve politik yapı, liderlerin otoriter olması, terör gibi sorunlarda bölgenin sorunlarından. Yapılan son çalışmalar ve araştırmalarda ise, uluslararası güvenlik sorununun, Orta Doğu ve Avrasya eksenine doğru kaydığı gözükmemektedir (Kıbaroğlu, 2012:69). Bu sebeple bölgenin güvenlik sorunlarını ve istikrarsızlık unsurlarını üç ana bölümde incelemek yanlış olmayacaktır.

- Birincisi, İsrail'in kuruluşu ile ortaya çıkan Arap-İsrail çatışmaları,
- İkincisi ise 1979 İran Devrimi'nin, Körfez bölgesine ve bölgesel düzeyde yarattığı tehdittir. İran tehdidi, bölgesel güvenliğin şekillenmesinde önemli bir dönemeçtir. Bu iki konu üzerine detaylı inceleme, Orta Doğu'nun çatışma bölgeleri konu başlığı altında yapılmıştır.
- Üçüncüsü ise ABD'nin, Orta Doğu'ya etkileridir.

Amerikan stratejisi Soğuk Savaş döneminde bölgede, Sovyetler Birliği'ni çevrelemek, İsrail'in güvenliğini sağlamak, enerji hatlarına sahip olmak veya enerji hatlarının güvenliğini sağlamak olmuştur. İsrail yönetimi ile zaman zaman gerilmeler yaşansa da, ABD'nin Tel Aviv politikaları çok fazla etkilenmemiş ve her zaman Orta Doğu politikalarında yerini almıştır. Ayrıca, ABD'nin Arap-İsrail çatışmalarını stabilize etmek ve Arap- İsrail barış süreçlerinin zeminini hazırlamak hedefleri arasında olmuştur.

ABD'nin Washington Konsensüsü ilkeleri ile bölgedeki ekonomik reformları desteklemeye çalışması ve 11 Eylül sonrasında “uluslararası teröre karşı” stratejisi bölgenin güvenliğini daha fazla etkilemiştir. Bu “Uluslararası teröre karşı” stratejisi Irak işgali'nin dönüm noktası olmuştur (Kurt, 2020:30-32). Çünkü El-Kaide, PKK,DAEŞ gibi örgütler, ABD'nin Irak işgali ile güç boşluklarından yararlanmışlardır. Hala Irak'ın bazı yerleri PKK ve DAEŞ kontrolündedir. ABD etkisiyle derinleşen terörün Orta Doğu güvenliğine etkisi bölge için hem ulusal hem de uluslararası bir tehdittir.

Orta Doğu'da, İslam kaynaklı terör⁹ adı altında, birçok hareket bulunmaktadır. Çünkü bölge çeşitli unsurlara ve çok katmanlı dini yapıya sahip olduğundan, İslami terör 1400 sene boyunca bölge politikasında önemli olmuştur. Batılı kültürel, politik

⁹ Latince “Terrere” yani korkutmak anlamı taşıyan ‘terör’ kelimesinin sözlük anlamı “tedhiş, sürekli, düzenli” şiddet hareketleri ile korkutmak ve vazgeçirtmektir (Doğan, 2001)

ve ekonomik değere tepki vermek amacıyla, bölgede sürekli olarak yeni islami hareketler çıkmakta ve yayılmaktadır. Batı kültürünün etkisi ve kültürün Orta Doğu topraklarında kendine yer bulmaya çalışması, İslami grupların dikkatini çekmektedir (Özdemir, 2013:40). Araştırmacılar İslami hareketlerin şiddete ve teröre dönüşmesinin sebebini; bölgedeki kültürden uzaklaşmanın ve geleneksel değere sırt çevirmenin, batı yüzünden olduğunun düşünülmesinden meydana geldiğini söylemektedirler (Kona, 2004:114). İslami grupların bir kısmı batı dan kaynaklı olduğunu düşünsede, bir kısmı çıkarları olan devlet ve gruplar tarafından düşündürülmektedir. Sosyo- ekonomik sorunlarda “İslam-şiddet-terör” üçgenini beslemektedir. İslami kaynaklı terörün beslendiği unsurlar sadece batı kültürüne tepki vermek değildir. Çünkü İslami hareketler muhalefeti, sekülerleşme ve modernleşme adı altında Orta Doğu’ya sokulmaya çalışılmaktadır (Lawrence, 1989:15).

Diğer bir güvenlik unsuru yeraltı kaynakları ve ekonomik dengesizliktir. Enerji kaynaklarının bölgedeki etkinliği ekonomik, sosyal, politik, askeri yapılanmalara etkisi vardır. Bölge içi çekişmelere etki ettiği gibi, diğer devletlerin de ilgisini çekerek, istikrarsız bir ortamın oluşmasına da sebep olmaktadır (Kona, 2004:116). Örneğin; 1990 senesinde Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinin sonucunda gerçekleşmiş olan Körfez Savaşı petrol sebebiyle yaşanmış bir çatışmadır. Aynı şekilde; petrol yoksunu olan Arap ülkelerinde yaşanan ekonomik zorluklar güvenlik sorununun bir parçasıdır (Kavli, 2001:2,3). 1970 ve 1980 yıllarından sonra zengin ve fakir arasındaki fark artmıştır. Gelir dağılımında eşitsizlik yaşanmış ve bu durum şehirlere göç, hızlı nüfus artışı, işsizlik, istihdam gibi sorunları doğurmuştur. Aslına bakılırsa; Orta Doğu’nun sosyo- ekonomik sorunu; geleneksel toplum yapısının ürünüdür. Sürekli olarak çeşitli yönetimler tarafından yönetilmeleri; bir çok alanda geri kalmışlık yaratmaktadır. Özellikle halk; yaşadıkları bir sorun karşısında yönetici elitlere tepki veriyor ve yeterince demokratik sistemler gelişmediği için halk devlet ideolojisinden uzaklaşmaktadır. Böylece halk yukarıda bahsedildiği gibi teröre yönelebilmektedir.

Bölgede, etnik karmaşa ve bölgenin silahlanması ayrı bir güvenlik unsurudur. Bölgenin geniş bir alanı, silahlı güçler tarafından silahlanmaya zorlanmıştır. Böylece sürekli olarak silahlı bölge olarak anılmıştır. Sürekli bir çatışmaya ev sahipliği yapan bölgede, her çatışma silahlanmayı beraberinde getirmektedir. Ayrıca, bölgedeki

Ülkelerin despot rejimlerinin varlığı, aktif bir gücün varlığını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, sürekli silahlanma ihtiyacı bulunmaktadır. Silahlanma, bölge devletlerin güvenlik yapılarında oldukça önemlidir. Silah satışı ve askeri giderlere bakıldığında, Orta Doğu her zaman ön sıralarda yer almıştır. Özellikle Arap-İsrail atışmaları üzerinden İsrail dünyada en çok silahlanan ülkeler arasında yer almıştır (Ademoglu, 2020). Bu durum, büyük gclerin kendi politikalarını uygulatabileceği bölgesel polisler yaratma ve pazarlık gücünün oluşturulması, kendi ideolojilerini bölgede yayma yarışını doğurmaktadır (zdemir, 2013:40).

Bölgede su kaynaklarının paylaşımı başka bir güvenlik unsurudur. Orta Doğu'nun su rezervleri kısıtlıdır. Bölge için asıl stratejik madde "petrol" değil, "su"dur. Su sorunu güvenlik algılamalarında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Orta Doğu'da su sorunu, direkt olarak bir çatışmaya yol amamış ama çatışma potansiyelini arttırmıştır. Su sıkıntısının en fazla yaşandığı Orta Doğu lkeleri İsrail, Filistin ve Ürdün'dr. Ayrıca Fırat ve Dicle nehirleri, Türkiye- Irak- Suriye'nin terörden sonraki önemli bir sorunudur. 1967 senesindeki Altı Gün Savaşlarında, su kaynaklarının rolü büyük olmuştur. Çünkü Savaş 1967'den iki buçuk sene önce, İsrail'in Ürdün Nehri'nin yönünün değiştirilmesine karşı hareket etmeye karar vermesiyle başlamıştır.

İsrail'in su sıkıntısı, Orta Doğu barışını etkileyen bir sorundur. Bu sebeple alışmamızında konusu olan BAE ve İsrail ilişkilerinin Orta Doğu'ya etkilerinin olumlu sonuçlanması için çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Daha nceden İsrail, Golan Tepeleri işgali sebebiyle, Suriye ile barış görüşmelerini çıkmaza sokmuştur. Golan tepelerindeki su kaynakları İsrail açısından önemlidir. Golan Tepelerindeki su kaynaklarının, İsrail için jeoekonomik önemi de bulunmaktadır (Davutoğlu, 2001:138). İsrail su ihtiyacının %25-%30'unu Batı şeria'dan karşılamaktadır. %25'ini, Golan Tepeleri'nden geçmekte olan Yarmuk ve Banyas nehirleri ile Tiberya Glnden karşılamaktadır. Yukarı Ürdün suları da İsrail için ayrıca bir önem taşımaktadır (Duyar, 2021).

Araştırmalar gelecek zamanlarda, su meselesinin şiddetleneceğini öngörmektedir. Çünkü worldometers'ın internet sayfasına göre dünya nüfusu 2022 senesinde 7.9 milyarı geçmektedir (Worldometer, 2022). Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonuna göre 2030 senesinde dünya nüfusu 9.3 milyara ulaşacaktır. Böylece

İklim değışikliğı gıda, su ve enerji ihtiyaçlarının karşılanması güçleşecektir. Dünya üzerinde kurak olan yerlerin daha fazla kurak olacağı öngörülmektedir.

Orta Doğu'da otoriterlik ve siyasi kültür başka bir güvenlik sorunudur. Bölgedeki ülkelerin birçoğunda iktidarı ele geçiren elit gruplar vardır. Bazı ülkelerde, farklılıklar olmuş olsada, mutlak monarşilerin hüküm sürdüğü tek bölgedir. Geleneksel yönetim şeklini benimsedikleri için Orta Doğu devletlerinin rejimleride birbirinden farklıdır ve istikrar sorunu yaşanmaktadır. Mutlak monarşiler, şeyhlikler, emirlikler, militarist ağırlıklı rejimler Orta Doğu'nun genel rejim özellikleridir. Bu yönetim şekline mezhep kavgalarının, dış ideolojik tahrikler ve emperyalist güçlerin kışkırtıcı tutumlarının eklenmesiyle İslami terör grupları sahneye çıkmaktadır. Çünkü demokratik organların ve politik kültürün olmaması, otoriter, totaliter baskıcı yönetimlerin Orta Doğu'nun geleneksel yönetim şekli haline dönüşmüş olması politik anlamda boşluklar ortaya çıkartmaktadır. İslami gruplar da bu boşlukları doldurmaktadır.

Politik güvenlik sorunu ise; modern seküler elitler ve geleneksel toplumlar olarak Arap dünyasını ikiye bölmektedir. Bu iki grup arasındaki denge uzun yıllar elitler lehine olmuştur. Yakın zamanlarda güçlenen ve radikalleşmeyle kimliklerini bağdaştırmak isteyen geleneksel halkın lehine dönmeye başlamıştır (Kona, 2004:117).

Arap Dünyasında liderlik, inatçı ve azimlidir. Diktatörlük, sergilendiğı de görülmektedir. Hatta Arap liderlerinin bazıları elde ettikleri güçleri çocuklarına devretmektedir. İslam dininin, Arap dünyasındaki demokrasiyi etkilediğı birçok araştırmacı tarafından söylenmektedir. Çünkü geleneksel dini kurallar, Arap kültürü ve ataerkil yapının demokrasiye uygun olmadığı ileri sürülmektedir. Bu tarz bir açıklamayı hatalı bulanlarda bulunmaktadır. Örneğın, Saeb Erekat¹⁰, bu tarz bir söylemde bulunanların ırkçı olduklarını söylemektedir.

Yakın tarihte yaşanan Arap Baharı ile otoriter iktidarlar devrilmiştir. Tunus'tan başlayıp Mısır, Libya, Ürdün, Yemen ve Suriye'de etkisini göstermiştir. Halk tarafından başlatılan hareketler, güçlü devletlerce desteklenerek, otoriter lider yönetimlerinin değışmesi sürecini ve iktidarı kaybetme korkusunun yaşanmasını

¹⁰ Saeb Erekat Filistinli Başmüzakereci'dir (Demir, 2012:21).

başlatmıştır. Çünkü Orta Doğu bölgesi bazı ülkelerinde rejimlerin nitelikleri ve uygulamaları arasında farklılıklar vardır. Demokrasi anlayışına dayanmayan göstermelik demokratik kurumların varlığı söz konusudur. Mevcut iktidarlar kendi devamlılıkları için otoriterliğe hizmet etmektedirler. Bu sebeple yapılan rejim içi reform ve değişimler de, halkların sorunlarını çözmemektedir. Hatta otoriter yapılar yeni şartlara uyum sağlayarak daha da güçlenmektedir. Çünkü cemaatçi yapıların varlığı, sivil toplumların eksik olması, halkın fakirliği, sosyoekonomik koşulların kötü olması, Orta Doğu'da otoriter olmayan istikrarlı rejimlerin kurulmasını zorlaştırmaktadır. (Kurubaş, 2011:126,127). Hatta günümüzde yaşanan normalleşme sürecinde ilk değinilmesi ve iyileştirilmesi gereken konulardan biri, toplumun yaşam koşullarının iyileştirilmesidir.

3. Orta Doğu'yu etkileyen çatışma alanları

Orta Doğu'da var olan çatışma ve kargaşanın temelinde, reel politik ekseninde şekillenen çıkar çatışmaları, bu çatışmalardan beslenen etnik ve mezhebi kimliklerin istismarı ile oluşan ayrışmalar yer almaktadır. Yukarıdaki bölümlerde detaylı anlatılan, bölgenin ticaret yolları, zengin doğal kaynakları, genç nüfus yapısı, dinsel, etnik ve yönetim çeşitliliğiyle günümüzde de uluslararası politikayı ve bölgeyi etkilemektedir. Çünkü Doğu Akdeniz'den başlayarak Basra'ya ulaşan bölgedeki gelişmeler büyük güçler, bölgesel aktörler ve devlet dışı unsurlar arasında küresel rekabet alanına dönüştürmektedir.

Suriye'den Mısır'a, Filistin'den Yemen'e kadar bölgeyi ve uluslararası alanı etkileyen birçok iç çatışmalar ve savaşlar yaşanmıştır. Böylece Orta Doğu ve çatışma kavramları, birlikte anılır olmuştur. Özellikle bölge, Soğuk Savaş (1945-1990) dengeleri içerisinde daha az edilgen olmuştur. Daha az edilgen olmasına rağmen, daha fazla bölünmüş gözükmektedir. Bu bölünmüşlükler, ABD ve SB üzerinden ülkelerin birbirleriyle rekabetlerini ve (Yemen iç savaşında olduğu gibi) vekâlet savaşlarını da beraberinde getirmiştir. Orta Doğu düzeninin kriz alanlarına ideolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşmalar, petrol sebepli jeoekonomik yapılanmalar, küresel stratejik rekabetlerin oluşturduğu jeopolitik ayrışma, İsrail'in kurulmasıyla beraber bölge içi siyasi ve kültürel çatışmalara etki etmiştir.

Körfez ülkeleri, Orta Doğu'daki güvenlik tehditleri karşısında ciddi problemler yaşamaktadır. Güvenlik endişesi yaşayan Körfez ülkeleri, yeni güvenlik politikaları

arayışlarına girmiştir. Savunmacı Aktivizm olarak isimlendirilen politikalarıyla, Körfez bölgesi sorunlarının kaynağı olarak görülen aktörleri sistem dışına itmeyi seçmiştir (Erboğa, 2016:1). Bu bölümde, Orta Doğu'nun çatışma alanları iki bölge üzerinden incelenmiştir.

- Birincisi, İsrail'in kurulması ile oluşan Arap-İsrail çatışma bölgesi,
- İkincisi ise İran devrimi ile bölgesel düzeyde oluşan tehdit ve bu tehditle oluşan Körfez bölgesi eksenidir.

Arap-İsrail çatışmaları, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ve bölgeden çekilmesiyle birlikte, İngiliz hâkimiyetine kalan bölgede başlamıştır. İngilizler, 1917 senesinden sonra bölgenin coğrafi değişimi için manda yönetimini kurmuşlardır. İngiliz Manda Yönetiminin amacı, bölgede Yahudilerin yaşayabileceği bir bölge sağlayabilmektir. İsrail'in devlet olması için atılan somut adımlar, 18.yüzyıl sonlarında artmıştır. Kudüs ve çevresine Yahudi göçleri başlamıştır. Bu bölgede yaşayan Filistinliler, hukuki ve dini haklarının korunacağına dair söz almışlardır. Fakat Filistinlilerin anayasal hakları korunmamıştır. Filistinlilerin kendi sorunlarına karışılmayarak, bölgede iç karışıklığın çıkmasına zemin hazırlanmıştır (Kurt, 2020:22). Böylece 1922-1947 seneleri arasında Orta Doğu'yu etkileyen ve günümüzde(Normalleşme süreciyle iyileşmeyi bekleyen) devam eden “Filistin Sorunu” ortaya çıkmıştır.

Filistin halkı, bir yandan manda yönetiminin Yahudi halka yaşam alanı kurmaya çalışmasını engellemek için mücadele ederken, bir yandan göçlerle bölgeye yerleşen yahudi halklarla silahlı çatışmalar içine girmişlerdir. Böylece bölünmenin ilk adımları atılmıştır. Bölgede Musevi ve Arap devleti olarak iki ayrı devlet kurulmak istenmiştir. Zaten 1942 senesinde yapılan Biltmore Konferansı'nın ardından ABD, Siyonist faaliyetlerin merkezi haline gelmiş ve ABD'nin Siyonist tasarıların yerine getirilmesinde büyük bir rol oynayacağı anlaşılmıştır (Oren, 2008:442). Biltmore Konferansı sonrası ortak bildirilerin Filistin'deki Siyonist Genel konseyi tarafından onaylanmasının ardından Biltmore Programı, Dünya Siyonist Örgütü'nün platformu olarak kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, İngiltere'nin Filistin'den çekileceğinin açıklanmasının ardından Filistinliler ve Yahudiler kendi devletlerini kurmayı talep etmişlerdir. 1947 senesi itibariyle Filistin'de 1.35 milyon Filistinli ve 630 bin Yahudi

yaşamaktadır. Filistinliler kendi topraklarında bir göçmen topluluğunun devlet kuramayacağını vurgulamasına rağmen 29 Kasım 1947 senesinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Filistin topraklarının bölünmesine dair oylama yapılmıştır. 181 sayılı karar ile toprakların Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye bölünmesine karar verilmiştir. Çoğunluk planının kabul edilmesinden sonra Arap ülkeleri askeri hazırlıklar başlatmıştır. Fakat BM kararıyla, Yahudilere ayrılan toprakları kontrol etmek için saldırılar düzenlenmiştir. Güvenliğin ve silah kaynaklarının olmaması, eğitim ve düzenli güçlerinin eksik olması, politik zayıflıkları yüzünden Filistin halkı başarısız olmuştur (Khalidi, 2006). Bazı Arap merkezleri, Yahudilerin eline geçmiştir. 400 bine yakın Filistinli, bölgeden kaçmak zorunda kalmıştır (Kemiksiz, 2018:130).

Filistin mücadelesi, İsrail'in devlet olarak ilan edilmesinin ardından Filistinli olmayan Arapların liderliğinde şekillenmiştir. Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün başta olmak üzere, İsrail'i tanımamışlar ve tehdit olarak görmüşlerdir. Böylece, Arap dünyasında İsrail'e karşı askeri ittifaklar başlamıştır. Arap Devletlerinin (Ürdün, Irak, Suriye, Mısır ve Lübnan) Filistin'in kurtarılması için 1948 Mayıs ayında İsrail'e savaş açmasıyla beraber Arap-İsrail sorununa dönüşmüştür.

İlk olarak, Araplar üstünlük kazanmış ve Mısır Gazze'yi, Ürdün Kudüs'ün doğu bölgesi ve Batı Şeria'yı almıştır. Fakat ambargo olmasına rağmen SB Çekoslovakya aracılığıyla silah desteğinde bulunmuş ve Arapların savaşı kazanamayacağı belirlendiğinde, İsrail için bağımsızlık, Filistin için sürgün(nekbe)¹¹ gerçekleşmiştir. 1949 senesinde, ateşkes sınırları belirlenmiştir. Bu sınırlar Filistin, İsrail, Mısır ve Ürdün arasında paylaşılmıştır. Taksim planına göre; Filistin topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiştir. En önemlisi, Kudüs bölünmüştür (Kemiksiz, 2018:133-136). İsrail ise, savunması mümkün olacak bir sınır elde etmiştir. Yahudiler topraklarını yüzde 78'e çıkartmıştır. Filistin toprakları ise yüzde 22 olmuştur (Arı, 2017:17). 150 bin kadar Filistinli İsrail bölgesinde, 450 bin kadar Filistinli Ürdün bölgesinde, 200 bin kadar Filistinli Mısır bölgesinde, 750-800 bin civarlarında Filistinli mülteci konumuna düşürülmüştür (Kristen vd., 2012:486). Mülteci kamplarında yaşamaya maruz bırakılan Filistin halkı, 1967 senesinde

¹¹ Nekbe sürgünü:14 Mayıs 1948 senesinde, Filistin topraklarından, yüzbinlerce Filistinli'nin zorunlu göçe ve katliama maruz kalmasıdır. Filistinliler bugüne "Büyük Felaket " anlamına gelen Nekbe ismini vermişlerdir (Otalı, 2019).

gerçekleşen İkinci Arap-İsrail Savaşı'na kadar, İsrail'den intikam alma duyguları ile yaşamıştır. Böylece Nasırcılık, Arap milliyetçiliğine yeni ruh ve güç katarak bölgede etkisini sürdürmüştür. Fakat İkinci Arap-İsrail savaşı başlamadan önce, Ürdün başta olmak üzere, bölge ülkelerinde gerillaların sayısı artmaya başlamıştır. Gerillalar, Arap siyasetinin gerçeği haline dönüşmeye başlamıştır. Fakat Arap ülkeleri bu gerillaları İsrail'e karşı savaşçı güç olarak desteklerken, birbirlerine karşıda kullanmışlardır (Kurt, 2020:24). Gerillalar, 1960 senesinde Ürdün'deki darbe planlarının parçası olmuşlardır. 1970 senesinde, Kara Eylül¹² olaylarının başrolü olmuşlardır. Filistinli silahlı gerillalar, Ürdün ve Suriye'de güçlenmişlerdir. Böylece, İsrail ile Ürdün ve Suriye arasında yeni bir sorun haline dönüşmüşlerdir. Çünkü İsrail Kara Eylül olaylarında olduğu gibi, Arap ülkelerinin ulusal güvenlikleri için tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Ayrıca 1955 senesinde Bağdat Paketi sebebiyle Batı aleyhtarı tepkiden yararlanan Sovyetler Birliği'nin Arap ülkelere etkisinin arttığı bir dönem olmuştur. Eisenhower Doktrini sebebiyle Soğuk Savaş'ın yarattığı bloklaşma Orta Doğu bölgesini etkisi altına almıştır. Arap-İsrail sorunu bu kamplaşma ve ABD-İsrail ve SSCB-Arap ülkeleri şeklinde gözükmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği ilk Arap-İsrail savaşında İsrail'i desteklemiş, İkinci Arap-İsrail savaşında da Arapları desteklemiştir. Bu durum ile Sovyetler Birliği'nin bölgeye yerleşmek için gerilim yaratması ve bu durumu istismar etme anlayışının varlığını gözler önüne sermiştir (Kemiksiz, 2018:130-133). Arap- İsrail çatışma bölgesi haline dönüşen Filistin topraklarında ki çatışmalar, Filistinlilerin temsil edilmesi ve siyasi oluşumları meselesi olarak devam etmiştir.

1967 Savaşı sonrasında ise Suriye Golan Tepelerini, Mısır Gazze Şeridini ve Sinayı, Ürdün Kudüs ve Batı Şeria'yı kaybetmiştir. Böylece Arap ülkelerinin güvenlik tehdidi altındaki alanları, sadece bölgesel anlamda değil, psikolojik anlamda genişlemiştir. Mısır, Ürdün ve Suriye bu savaş ile İsrail'e karşı savunmasız kalmışlardır. Oysa SSCB, Mısır, Ürdün ve Suriye için silah göndermiştir fakat İsrail, ilk vuruş avantajını kullanmıştır. Filistin mülteci sayısı iki katına ulaşmıştır.

¹² Kara Eylül:1970 yılının eylül ayında Filistin Kurtuluş Örgütü ile Ürdün Ordusu arasında yaşanan savaştır. İsrail işgalinden sonra Ürdün'e göç eden Filistinliler, bir müddet sonra Ürdün yönetimini ele geçirerek, İsrail'e karşı mücadeleyi buradan yürütmek için 1970'in eylül ayında Kral Hüseyin'e karşı bir isyan hareketi başlatırlar. Bir ay süren ve iç savaşa dönüşen çatışmalarda, iki taraftan 8 bine yakın kişi hayatını kaybetti (Tan,2020).

Filistin sorunu, Orta Doğu Arap ülkelerinin kendi aralarındaki ilişkiyi ve kendi iç güvenliklerini de etkilemiştir. Aynı şekilde İsrail içinde, iç güvenlik sorunu haline dönüşmüştür. Çünkü İsrail'in ele geçirdiği bölgelerde yaşayan Araplar, demografik sorunlar üretmiştir. Planlara ve tasarımlara göre, Yahudi devleti olması gereken İsrail içinde bir buçuk milyon kadar Filistinli Arap kalmıştır. Demografik dengeyi sağlamak ve demografik kaygıyı sonlandırmak için İsrail, Batı Şeria ve Gazze'den geri çekilmiştir (Kurt, 2020:24).

Ayrıca İsrail'in güvenlik kaygıları, ABD ve batılı ülkelerin Orta Doğu siyasetinin parametresi olmuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın çatışmasızlık ortamı, Orta Doğu'da konvansiyonel savaşları engelleyememiştir (Kurt, 2020:23).

1967 Savaşı'ndan sonra Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ön plana çıkmıştır. İsrail'le savaşan devletler sorunların çözümünü FKÖ'ye bırakmışlardır. FKÖ'ye her türlü desteği sağlamışlardır. 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı, 1967 Savaşı sonunda kabul edilmiştir. Konsey kararına göre, İsrail işgal ettiği topraklardan geri çekilmelidir. Fakat Tel Aviv, bu kararın gereğini hiçbir zaman uygulamamıştır. Bu savaşta, Mısır Sina'yı, Ürdün Batı Şeria'yı, Suriye'de Golan'ı geri almak için yeni koalisyon kurmuşlardır. Çünkü arap ülkelerinin, İsrail ve Filistin'e bakış açıları değişmiştir. İsrail, düşman kategorisinde yerini korumuştur. Arap ülkeleri ise kaybettikleri toprakları geri almak ve kendi iç güvenliklerini korumak istemişlerdir (Kurt, 2020:25).

Arap-İsrail Savaşının en önemli sonucu, Arap ülkelerinden Mısır ve Ürdün bazı kazanımlar elde etmişlerdir. Mısır Enver Sedat liderliğinde, İsrail Menahem Begin ile masaya oturmuştur. Camp David sözleşmesi imzalanmıştır. 12 gün boyunca süren gizli pazarlıklar, ABD gözetiminde gerçekleşmiştir. Mekik diplomasisi olan bu durum sonucunda, Altı Gün Savaşlarında ele geçirilen Sina adası Mısır'a geri verilmiştir. Bu barış çabaları sonucunda, Enver Sedat ve Menahem Begin 1978 senesinde, Nobel Barış Ödülünü almışlardır. Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David sözleşmesinin detayları ve bölgeye etkileri, bu tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde incelenmiştir. Anlaşmaya göre, Mısır, İsrail'i tanımış ve diplomasiye başlamıştır. İsrail, Filistin'de asker sayısını azaltacaktır. Fakat bu anlaşma sonrasında, İsrail bölgedeki saldırılarına son vermemiştir. 1982 senesinde, Filistin ve Lübnan'a saldırılar düzenlemiştir. 2006 senesinde Lübnan'a saldırı, 2008 senesinde Dökme Kurşun Operasyonu /Furkan Savaşı gibi harekâtlar

gerçekleştirmiştir. Fakat İsrail, kalıcı barış sürdürülmesini engelleyecek hareketler sergilemiştir. Daha sonra Ortadoğu bölgesinin yaşadığı problemler İsrail'i rahatlatmıştır. Çünkü bölge kendi güvenlik meseleleriyle ilgilenirken, İsrail'i etkileyecek ya da İsrail'e odaklanacak bir tutumda bulunmamışlardır. Örneğin, İsrail Suriye'deki kendisine tehdit gördüğü yerleri vurmuştur. Fakat Suriye hiçbir tepki vermemiştir. Bu arada ABD Başkanı Donald Trump, "Yüzyılın Planı" adı altında barış girişimini duyurmuştur. Bu planın duyurulması, bölgede yeni bir kırılmaya işaret olmuştur. ABD Büyükelçiliği Kudüs'e taşınma kararı almıştır. Bu durum, kırılmanın önemli bir işaretidir. Ayrıca bu hareket, Kudüs sorununun kalıcı olarak, İsrail lehine çözülmesi anlamına gelmiştir. Çünkü Kudüs sorunu, barış planının en önemli engeli olarak görülmektedir. Hamas ve Fetih gibi aktörler tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Türkiye, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve BM ile diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu durum, Filistin meselesine taraf olan, Arap ülkelerini öncelik almaya zorlamıştır. BM Genel Kurulunda bu karar, 128 oy ile reddedilmiştir. Fakat ABD geri adım atmamıştır. ABD başkanı Trump, Kudüs İsrail'in başkentidir ve Mescid-i Aksa dâhil, Kudüs'teki kutsal yerlerin statükosunun korunmasına bağlı olacaklarını söylemiştir (AA, 2018). Trump, kalıcı barıştan yana olduğunu söylerken, bu durum en önemli güvenlik riskini olan Hamas ile İsrail arasında çatışma olasılığını arttırmıştır. 3 milyondan fazla Filistinlinin mülteci olarak yaşadığı Ürdün ise Mısır gibi bu konu üzerine İsrail ile karşı karşıya gelmemiştir. Fakat Ürdün için potansiyel bir risk söz konusu olmuştur. Bu dönemden sonra Filistin yönetimi, Trump'ın damadı ve danışmanı olan Jared Kushner'in "nihai barış anlaşması" çabalarını reddetmiştir. Kushner'in finansör bir aileden gelmesi sebebiyle, yeni ilişkileri Ürdün ve Mısır dışındaki ülkelerle gerçekleştirmiştir. İsrail'in bazı Arap ülkeleriyle yaptığı ve Abraham anlaşması olarak bilinen uzlaşmalar, Filistinlilerin topraklarının işgal edilmesi ve askeri işgal konuları gibi konulara yer vermemiştir. ABD'nin yüzyılın planı olarak adlandırdığı hareketlerden sonra, Yahudi gençleri ve Arap gençleri arasında iç çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmalar daha ilerlediğinde İsrail BM temsilcisi Filistin ile değil Hamas ile savaşıyoruz demiştir.

Arapların, İsrail ile yaşadığı anlaşmazlıkların kaynağında, anlaşıldığı üzere Filistin meselesi yatmaktadır. Hem bölgesel hem de demografik bir sorun haline dönüşerek bölge ülkelerinde güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Filistinlilerin toprak

kayıpları ile komşu ülkelerde mülteci konumunda bulunmaları iç güvenlik sorunlarını doğurmuştur. Ülkeler, kendi ulusal güvenliklerini korumak için İsrail'e anlaşmalara oturmak zorunda kalmışlardır. Çünkü İsrail batılı güçler tarafından desteklenmektedir. Bu destekler, Arap ülkeleri için, ayrı bir uluslararası güvensizlik ortamında bulunma mecburiyeti doğurmuştur. Aynı şekilde, Filistinliler de, topraklarını geri alma mücadelesi verirken, yıllardır katliamlar ve sürgünler yaşamışlardır. Bu sebeple Filistin halkı, kin ve intikam duygusuna bürünerek çeşitli gerilla grupları oluşturmuştur. Kısacası, bu mesele içinden çıkılması zor bir konu haline dönüşmüştür. Karışık hale dönüşen mevzunun çözümü, gelecek yıllara sarkabilir. İsrail, batılı güçlerden destek alırken, şimdi normalleşme anlaşması ile bölgesel desteklerde anlamaya başlamıştır.

Orta Doğu Bölgesinin ikinci çatışma alanı ise, İran devrimi ile bölgesel düzeyde oluşan tehdit ve bu tehditle oluşan Körfez bölgesi eksenidir.

Orta Doğu bölgesi içinde, Basra Körfezi kıyısında bulunan bu bölgede; Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Umman bulunmaktadır. Körfez ülkelerinin hızla gelişim göstermesi tüm dünya tarafından dikkat çekmiştir. Bu durum, bölgenin güvenlik stratejilerine etki etmiştir.

Eski haritalarda bölgenin ismi; “Fars Körfezi-Persian Gulf”¹³olarak gözükmektedir (Rakipoğlu, 2021:696). Türkler 1534 senesinde, Hint denizine Basra kenti aracılığıyla açıldıkları için bölgeye Basra Körfezi demişlerdir. İngilizler’de doğu Arabistanlı kabilelere üstünlük kurmak için yerleştiklerinde (Şeker vd., 2017:238) bölgeye “İngiliz Denizi” ismini vermişlerdir (Rakipoğlu, 2021:696). Bölgeyi isimlendirme meselesi, ülkeler arasındaki yeniliklere ve sorunlara göre değişmiştir. Örneğin Araplar, “Fars Körfezi” diye isimlendirilmesinden hiç hoşlanmazlar. İran’da “Fars Körfezi” dışında başka bir kavramı kabul etmez (Rakipoğlu, 2021:697). İran, 30 Nisan tarihinde Ulusal Fars Körfezi Gününü kutlarlar. Dengeler, İran’ın aleyhine değiştiğinde yani İran’ın İsrail’i desteklediği düşünüldüğünde, Arap Körfezi¹⁴ ismi kullanılmıştır.

¹³ Arap Hristiyan bir yazar olan Agapius, 10.yüzyılda bölgeyi bu isimle anmıştır (Rakipoğlu, 2021:696). Ayrıca, Yunan coğrafyacılar Strabo ve Ptolemy, aynı şekilde bu isimi kullanmıştır (Rakipoğlu, 2021:696). Bu ismin kullanılmasının arkasında Fars imparatorluğunun tarihi mirası vardır.

¹⁴ Arap Körfezi ismi 1955 senesinde, İngiliz danışman Sir Charles Belgrave tarafından ortaya atılmıştır (Rakipoğlu, 2021:696)

Bölgenin güvenlik yapılanması güç, enerji ve toprak çerçevesinde, jeopolitik güvenlik olarak şekillenmiştir. Bölgenin güvenliğine etki temel aktörler ve faktörler; ABD, İran, İsrail, Petrol ve stratejik konumu denilebilir. Bölge dışı aktörler tarafından, jeopolitik güvenlik sağlanmaktadır. Aslında en çok önem verdikleri enerji güvenliğidir. Çünkü bölge enerji kaynaklarına ulaştıktan sonra, Hollanda Hastalığı¹⁵ yani Dutch Disease veya Doğal Kaynak Bolluğu yani Resource –Curse’a yakalanmışlardır (Karagöl, 2015).

Körfez Bölgesi 16.yüzyılda, Yavuz Sultan Selim’in fetihleriyle Osmanlı Devleti idaresine girmiştir (Rakipoğlu, 2021:697). Fakat Birinci Suudi Arabistan Devleti’nin kurulması ile bölge dışı aktörlerin desteğiyle ayaklanmalar başlamıştır. Böylece 19.yüzyılın başlarından itibaren, İngiltere aracılığıyla, Osmanlı Devleti’nin kurmuş olduğu barış ortamı değişmiştir.

Bölge devletlerinin yönetim şekli monarşi olduğundan dolayı, rejim güvensizliği yaşamaktadırlar. Yani sistem direk aileler tarafından yürütülmektedir. İç ve dış tehditlere açık olan bölge, ulusal güvenlik sorununu da yine bölge dışı aktörlerle korumaya çalışmaktadır. Bu sebeplerle, Ulusal güvenlik problemleri ve rejim güvenliği iç içe geçmiştir denilebilir. Çünkü bölgede oluşabilecek herhangi bir güvenlik tehdidi, ülke istikrarlarını tehlikeye sokabilir. Kısacası bölgede, güvenlik sorunları direk çatışmalara sebebiyet vermese de, psikolojik anlamda çatışmalara sebebiyet vermektedir. Bölgede tutarlı bir güvenlik politikası olmadığından sürekli sorunlar yaşanmaktadır. Yukarıda anlatıldığı gibi, Osmanlı Devleti ile değişen barış ortamları, Osmanlı Devleti idaresinden çıkmaları ile tekrar değişmiştir. Aynı şekilde 1945 sonrasında, ABD aracılığıyla yeniden değişmiştir. ABD, 1945 sonrasında, Orta Doğu ve Körfez Bölgesine özel bir önem vermiştir. Örneğin, Nixon doktrini, Suudi Arabistan ve İran, Sovyet komünizminin engellenmesi için kullanılmıştır. Bu politikaya ‘twin pillar’ yani ‘çifte sütun’ denilmiştir. Eisonhower doktrini, Reagan ve Carter doktrinleride; Orta Doğu siyasetini etkilemiştir. ABD başkanı Carter, Orta Doğu’nun merkezine Basra Körfezi’ni getirmiştir. Çünkü SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmiştir. ABD, İran devrimi ile, Körfez bölgesini kontrol altında tutması gerektiğini düşünmüştür (Kurt, 2020:27).Geleneksel Körfez güvenliğini etkileyen en

¹⁵ Hollanda Hastalığı: ani zenginleşme kaynağına kavuşan ekonomide, üretim faktörlerinin, başka üretim alanlarından çekilip yeni bulunan kaynağa yönelmesi ve toplam üretimin azalmasıdır. Hollanda’da doğalgaz bulunması sonucunda bu ismi almıştır (Boyraz,2014).

önemli parametrenin, ABD'nin bölge politikası olduğu söylenebilir (Rakipoğlu, 2021).

1979 İran devrimi, bölgesel düzeyde etkiler yaratmıştır. İran, Orta Doğu bölgesinde, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci enerji zengini ülkesidir (Müşavirliği, 2020). Ayrıca bölgesel jeopolitiği, rejimi, gücü ve nüfusu ile bölgedeki en güçlü ülkedir. Körfez ülkeleri, İsrail ve bölge dışı bazı aktörler tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. İran için ise; ABD ile işbirliği yapan Körfez ülkeleri, İsrail ve Körfez Bölgesinde bulunan ABD donanması bir tehdittir. Ulusal güvenlik tehdidi olarak algılan İran, buna karşı 2007 senesinden beri, ABD'nin baskı ve yaptırımlarına, bazen operasyonel tehditlerine rağmen, nükleer programını başlatmıştır. Bu durum, ABD'nin bölgesel çıkarlarına tehdit oluşturmaktadır. Böylece ABD, Körfez bölgesinde Acil Müdahale Görev Gücü'nü (CENTCOM) kurmuştur. ABD'nin askeri güç kullanma ihtimalide Körfez ülkeleri için güvenlik anlamına gelmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, ABD'nin varlığı bölgede güvensizlik ve güvenlik yaratmaktadır. İran Körfez kutuplaşması, oluşan güvensizliklerle boyut değiştirmiştir. Körfez bölgesi ülkelerindeki ulusal güvenlik tehditleri, bölgenin yeni güvenlik arayışlarına yönelmesine sebep olmaktadır. Böylece ABD'ye dayalı güvenlik politikalarını terk etme eğilimine girme ihtimalleri gözükmemektedir. Bir çok araştırmacı Körfez'in yeni politikasının 'savunmacı aktivizm' olduğunu söylemektedir. Savunmacı aktivizm politikası sonucunda, Arap Baharı'nda-ihvan özelinde- sorun olarak görülen aktörlerin sistem dışına itilmesi olarak değerlendirilmiştir (Erboğa, 2016:1).

Körfez Bölgesi'nin başka güvenlik sorunu olan rejim güvenliğine bakıldığında; Arap monarşilerinin, petrol gelirlerini alması sebebiyle, toplum gelir eşitsizliği yaşadığı için bu durumdan rahatsızdırlar. Halk rejime karşı, memnuniyetsizliğini radikalleşme ve köktendinciliği seçerek göstermektedir. Ayrıca bu durum, rejimin kırılgan bir yapısı olduğunu göstermektedir. Bölge ekonomisinin kaynakları, enerjiler özellikle petrol olması, ülkelerde üretim azalmakta ve başka ekonomi dalları az gelişmiştir. Yukarıda bahsedilen Hollanda Hastalığı mevcuttur. Petrol gelirleriyle yaşayan Arap monarşilerinin, petrol ihracatına bağımlı olmaları, batı pazarlarına bağımlı olmaları anlamına gelmektedir. Dış ekonomiye ve dış politikaya bağımlıdırlar. Körfez ülkeleri elde ettikleri petrol gelirlerini, ülke güvenliği için savunmaya harcamaktadırlar. Batı pazarlarından elde edilen petrol geliri, silah

ticareti ile batı' ya geri ödenmektedir. Körfez Petrollerinin sahibinin Batı olduğu ve Arap monarşileri olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır (Ekşi, 2009:117). Dünya Körfez Bölgesi, militaristleşme ve silahlanma ile bölgesine güvenlik değil, güvensizlik getirmektedir. Çünkü silahlanan bölge ülkeleri, diğer bölge ülkelerine korku ve güvensizlik verdiği için, güvenlik ikilemine düşmektedirler. Böylece, kendilerini silahlanma mecburiyetinde hissediyorlar. Körfez bölgesinin silahlanmış olması, Irak'ın Kuveyt'i işgal olayında, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, ellerindeki silahları işgale karşı caydırıcı olarak, kullanamadıkları görülmüştür. Bölge gelişen teknoloji ile silahlanmış olmasına rağmen, kullanım konusunda yetersizdir. Bölgeyi aşırı militarist yapan nükleer silahlanma çabası vardır. Ayrıca çatışma ve savaş sebebidir. Bölge dışı askeri güçlerin varlığı, bölgenin başka bir güvenlik sorunudur. ABD'nin kalıcı askeri varlığı, bölgenin stratejik enerji kaynakları sebebiyledir. Ayrıca İran'a karşı denge unsurudur. Körfez'de ABD donanmalarının varlığı, ABD körfezi halinde görülebilir (Ekşi, 2009:118).

Bir başka faktör olan İsrail ise, Körfez Bölgesine kıyı olmamasına rağmen, Körfez güvenliğine etkileri azımsanmayacak derecededir. İsrail ve ABD, İsrail ve Arap, İsrail ve Filistin, İsrail ve İran ilişkilerinin Körfez Bölgesine olumlu olumsuz etkileri bulunmaktadır. İsrail, Arap ülkeleri için tehdit olarak algılandığı gibi, İsrail'de nükleer çalışmaları yüzünden İran'ı tehdit olarak algılamaktadır. İsrail, bölge için yönlendirici politika uygulamaktadır.

ABD'nin Orta Doğu ve Körfez Bölgesi politikalarında, İsrail'in yönlendirici olduğu apaçık gözlemlenebilir. İsrail, önce kendisine tehdit olarak gördüğü Irak'ın, ABD tarafından işgal edilmesini teşvik etmiştir. İran'ı tehdit olarak gördüğü için yine ABD tarafından İran'ı zayıflatmak istemiştir. Son olarak, ABD'nin operasyon yapması için yönlendirici rol oynadığı söylenebilir. İsrail, Orta Doğu Bölgesinde dilediği gibi hareket etmek istemektedir. Bu sebeple, Körfez Bölgesi güvenliğinde istikrarsızlığın süreklileşmesinde katkısı vardır. İsrail'in, Körfez Bölgesi için olumludan çok olumsuz etki yaptığı söylenebilir.

Körfez ülkeleri, güvenlik için tepki (refleksif) politikalara sürüklenmektedir. Bu sebeple sert güç unsurlarını da daha fazla kullanmak isteyeceklerdir. Bölgedeki değişimci ülkelerin politikalarını etkisizleştirecek bir yapı inşa etme arzusu bulunmaktadır (Erboğa, 2016:8).

IV. ORTA DOĞU BÖLGESİNDE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL

Devletlerin uluslararası alandaki ilişkilerinde ve faaliyetlerinde birçok değişken etkilidir ve ikili ilişkilerinde konumu ve kararlarını doğru analiz edebilmek için coğrafya –tarih etkisi ile idari mekanizması, askeri gücünü tanımlamanın doğru bir başlangıç olacağı düşüncesinden hareketle bu bölümde BAE ve İsrail’in genel özellikleri, kuruluş süreçleri incelenmiştir. Böylece zaman ve coğrafi yapı iyi değerlendirildiğinde strateji sağlam temellere oturabilecektir.

A. Orta Doğu Bölgesinde Birleşik Arap Emirlikleri

1. Birleşik Arap Emirlikleri’nin genel özellikleri ve kuruluş süreci

BAE Arabistan yarımadasının doğusunda, Basra Körfezi’nin kıyısındadır. Musendan yarımadasının Umman’a ait uç kısmı hariç adanın kalan tamamı BAE’ne aittir (Gözenç, 1999:218). Kuzeyinde Basra Körfezi, Kuzey doğusunda Umman Körfezi, batı ve güney kesimlerinde Suudi Arabistan, doğusunda Umman bulunmaktadır (Çekinmez, 2006:23-25). Topraklarının %97’si çöl olan BAE’nin Hint Okyanusu’na ve Basra Körfezi’ne kıyısı vardır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021:2).

BAE’nin kuzeydoğusunda yer alan Hürmüz Boğazı uluslararası bir öneme sahiptir. Kuzey kıyılarında yer alan İran ve diğer körfez ülkelerinden dünyaya gönderilen petrolün ana damarları buradadır. Hürmüz Boğazı, BAE’nin ve petrol ihraç eden Körfez ülkelerinin ve İran’ın okyanusa açıldığı tek çıkış noktasıdır. Buradan çıkartılan petrol boğazdan geçirilip, dünyaya ulaştırılmaktadır. Bir gün içinde, 17-20 milyon varil ham petrol boğazdan geçirilmektedir (Özkan, 2010:5). Dünya petrol arzının %40’ına denk gelmektedir. Kısaca boğazın ve bölgenin dünya için asıl önemini buradan anlamaktayız. Boğaz stratejik ve küresel ekonomik boyutuyla, petrol ve LPG için çok önemlidir.

BAE 16.yy'da Portekizli sömürgecilerin bölgeye gelmesinden önce Emeviler, Osmanlı Devleti ve Abbasiler'in egemenliği altında yaşamıştır. Portekizler'in 16.yy'dan sonra Basra körfezi'ne gelmesi ile bölge halkı rahatsız olmuş ve bölgeyi himayesinde tutan Osmanlı Devleti Portekizliler ile mücadele etmiştir. Portekizliler, Umman Sultanlığı'nın başkenti Maskat'ı ele geçirdikten sonra İngilizler devreye girmiştir. 19.yy'dan itibaren Doğu Hindistan Şirketi'nin de sahibi olan İngilizler bölgede Basra Körfezi'nde ticaret faaliyetlerini arttırmışlardır. Fakat 1819 senesinde sahilden bazı gruplar İngiliz gemilerine saldırınca, İngilizler Ras Al Kayme'ye saldırmışlardır. Bu saldırı sonucunda Arap kabile liderleri İngilizlerle Saldırmazlık Anlaşmasını imzalamaya mecbur kalmıştır (Yearbook, 2008:13,14). Bu anlaşmanın ardından bölgede İngilizlerin nüfusunun artmasına karşın Osmanlı Devleti, Katar'a kadar Arap Yarımadasının bir kısmını ele geçirerek İngiliz nüfusunun azaltılmasını hedeflemiştir. 1892 senesinde İngilizler ticaretlerine devam etmek için sahil boyundaki tüm Arap kabileleriyle yeniden anlaşma yaparak nüfuslarını arttırmışlardır. Yenilenen anlaşmaya göre; kabileler iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ve savunma konusunda İngilizlere bağımlı kalacaklardır. Böylece 1947 senesine kadar İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne bağlı kalmışlardır. 1947 senesinde İngilizler, Hindistan yarımadasından çekilmiş olmalarına rağmen liman ticareti ve petrol sebebiyle Körfez kabilelerini ellerinde tutmaya devam etmişlerdir.

1952 senesine gelindiğinde İngiltere Emirlikler Konseyi'ni kurar fakat şartlar İngiltere'nin Körfez'den çekilmeye zorlar. 1968 senesinde Körfez'den çekileceğini açıklayan İngiltere'nin ardından, 30 mart 1968 senesinde Emirlikler kendi aralarında birlik kurma kararı alırlar. İngiltere Körfez'den çekileceğini açıklarken, koruduğu 7 Emirliği, Bahreyn ve Katarla olan anlaşmalarını da kaldıracağını söylemiştir. İlk olarak 1971 Eylül ayında Bahreyn ve Katar bağımsızlıklarını ilan ederler. 1 Aralık 1971 senesinde İngiltere ile anlaşmalar resmi olarak iptal edilmesinin ardından, Ras Al Kayme Emirliği dışında 6 emirlik, 2 Aralık 1971 senesinde İngiltere'den bağımsız 2 Aralık 1971 senesinde BAE'ni kurarlar. 1972 senesinde Ras Al Kayme Emirliğide BAE'ne katılır (Aydın, 2008:5).

Beni Yas ailesinden oluşan ve zamanın şartlarına göre karadan gelecek saldırılara karşı 1761 senesinde Abu Zabi(Abu Dabi) adasına gelen Abu Dabi Emirliği Suudilerle nüfus ve sınır sorunları yaşamışlardır. Suudilerle Bureymi Vahası için yaşanan sınır sorununu 1975 senesinde çözmüşlerdir. Zaten İngilizlerde

Abu Zabi kabilesinin nüfus yoğunluğundan faydalanarak güçlenmesini istemedikleri için bölgedeki diğer kabileleri de bağımsız kabul etmişlerdir.

1900'lü senelere gelindiğinde Abu Dabi(Abu Zabi) Emirliği komşu devletlerle ilişkisini geliştirmeye çalışmıştır.1960 senesinde petrolün Abu Dabi'de bulunmasıyla Emirlik büyük bir kalkınma yaşamıştır.

İkinci büyük emirlik olan Dubai Emirliği (Dübey) ise Ruveyşid kabilesindendir. 19.yy öncesi tarihi bilgiler sınırlıdır fakat 1800'lü yıllarda Dubai'nin Abu Zabi Kabilesine bağlı olduğuna dair bilgiler vardır. Bu iki Emirlik BAE'nin başkanlarıdır. BAE'nin Abu Dabi Emiri devlet başkanı, Dubai Emiri başbakanıdır. Kısaca BAE'ni oluşturan yedi emirliğin özelliklerine bakıldığında; 1800'lü yıllarda bedevi Arap kabileleri olarak, kıyılara yakın yerlerde kümeler halinde yaşadıkları gözlemlenir. Hayat kabile merkezli yaşatıldığı için, sosyal yapılarının kabilecilik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kabilecilik sistemi¹⁶; Şa'b, kabile, imare, batn, fahz, fasile şeklindedir¹⁷ (Ali, 2019:508). Kabileciliğin uygulandığı toplumlarda, yerleşik ve merkezi yönetim yoktur. Aileler ataerkil yapıya göre kurulurlar. Topluluklarında, aynı soya ait olmak (neseb) çok önemlidir (Kılınçlı, 2012:59). Kabileler birbirlerine bağlı ve yardımlaşan topluluklardır. Buradan da anlaşıldığı üzere BAE birbirlerine eski kabile sistemlerinde olduğu gibi destekler yapmaya devam etmektedir. Kabilelikten küreselleşmeye giden yolculuklarına rağmen BAE'i içerisindeki yedi emirlik kabilecilik özelliklerini kendi içlerinde yaşatmaya devam etmektedir. Bu sebeple yedi emirlik BAE çatısı altında ayrı ayrı özelliklere ve yönetime sahiptirler.

Hem coğrafi hemde siyasi özellikleri ile ülkenin başkenti olan Abu Dabi Emirliği; BAE'nin %86'sını oluşturan, en yoğun nüfusa sahip emirliktir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021:2). Petrolün keşfinden önce inci yetiştiriciliği ve balıkçılık ile geçimini sağlamaktaydı. Basra Körfezi kıyılarının açıklarında 1958 senesinde petrol yataklarının bulunmasıyla inci endüstrisine olan ilgisini kaybetmiştir. 1962 senesinde

¹⁶ Kabile kavramı; KBL(كبل) kökünden türemiş bir kelimedir. Bir bütünü oluşturan parçalar anlamına gelmektedir. Aynı türden oluşan grup ve sınıf anlamında gelmektedir. Ayrıca kafatasını oluşturan kemiklerin herbiri anlamında gelmektedir. Ayrıca; (ال شجرة ق بادل) bir ağacın dalları veya (الرحل ق بادل) bir yükün bağlanması için kullanılan ipin bağlam ve ayrımları anlamında gelmektedir. (ال ناس ق بادل) birbirlerine bağlı değişik grupların bir araya gelmeleriyle oluşan insan toplulukları anlamında gelmektedir. Kabilelerin hem alt hem üst sınıf olarak sosyolojik yapıları vardır (Şerifoğlu, 2021).

¹⁷ Kabile yapısı, insan vücuduna benzetilmiştir. Şa'b kafatası, Kabile bu kafatasının parçalarının herbiri, İmare vücudun göğüs kısmı, Batn vücudun karın kısmı, Fahz dizler, Fasile diz kapağından aşağısıdır. Yukarıdan aşağıya doğru sıralanan kabileler, aslından uzaklaşmalarına göre isim almışlardır (Şerifoğlu, 2021).

Umm Shaif yataklarından petrol ihraç etmişlerdir. Elde ettikleri ekonomik gelir ile sanayileşme çabasına girişmişlerdir. Gümrük vergisinin %1'in altına düşürülmesiyle bölge ticaret merkezi haline gelmiştir.

Abu Dabi'den sonra önemli emirlik ise Dubai'dir. Basra Körfezi kıyısında bulunan Dubai Emirliği BAE'nin %5'ini oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021:2). Dünyanın önde gelen ticaret merkezidir ve uluslararası ticaret için stratejik bir lokasyondadır. 1960 senesine kadar sadece liman ticareti yapan Dubai, 1966 senesinde petrolün bulunmasıyla ekonomik güçlerini arttırmış ve petrole bağımlı olmanın risklerinin farkına varmıştır (Aydın, 2008:5). Bu sebeple Alüminyum ve çimento fabrikaları gibi endüstriyel projeler geliştirmiştir. Ayrıca Dubai Jebel Ali Serbest Ticareti ile dünya üzerinde ilk beş sıralamanın içerisinde olup General Motors, AEG, Aiwa, BP, Ciba, Geigy gibi uluslararası şirketleri bölgesine çekmeyi başarmıştır. Ayrıca ticari bölgeleriyle, antrepolar, banka, hava, deniz, ulaşım gibi imkanlarına sahiptir. Dubai turizm içinde önemli bir bölgedir. Orta Doğu'daki en iyi turizm ve konferans merkezi denilebilir. Alışveriş festivalleri düzenleyerek uluslararası fuarlara ve etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

Dubai'nin kuzeyinde yer alan Orta Doğu'nun kültür merkezi olmaya çalışan Şaryah Emirliği, 1971 senesinde Ebu Musa adası yakınlarında Mübarek petrol yatağını ve 1981 senesinde Saja gaz ve likit gaz yataklarını keşfetmişlerdir.

Umman Körfezinde bulunan dördüncü emirlik Fuceyre Emirliği'dir. BAE içerisinde %2.17'lik bir alana sahiptir (Özkan, 2010:3). Hacer dağları ile ikiye ayrılan oldukça dar ve dağlık bir alana sahiptir.

BAE'nin %1'lik alanını oluşturan (Özkan, 2010:3) Ras Al Kayme Emirliği'ne baktığımızda, tarihi antik dönemlere kadar uzanmaktadır. BAE'nin kuzeyinde kalan bu emirlikte arkeolojik kazılarda Hindistan alt kıtası ile ticaret yapan bir uygarlığa ait yerleşim yerine ulaşılmıştır. 18. Yy'da Persler, Portekizlikler, Hollandalılar'ın istilasına uğramış bir emirliktir. Körfez güneyindeki devletlerinde savaş gemilerinin merkezidir. Günümüzde gelişmiş bir liman olan Mana Sakr limanı ile liman ticaretine devam etmektedir. Ras Al Kayme Emirliği geleneksel ekonomik faaliyetlere sahiptir. Çünkü diğer emirliklere göre bölgesi daha fazla yağış aldığından balıkçılık ve tarım ile ilgilenmeye devam etmektedir. Saleh petrol yatağı ise emirliğin gelirine katkıda bulunmaktadır. Petrol gelirleriyle Hacer dağlarındaki mermer, çimento ve çakıl işletmelerini geliştirmişlerdir.

En küçük emirlik olan Acman Emirliği BAE'nin %0.3'ünü kaplamaktadır (Cdn-A, 2021:1). Ummül'l Kuveyn, Şarrah Emirlikliği ve İran kıyısında bulunmaktadır. Güneydoğusundaki tarım bölgesi olan Masfout ile doğu bölgesindeki Manama iki önemli bölgesidir. Özellikle Abu Dabi Emirliği'nin yardımlarıyla inşaat sektöründe ilerlemiş ve yabancı nüfusa sahip olmuştur.

Yedinci ve son emirlik ise Ümmü'l Kayvan Emirliği'dir. Dreamland isminde su parkı bulunan emirlik balıkçık ve hurma yetiştiriciliği ile ilgilenmektedir. Emirliklerin geleneksel kabilecilik yaşantısı ve küresel hayata ayak uyduran yaşantısı genel özelliklerini oluşturmaktadır.

Dış politika, güvenlik, ordu ve askeri konular Abu Dabi Emirliği kontrolündedir. Hükümet tarafından politika ve programların tartışıldığı, danışma meclis, niteliğinde olan, yedi emirliğin emirlerinden oluşan, en üst düzey yetki ve karar organı olan Federal Ulusal Konseyleri vardır. Ülkede siyasi bir parti bulunmamakla birlikte yasama, yürütme yetkisine devlet başkanı sahiptir. Güçlü bir merkezi yapıya sahip olduklarından dolayı, Körfez Bölgesinde aktif olma avantajına sahiptirler. Uluslararası devletlerle irtibat halindedirler. Dışa açık bir politika izlerler. BAE kurulduğu zamandan bu yana batı yanlısıdır. Küçük bir coğrafyaya yerleşmiş olsalarda uluslararası her meseleye karşı duyarlı davranırlar. Fakat nüfusları daha çok yabancılardan oluştuğu için askeri açıdan zayıf ve paralı askerlere sahiptirler. Özellikle büyük ve güçlü devletler tarafından güvenlikleri sağlanmaktadır. Buna rağmen uluslararası alanda katılımcı bir dış siyaset izlerler. Daha önce bahsedildiği gibi uluslararası alanda her meseleye karşı duyarlı davranmaları ekonomik güçlerinin etkisiyle aktif ve dinamiktir.

Ekonomik gelirin temelinde yer altı kaynakları bulunmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin %10'luk kısmına sahiptirler. Ortalama günlük 3 milyon varil seviyelerinde petrol kapasitesinin bulunmaktadır (Okay, 2022). Kendi günlük tüketimleri ise; 150.000 varil ve üretimin %90 nını ihraç etmektedirler. Dünyada doğalgaza olan ilginin artmasıyla beraber, BAE doğalgaz ihracatı ve sanayileşme sürecine girmiştirler. BAE petrolden elde ettiği gelirler ile Petro kimya tesislerine ve yüksek teknolojiye yatırım yapmaktadır. Zaten en önemli sanayi kuruluşları petrol arıtma tesisleridir. Sanayi kuruluşlarının bir kısmı hafif sanayi sektörüdür böylece çeşitli kimyasallar, ev aletleri, kağıt, gıda, giyim ve yedek parça ürünleri de üretmektedirler. Uyguladıkları en başarılı politika serbest bölgelerin geliştirilmiş

olmasıdır. Bu bölgelerin içinde en bilinen ve gelişmiş olanı Dubai Jebel Ali Serbest Bölgesidir.

Doğal zengin yeraltı kaynaklarına rağmen su sorunları yaşamaktadır. Çünkü sıcak, kurak ve zaman zaman kum fırtınaları yaşanmaktadır. Su ihtiyaçlarını, deniz suyu ve atık suların arıtılmasıyla karşılamaktadırlar. Yağmur sularının yeterli derecede olmaması sebebiyle, ülke su ihtiyacını karşılamak için 1960 yılından bugüne 120 arıtma tesisi kurmuştur (Ayvaz, 2004:38). Bu durum ülkenin tarıma elverişli olmasında engellemektedir. Ülkenin gıda ihtiyacının çoğunu ithalat ile karşılaması, gelecekte en çok sıkıntı yaşayacağı alan olabilir. T.C. Abu Dabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği kayıtlarına bakıldığında; BAE'nin ekonomik gücü ile üretim alanlarını genişletmeye çalıştığı gözlemlenir. Buna rağmen daha önce belirtildiği gibi yağmur sularının yeterli olmaması ve yoğun sulama ihtiyacından dolayı gıda yetiştiriliğinde sıkıntı yaşanmaya devam etmektedir. Fakat ülke keçi, koyun, deve, at yetiştiriciliği ve balık yetiştiriciliğini ihtiyaçları kadar yapmaktadırlar. Kümes hayvancılığında başarı olamamış ve dışa bağımlı kalmışlardır. BAE'nin önemli gelirlerinden biri turizmden karşılanmaktadır. Her emirlik kendi organizasyonlarını düzenler. Türsab kayıtlarına bakıldığında dünyanın en iyi golf sahaları, kum kayağı, snorkel, tüp ile dalış, su kayağı, jet-ski, açık deniz balıkçılığı, yelken gibi spor faaliyetleri önemlidir (Türsab, 2022).

2. Birleşik Arap Emirlikleri dış politikasının temel esasları

1971 senesinden bugüne kadar kendi bağımsızlığını korumak ve sürekli gelişim için çalışan BAE, dış politikasında da bilgelik, ılımlılık ve denge ilkesini benimsemiştir (Sahlol, 2019:17). Güvenlik açığı ve eksikliği sebebiyle kendi sorunlarını diyalog yöntemi ile çözmeye çalışmaktadır. Bu sebeple uluslararası sözleşmelere de saygılı olmuştur. Dış politikasının esasları arasında komşu ülkelerle olan ilişkileri barışçıl yollarla çözmek vardır. Uyuşmazlıklarda çözüm ilkesine dayanırlar. Örneğin; İsrail ile olan yakın ilişkilerine kadar geçen zamanda her zaman ön planda Araplarla olan ilişkileri olmuştur. BAE'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Şeyh Zayed Arap Birliği fikrine her zaman destek vermiştir. Bunun için BAE 6 Aralık 1971 senesinde Arap Birliği'ne katılmıştır. BAE anayasasının 12. Maddesinde dış politikada Araplar ve İslami çıkarlar için dostluklar kurulacağı, sorunlar karşısında çözüme ulaştırmak için işbirlikleri yapılacağı yazmaktadır (Constituteproject, 2015:5). Anayasalarının 6. Maddesine bakıldığında ise BAE'nin

büyük Arap Anavatanının bir parçası olduğu ve bu anavatana din, dil, tarih ve ortak kader bağlarıyla bağlı olduklarını belirtmektedir (Constituteproject, 2015:3). Ayrıca anayasalarında barışçıl yollarla komşu ülkelerle ilişkilerini yürütme kuralları bulunmaktadır. Örneğin, Filistin meselesi gibi sorunlarda, Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmek ve Arap ülkelerini desteklemektir. BM'nin uluslararası ilkelerine uymakta kuralları arasındadır (Sahlol, 2019:17). Şeyh Zayed BAE'nin Arap Milleti'nin birleşmesinin yapı taşı olduğu ve genişlemek için kendi birliklerine katılmak isteyen ülkelere fırsat vereceklerini her zaman belirtmiştir (Obeyid, 2004:107). Üçüncü bölümde daha detaylı incelenecek olan bu konunun Şeyh Zayed dönemi için BAE'nin kurulmasından sonraki politikasının Arap dünyasında birlik ve işbirliğe öncelik vermesi olduğunu anlıyoruz. Şeyh Zayed tarafından sürekli olarak vurgulanan bir politikadır. Şeyh Zayed konuşmalarında; politikalarının Arap kardeşliği yani dini ilişkileri benimsediğini ve insana duyulan saygıdan bahseder (Guardian, 2004).

BAE kuruluşundan itibaren çoğu kez dış politikasında yumuşak bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşımların yumuşak olduğunu da yaptığı dış yardımlardan anlıyoruz. Coğrafi ve nüfus bakımından küçük olmasına rağmen, ülkenin önemli olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. BAE devletin maddi kaynaklarını, petrolü, krediyi ve insani yardımları araç olarak kullanmaktadır. Çünkü BAE petrol sayesinde dost ülkeler edindiği gibi düşmanlarına karşıda petrolü araç olarak kullanabilmektedir. Bu arada BAE'den en çok yardım ve kredi alan yine Arap ülkeleri olmuştur. Ekonomik gücünü kullanarak dost edimlerine ağırlık verdiğinde, özellikle toplam gelirinin %25'ini dış yardımlara harcadığı gözlemlenmektedir. Bu yardımları Arap hedefleri ve ulusal kendi hedefleri için yapmaktadır. Geçmişten örnek verirsek; 2001 senesinde İsrail karşısında Mısır'ın, Suriye'nin ve Ürdün'ün askeri ve siyasi hareketlerini desteklemiştir (Abdullah, 2001:29).

Dış politikalarında diğer bir hedefleri uluslararası arenada tanınmaktır. 10 Aralık 1971 senesinde BM'e başvurusu kabul edilmiştir. BAE'nin uluslararası arenada varlıklarının kabul edilmesi için bir çok uluslararası kuruluşu katılmışlardır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), (Abdullah, 2001:28) İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) katıldıkları kuruluşlardır (Porta, 2019).

BAE'nin bulunduğu bölgenin güvenlik zorlukları ve geleceğinin tehdit altında olması sebebiyle ülke sürekli dış politikada güvenlik konularıyla ilgilenmiştir. Özellikle 1990 senesinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve ABD'nin müdahalesinden beri Batı ülkeleri ve ABD ile işbirliği içine girmiştir. Örneğin topraklarını Irak ve İran gibi rakip güçlere karşı korumayı hedeflemiştir. Kuveyt'in Irak işgalinden kurtulması esnasında, ABD uçaklarının BAE'de ana hava üslerini kullanmasına izin vermiştir. Hatta ABD ile güvenlik işbirliğini arttırarak kendi hava kuvvetleri ile ABD hava kuvvetleri ortak askeri tatbikatlar yapmıştır (El-Meşat, 2016:700). BAE siyasi ve askeri alanda sınırlı bir küresel etkiye sahiptir. Fakat uluslararası barış güçlerinin bir parçası olarak kendi sınırları dışına asker göndermiştir. 1976 ve 1979 yılları arasında Lübnan iç savaşını engellemek için Arap Caydırıcı Kuvvetleri'ne katılım sağlanmıştır.

Somali'de Güvenlik Konseyi kararı ile BM askeri operasyonunun bir parçası olarak, 1993 senesinde Somali askeri birime katılmıştır. Uluslararası kuvvetlerin Somali'den çekilmesinden sonra 1994 senesinde askerlerinin dönmesi için karar almıştır (El-Jabiri, 2018). 1996 senesinde Şeyh Zayed, Bosnalı Müslümanları Sırp'lara karşı destelemiştir ve Boşnak Silahlı Kuvvetlerine askeri teçhizat göndermiş, askerlerini tatbikat için görevlendirmiştir. 1999 senesinde Barış Kuvveti görevlilerinin Kosova'ya barış gücü gönderen ilk Müslüman ülke olmuştur. 2003 senesinden sonra Afganistan'da NATO operasyonlarına destek olmuştur (El-Jabiri, 2018).

BAE'nin yukarıda bahsedildiği gibi dış politikada yardımlaşma politikası ve tanınırlık planlarının yanı sıra, deniz güvenliği de dış politikasında kilit bir rol oynamaktadır. Özellikle Bab El-Mandeb bölgesinde boğazlar diplomasisine yer vermeye çalışmaktadır. Boğaz diplomasisinde Hürmüz, Bab Al-Mandeb ve Süveyş'e odaklanmıştır. Buradaki gücünü yaymak ve etkisini korumaya çalışmaktadır. Askeri gücü tartışmalı bir konu olsa da BAE boğazlar diplomasisi ile hem ulusal hem de küresel hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Ekonomisi enerji kaynakları, ticaret ve denizciliğe dayalı olan BAE, 2021 senesinde 50 kalkınma ilkesi yayınlamıştır. Bu ilkeler ile dış politikasına yön vermeye çalışmaktadır. Özellikle İran karşısında ulusal güvenliğine tehdit hissettiği için BM Güvenlik Konseyi'nde deniz güvenliğini temel edinmiştir. Bu üç boğaz üzerinde durması şimdiye kadar izlediği askeri dış

politikalarından farklı, geniş ve tutarlıdır. Bu politikasının İran ile İsrail arasındaki deniz geriliminin azalmasına sebep olacağına inanmaktadır. Aslında 2019 senesine kadar sadece askeri kuvvetler yerleştirmiştir. 2011 senesinden sonrada jeopolitik etkiyi korumaya çalışmıştır. Örneğin Yemen'deki kıyı şehirleri ve adalar boyunca olan koridoru askeri kuvvetler ile kontrol etmiştir. 2019'dan sonra ise, dış politikasında en çok önem verdiği şey nüfus koruma politikası olmuştur. Bu sebeple, jeopolitik riskleri azaltmak, uluslararası tanınırlığını ve imajını geliştirmek ve bölgesel güç olma rolü oynama istediğinden askeri politikalar yerine diplomasiye önem vererek dış politikasında değişiklikler yapmaya çalışmaktadır.

Arap Yarımadası'ndaki deniz boğazlarının istikrarı BAE'nin küresel güvenlik hedeflerine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple tercih ettiği Boğazlar diplomasisi BAE'nin bölgesel güvenliğine, uluslararası deniz ticaretine yönelik siyasi bir çaba olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple BAE Hürmüz Boğazında deniz seferlerini ve uluslararası deniz ticaretini korumak için Sentinel Operasyonu olarak bilinen ABD liderliğindeki Deniz Seferlerinin Güvenliği ve Korunması Uluslararası Koalisyonuna katılmıştır. Ayrıca Fransa liderliğindeki Hürmüz Boğazı'ndaki Avrupa Denizcilik İzleme Misyonu (ESMOH)'na da katılmıştır. 2019 senesinde Hürmüz Boğazı ve Umman Körfezi'nden geçen petrol tankerlerini hedef alan saldırıları durdurmak içinde İran ile görüşmeler yapmıştır. 2019-2021 dönemleri için Hint Okyanusu Kıyıları Derneği Başkanı olarak 'ortak bir kaderi ve ortak bir refahı teşvik etmek' sloganıyla deniz güvenliği ve deniz ticareti için yatırımlarda bulunmuştur. Boğazlar Diplomasisine yönelmesinin bir diğer amacı, su yollarının etrafındaki coğrafi ve ekonomik yatırımları içindir. Özellikle BAE için önemli bir dış politika adımı olan İbrahim Anlaşması 2020 senesinde İsrail ile imzalanmıştır. İbrahim anlaşması ile İsrail limanlarında birçok projenin teşvik edilmesinde katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda DP World, İsrail ve Ürdün'ün ortak kullanımında olan Eilat/Akabe Körfezi'nde Hayfa'ya gidecek bir ticaret rotası oluşturmak için deniz ve demiryolu limanları inşa etmeyi planlamıştır. Bu inşa edeceği ticaret yolu ile Körfez ve Avrupa kıyıları arasında bağlantı kurmayı hedeflemiştir. BAE Bab Al- Mandeb'da bölgesel bir ticaret merkezi oluşturmak ve Somaliland'daki DP World'e ait limanı genişletmek için yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Özellikle Fuceyre Emirliği dış politikasına Asyalı güçlerin doğrudan yatırımlarını almaya çalışarak genişleme politikası gütmektedir (Erdmagni, 2021).

BAE'nin bu boğazlar politikası İran ve İsrail arasındaki deniz geriliminin azalmasını sağlar mı? Çünkü İran ve İsrail arasındaki hibrit deniz savaşı BAE için önemli bir konudur. Çünkü İsrail ile imzalanan İbrahim Anlaşması ve normalleşme sürecine dayanarak, İsrail Körfez'e BAE topraklarından ulaşabileceğini belirtmektedir. Böylece deniz güvenliği için BAE arabulucu rolü üstlenebilirdi. Fakat İran Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani ise BAE'ni bu konuda özellikle uyarmıştır. İsrail'in bölgede bir dayanak elde etmiş olmasına izin verilmemesini söylemiştir. Bunun üzerine BAE Dış işleri bakanı Enver Gargash İran'a ilişkilerinde "kolektif diplomasi" uygulamaları gerektiğini iletmiştir. Bunun ardından BAE İran ile komşuluk politikası ve diplomasisi üzerine görüşmeler yapmışlardır. Önemli bir dış politika adımı olan İran ile görüşmelerin ardından BAE 2022-2023 dönemi için BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmiştir.

BAE'nin elde etmiş olduğu bu daimi olmayan üyelik ile deniz gerilimlerini azaltmada rol oynayabilecektir. Kendi jeopolitik etkisini koruyabilmek ve bölgede küresel güvenlik adına katkıda bulunabilecektir. Geçmişte aralarında yaşanan adalar sorunu henüz çözülmemişken İsrail ilişkilerinin katkısıyla İran sorunu daha da artmıştır.

Sonuç olarak, BAE'nin dış politikası 2022 senesi sonrasında bölgesel ve uluslararası rolünü belirlemede, kendine referans edineceği on ilkeye dayanmaktadır. Böylece ülkenin konumunu güçlendireceklerine ve bölgesel güç olma hedeflerine ulaşabileceklerine dair bir yatırımdır. Yeni dünya düzeni içerisinde dünyanın tüm ülkeleriyle dostça iletişimde kalmak ve Arap-Arap ilişkilerinin ise yeniden çizilmesine ikna olmuştur.

B. Orta Doğu Bölgesinde İsrail

1. İsrail'in genel özellikleri ve kuruluş süreci'nin uluslararası alana etkileri

İsrail, Orta Doğu'da Arap devletleriyle çevrili ve dünyanın tek Yahudi devletidir. Kuzeyinde Lübnan, doğusunda Suriye ve Ürdün, güneybatısında Mısır, batısında Akdeniz yer almaktadır. İsrail, kendisini dünyadaki tek Yahudi devleti olarak tanımladığından dolayı, bütün Yahudi diasporası İsrail'e yerleşme ve göç etme hakkına sahiptirler. Bu hakkı İsrail iyi bir şekilde kullanmak için, göç politikasını İsrail yönetimine hizmet edecek şekilde iki unsurda belirlemiştir.

- Birincisi; İsrail ordusu ve ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli olan insan gücünün temin edilmesiyle yönetime hizmet edilmesi,
- İkincisi; İsrail'in kendini yegâne olarak gördüğü Yahudi kimliğini muhafaza altına almasıdır.

Coğrafi açıdan küçüktür. Doğal kaynakları kısıtlıdır. Örneğin Su kaynakları yetersizdir. Doğal kaynakların eksikliği, İsrail ekonomisi açısından olumsuz bir etkidir. Petrol, kömür ve doğalgaz kaynaklarında dışa bağımlıdır. İsrail'in su kaynaklarının az olmasına rağmen başarılı olduğu sulama ve tarım yöntemleri vardır. Bu sayede İsrail'in tarım sanayi üretimi iç talebi karşılayabildiği gibi ihracat gelirlerini de sağlamaktadır. Ayrıca sanayi alanında oldukça başarılıdırlar. Sanayi alanında ABD'nin desteğini almıştır. İsrail'in ekonomik sistemi açık, rekabetçi ve pazar yönelimli bir sistemdir.

İsrail'in yönetim sistemi yazılı olmayan anayasaya dayanmaktadır. Devletin yasama, yürütme ve yargı organları ile kişi hak ve hürriyetleri kanunlarla düzenlenmiştir. Parlamenter siyasal rejime sahiptir. Siyasal sisteme hakim olan hükümet ve parlamento resmi kurumlardır. Cumhurbaşkanı siyasal sistemin içerisinde sembolik bir figürdür. Hükümet ise yürütme yetkisini elinde bulunduran en üst karar alma organıdır. Cumhurbaşkanı parlamento tarafından onaylanan anlaşmaları imzalar ve diplomatik temsilcileri kabul eder. Çünkü siyasi partiler Yahudi toplumu içindeki farklı görüşleri, ayrılıkların yarattığı bölünmüşlüğü ve çeşitliliği temsil etmektedir. Bu sebeple halkın siyasete katılım oranı yüksektir. Kısacası siyasal sistemi sosyal dünya görüşleri şekillendirmektedir. Siyonizm içindeki farklı hareketler İsrail'in kurulmasından sonra partilere dönüşmüş ve sistem İngiliz anayasasının bir dalı olarak nitelendirilmektedir (Eker, 2005:3). Özellikle merkez rol oynayan siyasal partiler, gazeteler, sosyal, dini, kültürel ve sivil toplum kuruluşları şekillendirmektedir. İsrail'in siyasal yapısı dağınık olduğu için seçimlerde çok fazla sayıda siyasi parti katılımı olmakta ve genellikle koalisyon hükümetleri kurulmaktadır. Koalisyon hükümetleri kendi aralarında ortak kararlar almayı başarıp genellikle istikrarlı durumlar sergilemektedirler. Siyasal sistemin bu şekilde yönetilip ilerlemesine ve başbakanın kararları almasına rağmen, siyasal elitler siyasal sistemi kendi kontrollerinde tutmaktadır.

Siyasal elitler; siviller, askeri yetkililer ve dini unsurlardan meydana gelmektedir (Zalman, 1976). Siyonizm kavramını açıklamadan ve İsrail için önemine

değınmeden önce, İsrail'in Siyonizm'in yüksek emellerini yerine getirmek için güvenliğini hat safhada tuttuğuna dikkat etmek gerekmektedir.

Güvenlik ilişkilerini devletten devlete ilişkiler temeline bağlayarak, güçlü askeri yapısına sahip olma yönünde yaptığı çalışmalarda bölge dışı güçlerin desteğini almaktadır. Aynı anlayışla, nükleer silah teknolojisi ve konvansiyonel silah gücüne karşı savunma stratejisini temel edip, geliştirmeye çalışmaktadır. En önemli askeri stratejisi, kendi bölgesinde yeteri derecede askeri personele ve stratejik derinliğe sahip olmadığı için herhangi bir tehdit karşısında kendi toprakları yerine düşman topraklarında savunmayı gerçekleştirmesidir (Chatto, 2001:29). Ayrıca ulusal güvenliğini sağlamak için Washington ile güvenlik bağlarını korumayı ilke edinmektedir. Küresel Yahudiliğin tek evi olma politikası sebebiyle, Siyonizm'in yüksek ideallerini yerine getirme dürtüsüne sahiptir. Bu sebeple daha önce bahsedildiği gibi sürekli göçün gerçekleşmesini desteklemektedir. Ayrıca Siyonizm ve dini bir vazife olarak askeri görev alma yönünde halkı eğitir ve yönlendirmeye çalışmaktadır.

Yahudi tarihinin en önemli dönüşümü, siyasal ve milliyetçi bireylerin ideolojilerinin Fransız devriminin sağladığı eşit ilkeler ile bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Fransız devriminin sağladığı eşitçi ilkeler, Yahudi halkının gettolara sıkıştırılmış bir cemaat olmasından siyasal haklara sahip olma statüsüne geçiş sürecini başlatmıştır. Böylece Yahudi halkının kendi devletlerinde yaşamaları için Orta Doğu'nun bir kısmının kendilerine ait olduğunu iddia eden ideoloji olan "Siyonizm" ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kısaca Siyonizm hareketine ve İsrail'in kuruluş sürecine değinmekte fayda vardır.

Siyonizm'in kelime anlamı literatüre Nathan Birnbaun'un 1893 senesinde Yahudi sorunlarının çözümüne yönelik hazırladığı "Yahudi Halkının Anavatanında Yeniden Doğuş" isimli kitap ile girmiştir (Ojalvo, 2013). Daha öncesinde Yahudi İngiliz devlet adamı olan Benjamin Disraeli 1847 senesinde "Tancred" isimli Siyonist bir roman hazırlamıştır. Yahudi Devleti fikrî ise ilk defa Moses Hess tarafından 1862 senesinde yayınladığı "Rom und Jerusalem, Die Letzte Nationalitätsfrage" isimli eserinde ortaya atılmıştır (Kaştan, 2016:479). Yahudi öğrenci hareketi olan Kadimah'ın kurucusu Avusturyalı Yahudi yayımcı Nathan Birnbaum ise "Siyonizm" kavramını 1890 senesinde kendi çıkartmış olduğu "Selbstemanzipation" isimli gazete de yazmıştır (Kaştan, 2016:480). Aynı senelerde

Yahudi sorununun asimilasyon ile çözülebileceğini düşünen laik biri olan Viyanalı gazeteci Thedor Herzl, 1895 senesinde Fransa’da yaşanan Alfred Dreyfus¹⁸ olaylarıyla fikrini değiştirmiştir. Yahudi sorununun ancak Yahudilerin kendilerine ait bir devletleri olduğunda çözülebileceğini söylemiş ve “Yahudi Devleti” adında kitabını yazmıştır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa’da Yahudi-Hristiyan gerilimi yaşandığında, Avrupa ırkçılığı nasyonalist sosyalizmde en güçlü ve hareketli günlerini yaşamıştır. İspanya’dan kaçan Yahudiler de Osmanlı İmparatorluğu’na gelmişlerdir. Yahudilerin kaçışmaları ve Avrupa’da asimilasyon ve anti-semitizm artıyorken, Yahudiler kendi aralarında Siyonizm’i geliştirmiştir.

1897 senesinde Herzl’in “Siyonizm ideolojik bir hareket değil, rasyonel bir harekettir” demesiyle, politik Siyonizm hedefleri ve politikaları oluşmuştur. Bu sebeple Herzl, açılış konuşmalarında amaçlarının “Yahudi ulusunu barındıracak olan bir evin temellerini atmak” olduğunu söylemiştir (Herzl, 1943:40). İsviçre’nin Basel kentinde ilk Siyonist kongresi düzenlenmiştir. Stadt Casino’da düzenlenen kongre için birtakım hazırlıklar yapılmış ve günümüzde bir değişime uğramayan altı köşeli yıldızlı Siyonist bayrağının asılmıştır. 29-31 Ağustos tarihleri arasında 204 delegenin katılmasıyla kongre başlamıştır. Araştırmalara göre; en fazla delege Yahudilerin en fazla baskıya maruz kaldığı Rusya’dan katılmıştır. Merkezi Viyana olarak kabul edilen bu kongrede gazeteci Herzl başkan olarak seçilmiş ve 50 yıllık bir süreci işaret etmiştir. Böylece Dünya Siyonist Örgütü’nün de kuruluşu gerçekleşmiş olmuştur. Siyonizm kongresi ilk kez yapıldığında, kurulmasını istedikleri Yahudi devletinin sınırlarını; kuzeyde Kapadokya, güneyde Süveyş kanalı olarak belirlemiş ve kendileri için de bir slogan hazırlamıştır. Herzl’in belirlediği slogan “Davut ve Süleyman’ın Filistin’i” dir (Sarıkaya, 2019:7).

Kongre metinlerinde;

¹⁸Alfred Dreyfus olayları: Kasım 1894 senesinde Yüzbaşı Dreyfus, Paris’teki Alman Büyükelçiliği adına casusluk yaptığı iddiası ile mahkeme tarafından sunulan sahte delillerle suçlu bulunması ve daha sonra gerçek suçlunun bulunmasıyla çıkan olaylardır. Asıl suçlu Binbaşı Esterhazy adında bir subaydır. Fransız hükümeti ordunun mahçup duruma düşmemesi için olayı açıklamamaya karar verir ve Emile Zola’nın olayı öğrenmesi üzerine kamuoyuna yansır. Olay Fransa kamuoyunda çok ses getirmiş ve 1899 senesinde Dreyfus serbest kalmıştır. Zola ise İngiltere’ye kaçmıştır. Olayın dünya Yahudi tarihinde etkisi çok büyük olmuştur. Yahudiler bu olaya kadar yaşadıkları ülkelerde geniş toplumlara karışarak, entegre olmayı savunan Yahudi aydınlar, Dreyfus olayı sonrasında fikir değiştirmişlerdir (Almaleh, 2014)

- Birinci madde; Yahudi Esnaf, tüccar ve çiftçilerin Filistin’e yerleştirilmesi,
- İkinci madde; Yahudilerin birleştirilmesi, örgütlenmesi,
- Üçüncü madde; Ulusal yurt kurma fikri için birleşme,
- Dördüncü madde bazı ülkelerin onaylarını alarak bu hedeflerin gerçekleştirilmesi

olarak toplam dört madde üzerinde durulmuştur (Sarıkaya, 2019:8).

Anlaşılabileceği üzere, Siyonizmin ilk hedefi Filistin toprakları olmuştur. Filistin halkı orada yaşamıyor gibi planlar yapılmış ve Yahudi halkı üzerinde milli bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Kongrede, Yahudilik kavramı zenginleştirilmiş ve milliyeti meydana getiren bir kavram olarak tasvir edilmiştir (Turan, 2002). Bu arada Yahudi sermayesinin Filistin’e gönderilmesi sağlanmıştır. Teşkilatlanma sürecine girmişler ve Herzl’in öğretileri sayesinde Siyonist hareketler, uluslararası alanda saygınlık kazanmıştır (Salman, 2020:15).

1898 senesinde İkinci Kongrede göçün yaygınlaşması ve Yahudilerin yerleşimini sağlamak için Londra’da bir banka kurulması kararı alınmıştır¹⁹. Herzl, 1901 senesinde Basel’de gerçekleştirilen ikinci kongre’de delegelerinin morallerini yükseltmek için II. Abdülhamit ile görüşüldüğünü ve kendisinin destekçileri olacağını bildirmiştir. Bu haber kısa sürede yayılmış ve Breslav Local Anzeigner gazetesinde yayınlanmıştır. Araştırmacılar bu duruma “Yahudi Mason Komplosu” demektedirler. Fakat II. Abdülhamit görüşmeleri reddetmiştir. Böylece Yahudiler, İngiltere’nin desteğini almışlardır. İngiltere, Mısır toprağı olan El-Ariş bölgesini Yahudilere tahsis edileceğini teklif eder. Fakat Osmanlı Devleti ve Mısır bu teklife karşı çıkmışlardır. 1903 senesinde Rusya’da kin ve nefrete dayalı Yahudi katliamının olmasından dolayı İngiltere Yahudilere Uganda’yı²⁰ önermiştir (Akyol, 1998). Osmanlı Devleti’nin borçlarının ödenmesi (bazı kaynaklara göre vadesinin uzatılması) karşılığında Filistin’i Yahudi göçüne açma teklifini II. Abdülhamit geri çevirdiği için ulusal fon (Yahudi Milli Fonu), yasaklanmış olmasına rağmen Filistin’den topraklar satın alınması için kullanılmıştır. Bu toprakların kullanılması

¹⁹ “Yahudi Müstemleke Vakfı” adındaki bankanın sermayesinin İki Milyon Sterlin olduğu bilinmektedir. Kuruluşundan sonraki üçüncü senenin sonunda banka Hayfa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Yafai Gaza, Tiberyas ve Safad’da şubelerini açmıştır (Öke, 1987:404).

²⁰ Uganda Planı, Doğu Afrika Britanya topraklarının bir kısmının Yahudilere yurt olarak verilmesini istedikleri plandır. 1903 senesinde Siyonist gruba yapılan bu öneri, bugünkü Kenya’daki Mau Platosunun 13000 km²’sini içine almaktadır (Sonuç, 2018:170).

içinde Kolektif Tarım Birliği kurulmuştur. Arapları satın aldıkları ve tarıma açtıkları topraklarda çalıştırmamışlardır (Ataov, 1970:39-40). İlk yerleşme politikalarını bu şekilde uygulamayı başarmışlardır²¹.

Herzl'in ölümünün ardından Rus asıllı bir Yahudi olan Chaim Weizmann²² lider olmuştur. Weizmann diplomatik ilişkiler ile Siyonizm'in eyleme dönüşmesi için İngiltere ile müttefik olmuştur. İngiltere'nin Siyonist istekleri anlaması için Lloyd George²³ ve Herbert Samuel²⁴ ile temasa geçerek İngiliz siyasetçilerin tam desteğini almıştır. Israel Zangwill'in 1901 senesindeki yazısında "Filistin, halkı olmayan bir ülkedir. Yahudiler ise; ülkesi olmayan bir halktır. Halksız ülkeyi, ülkesiz halka verin" ifadeleri ile İsrail'in ayak seslerini duyurmuştur (İşler, 2019:3). İngiltere, İsrail'in bölgede güç oluşturmaya, demografik yoğunluk kazanmalarına ve ulus-devlet olma sürecine destek olmuştur.

19 yüzyıla kadar romantik bir akım olan bu ideoloji, 19 yüzyıl sonrasında siyasal gerçeklik kazanmaya başlamıştır. Bu arada, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan Filistin zayıflamış ve Birinci Dünya Savaşı esnasında Siyonist hareketler müttefik güçlerle güçlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması esnasındaki en önemli gelişme; Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılma planı olan Sykes- Picot Anlaşmasıdır. Anlaşma ismini, Birinci Dünya Savaşı devam ederken, 1916 senesinde İngiltere ve Fransa'nın kendi aralarında imzaladığı bu anlaşmaya, Rusya sonradan dahil edilmiştir. Çünkü Rusya'nın boğazları istemesi, bu konudaki anlaşmazlıkları İtilaf devletlerinin kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşamasına sebep olmuştur. Rusya'nın boğazları istemesi. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın taraf değiştirmesi daha tehlikeli olacağı için bunu göze alamamışlardır. Savaşın devam ettiği esnada Rusya'nın Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki taleplerinin karşılanması şartıyla öncelikle İstanbul anlaşması imzalanmıştır²⁵. On iki ada ve Trablusgarp'ta yapılan İtalyan işgali 26 Nisan tarihinde imzalanmış olan Londra Anlaşmasıyla tanınmıştır.

²¹ Yahudi göçü ile birlikte 1881 senesinde 14.731 olan Yahudi nüfusu 1914 senesinde 38.754'e yükselmiştir (McCarthy, 1990:1-39; Karaman, 1996).

²² Chaim Weizmann: İsrail'in ilk Cumhurbaşkanıdır (Israel S. Archives, 1998-2022).

²³ Lloyd George; 1916 ve 1922 senelerinde Birleşik Krallık başbakanıdır (Pehlivanlı, 2022).

²⁴ Herbert Samuel; Filistin topraklarında, İngiliz mandası döneminde yüksek komiserdir. Yahudi kökenli olan Samuel Filistin'in Geleceği isminde kaleme aldığı raporlarında görüşler bildirmiştir. Balfour Deklarasyonu'nun hazırlanması için etki eden isimlerden biridir (Deveci, 2017:5).

²⁵ İstanbul anlaşmasına göre; Boğazlar, Trakya'nın güneyi, Sakarya ile İzmit arası, Gökçeada ve Bozcaada Rusya'ya teslim edilecektir. Yine anlaşmaya göre; Rusya Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ve Arap ülkelerinin bağımsızlığını onaylayacaktır (Önal, 2020).

Artık Anadolu'yu paylaşma planları, Orta Doğu'daki düzenin yeniden kurulması anlamına geldiği için İngiltere Arap toplumlarından destek almaya çalışmıştır. Özellikle Filistin Bölgesindeki Yahudilerden destek alarak, Hindistan sömürgelerindeki güvenlik endişesinden kurtulmayı amaçlamıştır²⁶. Fransa'nın da Siyonist yanlısı davranışları, Nahum Sokolow'a²⁷ mektup vasıtasıyla, Siyonizm'i destekleyeceklerini resmileştirmesi Orta Doğu Bölgesindeki karışıklığın artmasına sebep olmuştur. Bu arada İngiltere planlarını gerçekleştirmek ve Arap Ayaklanmasını başlatmak için Mekke Şerifi Hüseyin ile gizli görüşmelerde bulunmuştur. Çünkü İngiltere, Şerif Hüseyin'in hoşnutsuzluğunu ve başkaldırma arzusu içinde olduğunu fark etmiştir. Şerif'in Araplar üzerindeki etkisinin nasıl olduğunu, İngiltere idaresinde ki Müslümanların ve İslam Dünyasının ne gibi tepkiler vereceğini bilmemesinden dolayı Şerif'in Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasını istememiştir (Doğru, 2001:8). Bu sebeple; Mekke Şerifi Hüseyin, Osmanlı Devleti'nin cihat çağrıları karşısında İngilizlerin saldırılarını bahane ederek, çağrılara olumsuz cevaplar vermiştir. Arap Krallığını kurmak ve Hilafetin kendisine verilmesini isteyen Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, kurmak istedikleri Arap Krallığı'nın sınırlarını belirleyen Şam Protokolü'nü imzalamıştır. Şam Protokolüne göre; Sina Yarımadasından başlayarak, bütün Arap Yarımadasını, Suriye'nin Akdeniz Sahilini dahil ederek, Hama, Halep, Humus, Şam, Basra, Bağdat ve İskenderun 'u kapsayan taleplerde bulunulmuştur. Şerif Hüseyin bu taleplerini 1915 senesi 14 Temmuz'da Mac Mohan'a²⁸ bir mektup vasıtasıyla iletmiştir. Mac Mohan ile yapılan yazışmalar ile İngiltere amaçlarını gerçekleştirmek için adım atmış olmuştur. İngiltere Şerif Hüseyin'in isteklerini kabul ettiğini fakat Fransa'nın istediği Suriye kıyılarını, Şam, Hama, Humus, Halep, Musul, Filistin'i anlaşılmaya dahil etmemiştir. Şerif Hüseyin ise Mersin ve Adana'dan vazgeçebileceğini söylemiştir. Fakat İngiltere aynı zamanda Şerif Hüseyin'e vereceklerini söyledikleri toprakları

²⁶ Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi, Hindistan deniz yolu ve petrol bölgelerinin Almanya'nın eline geçmesine sebep olabileceğinden, İngiltere hem Almanya'nın eline geçişi engellemek hem de Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Kanal'daki gücünü azaltmak istemiştir (Doğru, 2001:7).

²⁷ Nahum Sokolow: Polonyada dünyaya gelmiştir. 17 yaşındayken yerel bir gazetede (İbranice) gazeteciliğe başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Londra'da yaşayan gazeteci, 1931 senesinde de Dünya Siyonist Kongresi başkanı seçilmiştir (Israel S Archives, 1998-2022).

²⁸ Mac Mohan: İngiliz Yüksek Komiseri'dir (Armaoğlu, 1998:349).

Necid Emiri İbn Suud ile anlaşarak, Suud'un bağımsızlığını (Basra Körfezi Kıyılarında) tanıyacaklarını bildirmiştir (Önal, 2020:251).

Arap dünyasının paylaşımının ardından, Osmanlı Devleti'nin Asya bölgesindeki topraklarını paylaşmak için İngiltere ve Fransa görüşmelere başlamıştır. Beyrut eski konsolosu olan George Picot ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı müsteşarı olan Sir Mark Sykes görevlendirilerek 1915 senesinde Londra'da uzlaşılr. Uzlaşmaya göre; Orta Anadolu Fransa'ya, Doğu Anadolu ise Rusya'ya bırakılmıştır. Rusların bu görüşmelere dahil olması sebebiyle İngiltere ve Fransa 16 Mayıs 1916 senesinde Sykes-Picot anlaşmasını imzalanır ve anlaşma hakkında İtalya ve Şerif Hüseyin'e bilgi verilmez.

Çarlık Rusya'nın 1917 senesinde yıkılmasının sonra Bolşevikler gizletilen Sykes-Picot anlaşmasını tüm dünyaya duyurmuşlardır. Bolşeviklerin bu planları tüm dünyaya açıklaması ile bölge diğer devletlerin ilgisini çekmiştir. Bunun üzerine İngiltere "Basset" adındaki mektup ile Arap halkının özgürlüğü teminatını yenilemiştir (Ataov, 1970:25). İngiltere ve Fransa anlaşmalarının yakın zamanda gerçekleşmeyeceğini fark ettiklerinde, çözüm arayışı içine girerek, 1918 senesinde ortak bir deklarasyona imza atmışlardır (Armaoğlu, 2005). Bu arada Sykes, Weizmann ve Rothschild gibi Siyonist liderlerle iletişim kurmuştur. 1917 senesinde Arthur James Balfour, Siyonist Lider Lord Rothschild'e gönderdiği mektubun karşılığı alınmaya başlanmıştır. Balfour'un 2 Kasım 1917 senesinde yazdığı mektupta;

- Filistin'de Yahudiler için bir milli yurt kurulmasının uygun karşılandığını, çalışmalar için destek olunacağından bahseder. Bu durumun Yahudi olmayanların medeni ve dini haklarına zarar getirmeyeceğinden ve başka ülkelerde yaşayan Yahudilerinde hak ve politik statülerine zarar gelmeyeceğini yazmıştır.

Balfour Deklarasyonu, Siyonist planının sonucu olmuştur. Yahudi önderlerinin çabaları sonucunda, İngiltere'nin Yahudi toplumuna verdiği vaatler, Balfour Deklarasyonu ile hukuki değerler taşımasa da Fransa, İtalya, ABD, Japonya tarafından tanınmıştır. Bu durum 1919 senesinde yapılmış olan Paris Barış Konferansında taleplerini uluslararası alanda duyurmak ve somut sonuçlara ulaşmak adına bir fırsat olmuştur (Arı, 2017:227).

1920 senesinde San Remo’da toplanan Yüksek Konsey, Filistin mandasını İngiltere’ye sunmuştur. Böylece ilk olarak Filistin’in İngiliz hakimiyetine girmesi fikri olmuştur. Daha sonra Balfour sunduğu manda taslağını Siyonist zafer olarak göstermiştir. Arapların Siyonizm’e karşı koyması ilk olarak Sina Yarımadası’na Yahudilerin yerleşmesi planına karşı Mısır’ın muhalefeti ile ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, 1912 senesinde Osmanlı meclisinde bulunan Arap mebusların protestoları olmuştur. Tüm bunlara rağmen Herbert Samuel yüksek komiser olarak atanmış ve askeri idare bölgede sona ermiştir. İsrail’in yönetim sorumluluğu İngiltere’ye verilmiştir. Samuel göçü kolaylaştırmak ve Arapları yatıştırma görevi üstlenmiştir. İbranice, İngilizce ve Arapçaya ek olarak resmi dil ilan edilmiştir. Resmi belgelerde Eretz Yisrael (İsrail ülkesi) yazılması kabul edilmiştir. Diğer taraftan Beyt Şean vadisinde geniş topraklar, Yahudilere satılmıştır (Eker, 2005:6).

1919 senesinden 1923 senesine kadar yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. 1922 senesinde Churchill’ın Bildirisi, İngiltere yönetiminin Siyonizm yanlısı olmasına itiraz edilmesine karşı, Balfour Deklerasyonu’nun Filistin’de uygulanacak tek siyasi belgesi olması ve deklerasyon’un uygulanmasında çıkan sorunlar sebebiyle yayınlanmıştır. Bildiriye göre;

- Balfour Deklarasyonu değiştirilmeyecektir,
- Yahudilerin hakları olduğu için İsrail’de bulundukları bildirilmiştir.

Bildirinin ardından MC İsrail üzerindeki İngiliz mandasını onaylamıştır. İngiltere’nin amacı, Filistin’de tamamıyla bir Yahudi devleti kurmak değildir. Bu sebeple Yahudi temsilcilerine özel bir konum tahsis edilmeyeceğini ve ülke yönetiminde pay sahibi olmayacaklarını söylemiştir. Fakat Churchill’ın Beyaz Bildirisi İngiliz mandasının ittifak tarafından onaylanmasını kolaylaştırmıştır (Deveci, 2022:241). Ayrıca Siyonistlerin Filistin’i kolonileştirme hakkına sahip olmasına yol açmıştır ve Yahudi göçünün önü açılmıştır. Bu durum göç merkezinin Atlantik eksenine kaymasına sebep olmuştur.

Atlantik eksenine doğru göçlerin ilerlediğini ve Siyonist kongrenin belirlediği hedefi gerçekleştirmek için uygun zemin sağlandığını farkedenden Weizmann, dikkatini ABD üzerine yoğunlaştırır. Marshall ve Warburg aracılığıyla ABD’li Yahudiler, Siyonist faaliyetlerde mali yükü üstlenmeyi kabul ederek, Siyonist hareketlere dahil olmuşlardır. Fakat gözden kaçırılan bir şey, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından

Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucunda Orta Doğu'da hakimiyet boşluğu çıkmıştır. Siyonist liderler sadece kongrelerde alınan kararları kendilerine hedef edinerek dönem dönem uygulamayı başarmışlardır. Orta Doğu'da çıkan hakimiyet boşluğunu ise; İngiltere ve Fransa manda yönetimi ile doldurmuştur. Bu durum asırlardır İslam kimliği altında şekillenen Orta Doğu'nun kimliğini değiştirmeye yönelik bir süreç doğurmuştur. Bu dönemde Atlantik ekseninin ortaya çıkmasıyla Wilson Prensipleri kabul edilmiştir. Avrupa merkezli uluslararası sisteme karşı ortaya çıkan bu prensiplerin kabulünün ardından, Hitler Almanya'da iktidara gelmiş ve büyük katliamlar yapmaya başlamıştır. Bu durum büyük bir Yahudi göçünün Filistin'de artmasına sebep olmuştur. Artan göç ve sonucunda bölgeden sürekli toprak satın alınması Arapları rahatsız etmiştir.

1936 senesinde Yahudi halka karşı değil, İngiliz mandası idaresine karşı Arap ayaklanması yaşanmıştır.

1937 senesinde İngiltere Lord Robert Peel başkanlığında bir heyeti karışıklık içindeki bölgeye göndermiştir. Peel raporuna göre;

- Manda yönetimi bitirilmeli,
- Filistin iki halk arasında paylaştırılmalı,
- Araplar ve Yahudilerin bir arada yaşayamayacaklarını bildirmiştir.

Peel'in raporunun ardından 1939 senesinde Yahudi göçüne yönelik kısıtlamalar getirilmiştir. Biri Yahudi biri Arap olmak üzere iki yerleşim alanı oluşturulmuş ve Kudüs İngiltere denetiminde kalmıştır. Tüm bunlardan sonra şiddet olayları dahada artınca 1939 senesinin Ekim ayında Filistinli Siyonist David Ben Gurion Siyonizm'in yeni politikasının Yahudi göçünün arttırılması ve ellerindeki toprakların genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. böylece Siyonizmin yeni; hedefi hem yeni büyük bir devlet kurmak hem de manda yönetimine son vermek olmuştur. Tekrar yönlerini ABD'ye çevirmişlerdir. ABD'li Yahudi ileri gelenleri, bir Yahudi devleti kurulmasına ve Filistin'in Yahudi göçmenlerine açılmasını kararlaştırmıştır. Bunun üzerine İngiltere bölgedeki varlığını devam ettirmek için Araplara yakınlaşma ihtiyacı duymuştur.

1942 senesinde ABD Biltmore programını Avrupalı, ABDli ve Filistinli Siyonistlerle New York'ta gerçekleştirmiştir. Bu programa göre;

- Siyonist hareket ilk kez “devlet olmak istiyoruz” diyerek bayraklarını kaldırmış,
- 1939 senesinde gerçekleşen Mac Donald Beyaz Kitabı diye bilinen Memorandumu yani Yahudi göçüne yönelik uygulanan kısıtlamaların geçersiz kılınmış,
- Yahudilerin vatan sorununun tek çözüm yolunun Siyonizm olduğu belirtilmiş,
- Filistin’e göç edenlerin denetimlerinin Yahudi bürolarının yapması,
- Filistin’de Yahudi Cumhuriyetinin kurulması kararlaştırılmıştır.

Dünya Siyonist Örgütü Genel Konseyi bu programı kabul etmiştir. Siyonistler ilerde Ürdün’ü içine alacak bağımsız bir Yahudi Devleti kurmak istediklerini, Filistin’deki Arapları Irak’a sürmek istediklerini, Orta Doğu’nun ekonomik planında Yahudi önderliğinin olmasını istediklerini belirtmişlerdir.

İngiltere ile Siyonizm ittifakını MC’nin desteklemiş olmasıyla Siyonizm hedeflerine uluslararası nitelik kazandırması gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında BM ’de ABD ittifakıyla Siyonizm açısından uluslararası alanda yararlı olmuştur. Siyonistler Manda yetkililerini yıpratmaya çalışmışlar ve 1947 senesinde Manda yönetimi başarısız olduğunu kabul etmiştir. Bu sebeple İngiltere 2 Nisan 1947 senesinde BM’den Filistin sorununu gündeme almalarını istemiştir. BM Filistin sorunu için özel bir komite oluşturmuştur. Fakat bu komitede anlaşmazlık çıkmıştır²⁹. Komitede Mısır, Suriye, Irak, Lübnan ve Suudi Arabistan, Mandanın sonra ermesini ve Filistin bağımsızlığının ilanını talep etmiştir. Fakat kurul Arap devletlerin önerisini gündeme koymamıştır. Ayrıca Arap devletleri bazı hukuki sorular sormuşlardır. Sorular şu şekildedir;

- BM’nin Arap topraklarındaki tasarrufunun hukuken mümkün olup olmadığını,
- Filistinlilerin kendi geleceklerini, Anayasalarını ve yönetim biçimlerini seçme haklarını,

²⁹ Üyelerden yedisi ülkenin denetiminin Filistin’deki Yahudi azınlığa verilmesi tezini desteklemiş diğer üçü denetimin eşit bir şekilde Arapların ve Yahudilerin ellerine bırakılması gerektiğini savunmuştur. Bir üyenin mesele ile ilgili hiçbir görüşü bulunmamış geri kalan 7 üyesi Filistin’in bir Arap, bir Yahudi devleti ve Kudüs’ün uluslararası bir mntıkadan oluşan üç parçaya ayrılmasını önermiştir (Eker, 2005:10).

- Balfour Deklarasyonunun hukuki değerini,
- Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplara bağımsız olacaklarına dair yapılan vaatleri,
- Arap devletlerinin MC üyesi olmamalarına rağmen, manda rejiminin kabul edilmesi karşısında Filistin'deki İngilizlerin var olmasının hukuki niteliğini,
- BM'nin manda rejimi sonrasında alacağı kararların geçerliliğinin hukuki değerini sormuşlardır (Ataov, 1970:277).

Arap devletlerinin sorularına ve önerilerine rağmen, Batılı çoğunluk Filistin halkının geleceğini tek başlarına karar vermişler ve iki tasarı üzerinde durulmuştur;

- Birincisi Çoğunluk tasarısıdır. Birinci tasarıya göre; Filistin'in bölünmesini istenilmiştir.
- İkincisi azınlık tasarısıdır. İkinci tasarıya göre; federal bir devlet olması istenilmiştir.

Bölünmenin hukuki dayanaktan uzak olduğunu savunan devletler³⁰, çekimser kalan devletler³¹ ve bölünmeyi onaylayan devletler³²'in oylaması sonucunda Filistin'in bölünmesi kararı alınmıştır. Bunun üzerine Filistin topraklarında çok fazla köye saldırılar düzenlenmiş ve ünlü Deir Yasin katliamı³³ 9 Nisan 1948'de gerçekleşmiştir. Bu katliamın önemi, Filistin Araplarının kendi topraklarından kaçması için tasarlanmış bir olay olmasıdır. Bazı araştırmacılar, bu olayın Nazilerin Yahudileri öldürmesine benzetmektedir. Fakat bazıları ise dinamik ve genişleme eğiliminde olan bir devlet kurulduğunu, statükonun devam etmesi için uygulanan bir eylem olduğunu savunmaktadır.

³⁰ Afganistan, Küba, Mısır, Yunanistan, Suriye, Türkiye, Hindistan, Yemen, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan

³¹ Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, El Salvador, Habeşistan, Honduras, Meksika, Yugoslavya, Birleşik Krallık

³² Avustralya, Venezuela, Uruguay, Belçika, Boliya, ABD, Brazilya, SSCB, Beyaz Rusya, Kanada, Kosta Rika, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Çekoslovakya, Ekvator, Fransa, Güney Afrika Birliği, Ukranya, İsveç, Polonya, Guatemala, Haiti, İzlanda, Liberya, Filipinler, Peru, Paraguay, Panama.

³³ İlimli Siyonistlerle Aşırılar (Irgun) arasındaki görüşmelerden sonra ve İsrail devletinin ilanından beş hafta önce gerçekleşmiştir. Bu olay önemlidir. Deir Yasin küçük ve silahsız bir Arap köyüdür. BM tasarısında İsrail'e ayrılmış topraklar içerisinde değildir. Yahudilere karşı bu köyden kıskırtmalar olmamıştır. Buna rağmen, köye ansızın bir baskın düzenlenmiştir. 400 kişilik köy halkından kadın çocuk ayrımı yapılmadan 250 kişi öldürülmüştür. Ölmeyen kişilerde kamyonlara konularak Kudüs'ün Yahudi kısmına götürülüp, halkın arasından geçirilip hakaretlere maruz bırakılmışlardır. (İhh;2013)

14 Mayıs 1948 senesinde İsrail'in kurulduğunun ilan edilmesinden sonra Filistin Arapları kendi topraklarının siyasal denetimini ve ülkelerini kaybetmiş, komşu Arap devletleri ise silahlanmışlardır. Konunun bu zamanından sonrası ilerleyen bölümlerde detaylı incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde İsrail'in genel özelliklerine eklemeler yaparak, Siyonizm'in kurulma safhasına ve etkilerine orta detayla değinilmiştir. Bilindiği üzere uluslararası hukuk olarak, uluslararası anlaşmalar, genel hukuk kuralları ve yardımcı kaynaklar kabul edilir. Fakat birçok uluslararası anlaşma Avrupa devletlerinin yaptığı ve dayattığı anlaşmalardır. Aynı şekilde gelenekler ve uygulamalarda Avrupa devletlerinin gelenekleridir. Örneğin “uygar uluslar” kavramı Avrupalıları kasteder (Ataov, 1970:64).

Burada dikkat edilmesi gereken uygar uluslar kavramının Avrupalıları kastetmesi, Filistin'de yaşayan halkın kendi tercihinin hiç sorulmamış olması ve Siyonizm'in İsrail kimliğinin bir parçası olduğudur. Tarihsel geçmişe bakıldığında belirli bir toprak parçası için Yahudilerin vaadedilmiş toprakları olarak kabul edilmesiyle, İsrail'in siyasal kültürünün seçkin yönü belirli olmaktadır. Yahudilik kimliği siyasal kültürlerinin seçkin yönüdür (Efegil, 2013:57). Yahudi aydınları için İsrail'in geleceği “Dünya Yahudiliğine” bağlıdır. Dünya Yahudiliği'nin geleceği ise İsrail'in belirlenen topraklarda varlığını sürdürmesine bağlıdır. Kısacası Arap ülkeleri arasında Siyonizmin karakolu görevini üstlenen İsrail'in varlığının korunması önemlidir. Askeri yapıyı muhafaza etmek, kurulan alanda nüfus artışını sağlamak ve toplumları bütünleştirmek için yeni yerleşim yerleri inşaa etmek asıl görevlerdir. Bunun için İsrail halkında çeşitli özverilerde bulunması gerekmiştir(Hirsch, 1997:118). Çünkü Orta Doğu bölgesinde İsrail'in kurulması için yaşanan Filistin sorunu bir Batı sorunudur. Bir Doğu veya Orta Doğu sorunu değildir.

2. İsrail'in dış politikasının temel esasları

İsrail'in dış politikasının temel değerleri; dış tehditlere karşı Yahudi devletinin varlığını güvence altına almak ve Yahudi sayısını çoğaltarak, mevcut nüfusu muhafaza etmek, küresel ve bölgesel anlamda tanınmaktır. Bu değerler, İsrail ulusal çıkarlarının tanımlanmasında rehber rolündedir. Bu sebeple İsrail'in dış politikasını güvenlik sorunları şekillendirmektedir. İsrail bulunduğu bölgede istikrarsızlığın hâkim olduğunu bilmektedir. Bölge devletlerinin çeşitli tehditlerine maruz kaldığı

için uluslararası ve bölgesel sistemde radikal değişimler, İsrail'in güvenlik politikalarında değişime neden olmamıştır.

Yukarıdaki bölümde İsrail'in siyasal yapısında bahsedildiği gibi, İsrail dış politikasının uygulanması aşamasında da her zaman ideolojik gündemlere bakmak yerine, siyasal elitlerin görüş ve düşünce ifade etmesine müsaade eder. Savunma Bakanlığı ile Başbakan görüşleri, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerinden baskındır. Bu yüzden karar verici kişiler, savunma kültürü içinde sosyalleşmiş ve dış politikayı planlayıp uygulayan kurumların rollerinin belirlenmesinde rol oynarlar (Efegil, 2013:57,58). Ayrıca İsrail İstihbarat servislerinin temel dış politikada rolü çok büyüktür. İstihbarat servisleri politika çıkarlarını tanımlar ve hakem rolü oynarlar. Ulusal Güvenlik Konseyi dış politika amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde forum rolü oynamaktadır. Ayrıca İsrail Parlamentosu Knesset'teki Komiteler dış politika çıkarlarının uygulanması sürecinde rol almaktadır.

İsrail dış politikasında çözümlerini, etkili savunma kapasitelerini geliştirerek müzakereler ve diplomasi yoluyla kendi güvenliklerini güvence altına almak için politikalarında barışçıl yollar seçmek zorundadır. Dış güvenlik politikalarını ise Arap ülkeleriyle yaşadıkları problemler ve özellikle Filistinliler ile yaşanan sorunlar belirlemektedir. İsrail'in ulusal bilincinde savaşlar, kargaşalar, terörist eylemler, çatışmalar, soykırım, nefret, Arap düşmanlığı ve çatışmalar vardır. Kendileri coğrafi anlamda yalnızlaştırılmış, müttefiklerden yoksun bırakılmış, dış tehditlere açık olduklarını hissettikleri için tehditler karşısında en çok önem verdikleri askeri güçtür. Filistinliler ve komşu Arap ülkeleriyle barışçıl ilişkiler içerisinde yaşamak İsrail'in uzun vadede hayatta kalması için hayati öneme sahiptir. Yakın tarihte BAE ile ilişkilerinde başlatılan normalleşme politikasının uygulanmaya çalışılmasının en önemli sebebi; İsrail'in hayatta kalma mücadelesidir. Askeri güvenliğin temele alınması hayatta kalma mücadelesinin uygulanabilmesi içindir.

İsrail'in BAE gibi nüfus sayısı bölgede azdır. Bu sorun askeri ve güvenlik yapısında bazı kısıtlamalara maruz kalmasına sebep olmaktadır (Kibaroglu, 2002:65). Bu yüzden bütçesinin önemli bir kısmını ABD'nin desteğini alarak güvenlik için harcamaktadır. Ayrıca AB ülkeleri, Avustralya, Japonya, Kanada, Güney Kore, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve Eski SB ülkeleri ile ilişkilerini güçlü tutmuştur (Efegil, 2013:56). Daha öncede belirtildiği üzere, Yahudi önderleri çabası sonucunda Balfour Deklerasyonu ile ilk tanıyan devletler bazı AB ülkeleri (Fransa,

İtalya), Japonya tarafından tanınması İsrail'in kuruluşuna giden sürece ulaşmanın fırsatı olmuştur. Farkedildiği gibi İsrail, kuruluş aşamasından normalleşme süresine kadar uluslararası alanda sürekli olarak siyasi desteğe ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı komşu ülkelerinden edinemediği için bölge dışı devletlerden sağlamıştır. Böylece kendini güvence altına alabileceğini düşünmektedir (Heller, 2000:16). Buradan yola çıkıldığında İsrail'in realist teori içerisinden “Zero-sum game teorisi”³⁴ ile hareket ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü İsrail ve Arap komşuları ile uzlaşması mümkün olmayan çatışmaları ve gerilimleri yaşadığından, dış güçlerle güvence altına girmektedir. Böylece İsrail riskler ve belirsizlikler altında bölge dışı güçlerin desteğini alarak hareket ettiğinde sonuçlar sıfıra tekamül etmektedir.

İsrail için önemli olan ikinci dış politika unsuru; bulunduğu topraklarda Yahudi halkının çoğunluğu sağlaması ve nüfusun muhafaza edilmesidir. Nüfus yapısı İsrail'in kendini koruması için bir unsurdur. İsrail'in demografik yapısı elinde bulunandan daha fazla toprağı işgal etmeye müsait değildir. 1967 senesinde Batı Şeria ve Gazze'nin işgali ile doğan Filistin sorunu sırasında, İsrail yeni yerleşim yerlerini arttırmak yerine elindekileri korumaya çalışmıştır. Yeterli insan gücüne sahip olmadığı için Filistinlilerin ayrılmasını öngören politikayı benimsemiştir. Elindekileri korumaya çalıştığını Utanç Duvarı yapılırken Filistin halkına özerklik vermesi fakat Filistinlilerin yönetimi altındaki alanları da kendi kontrolünde tutmaya çalıştığından, İsrail güvenlik ordusu ile bu alanları çevrelemesinden anlaşılır (D.Bülteni, 2012).

Üçüncü dış politika unsuru ise “tanınma”dır. Burada farkedilmesi gereken bir konu; çalışmanın konusu olan BAE ve İsrail'in ortak noktalarından birinin tanınmanın her ikisi içinde önemli olmasıdır. Her ikisinin de güvenlik ve tanınma dış politikalarında temel esastır. İsrail'in kendisinin belirlediği toprakların Arap devletleri ve uluslararası arenanın tanınması dış politika esaslarındandır. Ayrıca bölgede yaptığı ikili anlaşmaları, hem güvenliği hem de tanınmasına destek olması için istemektedir. Bu anlaşmalar “İsrail'in tanınmasını, egemen devlet olarak kabul edilmesini, normalleşme adı altında her türlü ticaret ve iletişimin gerçekleşmesini, Arap devletlerinin ambargosunun kaldırılmasını, çeşitli boykotlar yerine işbirlikleri

³⁴ Sıfır Toplamlı Oyun Teorisi: Oyun ve ekonomi teorilerinde katılımcının kazanç veya kaybının başka katılımcıların kazanç ve kayıpları ile dengelendiği durumdur. Tüm katılımcıların kazançlarının toplamı alınıp, kayıpları çıkartıldığında sonuç sıfır olur (Naumkin, 2021).

yapılmasını” içermektedir. İkili anlaşmalar sayesinde İsrail ile Arap devletleri arasında karşılıklı bağımlılık kurulmuş olacaktır.

Bu ikili anlaşmalar için uygulamaya çalıştığı “normalleşmeyi” İsrail ve Arap devletleri farklı algılamaktadır;

- Arap devletleri için normalleşme; Arap devletlerinin İsrail ekonomisine ve İsrail’in her türlü faaliyetinde bağımlılık kazandıracak. Böylece İsrail bölgede hegemon güç halini alacaktır.
- İsrail için normalleşme; karşılıklı ilişkilerin gelişmesi, Arap devletlerinin İsrail’e karşı düşmanca davranışlarının ortadan kalkması, bölgede kendi güvenliğinin sağlanması, karşılıklı çıkar ilişkisinin kurulmasına yardımcı olacak barışçıl ilişkilerin kurulması olarak anlamaktadır (Gazit vd., 2005:48).

Tüm bu anlayışlara rağmen normalleşme ekomi politikaları için İsrail’in önemli bir stratejidir. Ürdün ile olan ticari ilişkiler bu ekonomik normalleşmenin sonucudur. Ekonomik normalleşme politikasının bir unsuru olarak İsrail, bölgesel örgütlere üye olmak isteyerek, bölgedeki devletlerle elektrik, petrol ve doğal gaz konusunda ortak şebekelerinin inşaa edilmesini istemektedir.

İsrail dış politikasının dördüncü unsuru ise; saldırgan askeri stratejileridir. “Saldırı, en iyi savunmadır” mantığı ile savunmacı savaş mantığına dayalı bir stratejisi vardır. Askeri stratejilerinde ölçüsüz olan İsrail, yukarıda belirtildiği gibi kendi topraklarında, sınırlarında saldırgan devletlerin operasyonlarını karşılayacak stratejik derinliğe sahip değildir. Bu sebeple saldırgan ülkenin topraklarını işgal ederek, kendi güvenliği için tampon bölgeyi elde etmeye çalışmaktadır. Her koşulda güçlü gördüğü ABD’nin desteğine ihtiyaç duymasından dolayı ABD’nin askeri mühimmatları, teçhizatları, tekniği, ekonomik yardım ve uluslararası siyasi desteğini elde etmeye çalışmak dış politikasının her alanında ana hedefidir. Çünkü İsrail böyle bir devlet ile ittifak ilişkisi kuramazsa dış ve güvenlik politika hedeflerini gerçekleştiremeyeceğine inanır (Alami, 1949:374).

İsrail dış politikasının temel unsurlarının komşularına ve diğer ülkelere yansımalarına kısaca baktığımızda öncelik Filistin anlaşmazlığı olacaktır. Daha sonra Türkiye ilişkileri ve İran ilişkileri uluslararası arenada en çok öne çıkan başlıklardır.

Tarihe, “diplomat eskiten dosya” olarak adı geçen İsrail-Filistin anlaşmazlığı’nın temel noktası İsrail’in kuruluşundan sonra bölgenin kendisine ait olduğu iddiası bulunmaktadır. İsrail’in kuruluş sürecinde anlatıldığı gibi, diğer bir temel sorunda Kudüs’ün statüsüdür. Ayrıca Filistin ile Yahudi yerleşim yerleri, sınırlar, su sorunları da çözümsüzlüğün sebeplerindendir. Hem Filistin’in hem de İsrail’in dine dayalı bir yönetim anlayışına sahip olmaları sonucunda çözümsüzlük devam etmektedir.

İsrail işgal sonucunda Filistin topraklarında yerleşim yerleri konusunda taviz vermemiştir. 1991 senesinden sonra Yahudi yerleşim yerleri hızla yayılmıştır. Kudüs statüsü ise; üç büyük dinin bulduğu yer olması sebebiyle dünya için önemli bir yerdir. İsrail Kudüs’ü kendi başkenti ilan ederken, Filistin BM 242³⁵ sayılı kararına dayanarak Doğu Kudüs’ü Filistin’in başkenti ilan etmiştir. Her iki kesimin Kudüs için din ve kimlik meselesi barış sürecinin önünü kapatmaktadır. Sınır sorunları ise; Filistin devleti’nin sınırları ile İsrail’in sınırlarını belirleyeceğinden ötürü sürekli barış görüşmelerini meydana getirmiştir. Daha öncede yazıldığı gibi 1979 senesinde Camp David’de Mısır ile 1994 senesinde Ürdün ile anlaşmalar yaparak sınır çizen İsrail, Batı Şeria’yı 1967 senesinden beri işgal altında tutmaktadır. BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı karar ile İsrail Filistin sınırının 1967 savaşı öncesinde olması gerektiğini belirtmesine rağmen, İsrail Doğu Kudüs’ü ilhak ederek, Batı Şeria’ya Yahudi yerleşim alanları kurmuş ve ayırım duvarı inşaa etmiştir. Böylece sınır konusu çözümsüzlüğe ulaşmıştır. Tüm Orta Doğu Arap devletleri ile sorun yaşamasına sebep olan Filistin sorunu İsrail’in dış politikasının tamamını kapsayan önemli bir bütündür.

2022 Haziran ayına kadar, Türkiye ile ilişkilerinde inişli çıkışlı ilerlemeler gözlemlenmektedir. İsrail için Türkiye’nin önemi; İsrail’i tanıyan ilk müslüman ülke olması ve jeostratejik açıdan önemli bir konumda olmasıdır. İkili ilişkilerde F4 ve F16 uçaklarının modernizasyonu projesi ile Türkiye –İsrail ilişkileri askeri, siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Fakat Türkiye ile ilk sorunlarını Bağdat Paketi’nde yaşamıştır.

³⁵ 242 sayılı karara göre; "Orta Doğu'da âdil ve kalıcı bir barışın sağlanması" çağrısı bulunmaktadır. Bunun sağlanması için belirlenen ilkeler "İsrail'in son savaşta işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi" ve "bölgedeki tüm devletlerin güvenli ve tanınmış sınırlar dahilinde varolma hakkına saygı duyulması" şeklindedir (United Nations; 1968).

1998 senesinde Reliant Mermaid (Güvenilir Denizkızı) adında arama kurtarma tatbikatı icra edilmiştir. 2000 senesinden sonra ise güven ve memnuniyet ikili arasında azalmıştır. İsrail'in Filistin şiddetini arttırmasıyla, Türkiye- İsrail siyasi ilişkileri gerginleşmiştir. Türkiye İsrail'in soykırım yapmaya çalıştığını iddia etmiştir (dw.com, 2018). Fakat Türkiye'nin İsrail ile ekonomik ve askeri ilişkilerinde bir değişiklik olmamıştır. Siyasal gerginlik esnasında 170 Türk M-60 tankı modernizasyon projesi ile İsrail firmasına verilmiştir (CnnTürk, 2010). Başka bir İsrail-Türkiye ilişkilerini gerginleştiren olay ise, “one minute” krizidir. Davos Ekonomik Forumu'nda “Gazze Ortadoğu'da Barış Modeli” isimli panelde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'in İsrail'in haklı olduğunu söylemesi üzerine Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ciddi ve sert tepki göstermesi ikili ilişkileri gerginleştirmiştir(Erdoğan, 2013:60).

Zaman zaman gerilen ve ilerleyen inişli çıkışlı ilişkiye rağmen Osmanlı Devleti dönemi'nden itibaren Türk-Yahudi nüfusunun birbirine duyduğu sempati dış politikada etkisini göstermiştir. Bu sebeple kısa süreli durağanlıklara rağmen ikilinin ilişkisi devam etmiştir.

Soğuk Savaş zamanında hayatta kalmaya önem veren İsrail, ABD ile stratejik ortaklıklar kurmuş ve her yıl ABD'den askeri ve ekonomik yardım almıştır. Hatta 1970'li yıllardan sonra ABD, İsrail'in güvenlik şemsiyesi haline dönüşmüştür. Bilindiği üzere Soğuk Savaş zamanında Arap devletleri, İsrail'in bölgede olmasını istememişlerdir ve Türkiye, Ürdün, Mısır dışında hiç kimse İsrail'i tanımamıştır. Bu sebeple bölge ülkeleriyle silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye, Ürdün ve Mısır dışında, Orta Doğu Arap devletleri bölgede ve uluslararası alanda İsrail'i yalnızlaştırmak istedikleri için diplomatik ve ekonomik boykotlar uygulamışlardır. Fakat ABD'nin desteği İsrail'i ayakta tutmaya yardımcı olmuştur. Aslında ABD, Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı destek sağlamayı kendine zorunluluk olarak görmüştür. Sovyetlerin bölgesel etkilerini zayıflatma mücadelesi vermiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise, İsrail hem Sovyet yayılmacılığına hem de Arap devletlerinin milliyetçiliğine ve İslam'a karşı bölgede ABD'nin en önemli müttefiki olmuştur. İsrail kendisini istikrarsız Orta Doğu içinde, Batı devletleri'nin çıkarlarını koruyan güvenilir müttefik olarak göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası Sovyetler'in Arap devletleri stratejilerinin bitmesi, İsrail'in bölgede güçlenmesine sebep olmuştur. Çünkü Arap devletleri bölgede askeri ve diplomatik açıdan süper bir gücün

desteğinden eksik kalmıştır. İkinci Madrid Barış Süreci esnasında ise; İsrail stratejik ve siyasi tavizler vermeyerek, Arap devletleri ile görüşmeleri kendisi için kullanmıştır.

Soğuk Savaşın bitmesi İsrail'in Asya ve Afrika'da iyi ilişkiler içine girmesini sağlamış ve Arap devletlerinin boykotunu kırmıştır. Uluslararası alanda tanınırlığı artmış ve önüne çıkan siyasi engeller ortadan kalkmıştır.

2011 senesine gelene kadar İsrail Arap ülkeleriyle barışçıl ilişkiler kurmaya öncelik vermiştir. Bu durum İsrail'in kendi geleneksel stratejilerinden ayrılması ve uzaklaşması ama kendini güvence altına almaya çalışması anlamına gelmiştir. Örneğin Kuveyt krizi yaşandığı sırada, İsrail Saddam rejiminin eski gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Ürdün ile barış anlaşması imzalamıştır. Suriye ile doğrudan görüşmelere başlamıştır. Filistin ile barış sürecini harekete geçirmiştir. Körfez bölgesi ülkeleri ve Hindistan, Çin, Rusya, AB, Orta Asya, Güneydoğu Asya, Kafkasya, Türkiye, Sahra–Altı Afrika, Ürdün, Katar, Kuveyt, Umman, Tunus, Fas ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

2012 senesinden sonra ise; İsrail Gazze'ye düzenlediği askeri operasyonlarda aşırı saldırgan güç kullanmadığını meşru müdafaa kavramı içerisine sokmaya çalışmıştır. Özellikle Hamas'ın İsrail'e el yapımı füzeler ile karşılık vermesine, kendi güvenliğini tehdit ettiğini ve meşru müdafaa hakkını kullandığını belirtmiştir. İsrail'in bu savunmasının ardından ABD ve diğer Batılı devletler İsrail'in güvenliğini sağlamak için bu hukuksal hakkını kullandığını söylemişlerdir. Fakat İsrail, bu hareketleriyle Arap Baharı öncesinde Mısır ve Türkiye'den destek alamamıştır. Oysa daha öncesinde bu devletler İsrail'in Gazze ambargosuna destek vermişlerdir. Bu dönemde, Mısır ve Türkiye İsrail desteği yerine Filistin'i desteklemiştir. Hatta Türkiye uluslararası arenada Filistin'e destek verdiğini sürekli dile getirmiştir. Mısır ise; Mursi yönetiminde Filistin halkı için çadırlar ve insani yardımlar göndermiştir. ABD ise; İsrail'e yönelik desteklerini açıklamış olsada operasyonlarına kayıtsız kalmıştır. AB ise İsrail'in tavırlarını eleştirmiştir. Hatta BM Filistin'in üye olmayan devletler statüsüne ilişkin oylamasında, uluslararası kamuoyu ile Filistin sorununa ilişkin temel parametreler açıklamıştır. Kararlara destek olan ve olmayan devletler şu ilkeleri ifade etmişlerdir;

- İki devletli çözüm üzerinden Filistin sorunu çözülmeli ve 1967 savaşı öncesi sınırlar üzerinden belirlenmeli,
- Filistin, başkenti Doğu Kudüs olarak bağımsız bir devlete sahip olmalı,
- Filistinli gruplar ortak hareket edip uzlaşmalı,
- Hamas ve Hizbullah'ın "silahlı tedbirler" ile sorunları çözmesinin uygun olmadığını ,
- İsrail'in ise bağımsız bir devlet olduğunu ve güvenliğinin sağlanması için hareket ettiğinin normal kabul edildiğini belirtmişlerdir.

Bunun üzerine ABD ve Mısır aracılığıyla İsrail ve Filistin arasında ateşkes imzalanmıştır. İsrail ise Doğu Kudüs'te 3 bin konutluk yerleşim alanları inşaa etmiştir (Arıkan ve diğ, 2022). İsrail'in bu adımı ile BM'in aldığı kararları siyasal ve hukuksal açıdan tanımadığını göstermiştir. Uluslararası hukuka göre Filistin topraklarında yapılan tüm Yahudi yerleşim birimleri yasa dışı kabul edilmesine rağmen, İsrail Doğu Kudüs'ün Filistin'in başkenti olmasını ve bağımsızlığını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Böylece Uluslararası kamuoyu İsrail'in bu davranışının "aşırı militarist bir tavır" olduğunu, 1967 savaş öncesi sınırları temel almadığını ve çözüm önerilerine uyum sağlamayacağını anlamıştır.

İsrail'in eskilere dayanan bir politikası olan ama son yıllarda üzerine düştüğü bir başka dış politikası Afrika'dır. Dış politikasında hem kıta ülkeleriyle ilişkiler kurmaya, hem tanınmak için mücadele etmeye hem de Afrika kıtasındaki çıkarları için hareket etmeye başlamıştır. Afrika ülkelerinde İslami grupların güçlenmesinden korktuğundan dolayı, 1948 senesinden beri iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. İslami grupları bölgede, ulusal güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Bu sebeple bölgesel Arap siteminin sınırlarında gerginlik ve çatışma yaratmak için Afrika'daki bazı devletlerle yakınlık kurmuştur. Mısır'ın su güvenliğini tehdit etmek istediği için Sudan'daki isyancı hareketleri desteklemiş ve Güney Sudan'ın ayrılmasına katkıda bulunmuştur. Afrika boynuzu bölgesinde jeopolitik önemden dolayı, Etiyopya'ya önem vermektedir. Etiyopya'daki "Falaşa Yahudilerini" İsrail'e göç etmesinin yolunu açmaktır. Etiyopya Sudan ve Mısır'ın su kaynaklarının burada olması sebebiyle ve uluslararası ticaretin, petrol transferinin ana atardamarı olan Kızıldeniz'den ötürü önemli bir konuma sahiptir.

Afrika boynuzunda İsrail'in iyi ilişkiler kurduğu ABD'nin, Fransa'nın, Japonya'nın, Çin'in çeşitli politikaları bulunmaktadır. ABD bölgede üsler kurmaya

çalışmaktadır. 2001 senesinde Cibuti’de Camp Lemonnier’i kurmuştur. 2003 senesinde terörizm ve korsanlıkla mücadele etmek için kurulan AFRICOM Askeri Komutanlığı karargahına ve Afrika Boynuzu’ndaki Müsterek Muharebe Görev Gücü Karargahı CJRF-HOA’a devredilmiştir. Fransa ise; 1950-1977 seneleri arasında koloni kuran ilk devlettir. Cibuti bağımsızlığından sonra bölgedeki askeri üssü FFDJ’yi sürdürmüştür. Bu üs 2011 Savunma İşbirliği Anlaşması kapsamında yenilenmiştir. Çin, kara ve deniz rotası stratejisiyle ilgili askeri varlığı için ilk üssünü 2017 senesinde kurmuştur. Korsan operasyonlarıyla mücadele etmek, insani misyonlar ile barışı koruma misyonlarına yardım etmek için bölgede konuşlanmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi İsrail Afrika bölgesinde Arap devletlerine karşı ulusal güvenliğini sağlamak, ticari kazanımlar elde etmek, tanınmak ve uluslararası forumlarda Afrika ülkelerinin desteğini almak istemektedir.

İsrail son dönemlerde dış politikasında ise normalleşme süreci sonrası ve Koronavirüsün uluslararası sisteme etkisiyle büyük güç rekabetlerinin hızlanmasıyla, ABD-Çin rekabetide yoğunlaşmıştır. Özellikle Çin’in İsrail stratejik altyapısına yaptığı yatırımlarına karşı İsrail iç İstihbarat Servisi Şin-Bet(Şabak) Başkanı Nadav Argaman bu yatırımların İsrail güvenliği için tehlike oluşturabileceğine dair uyarıda bulunmuştur (Topçu, 2019). ABD ise; Çin’in ilerlemesinden korktuğu ve rahatsız olduğu için İsrail’i uyarmıştır. Zaten ABD ve Çin arasındaki rekabet tüm güçlerini ortaya koyarak harekete geçirilirse Orta Doğu’nun şu anki durumunu tamamıyla değiştirebilir. Bu sebeple Çin ile İsrail ilişkilerinin devamı ve ehemniyeti İsrail’in Orta Doğu bölgesine yaklaşımı ve Statükoyu değiştirmeye yönelik davranışları bölümünde detaylı incelenmiştir.

İran ile İsrail ilişkileri ise; son 25 senedir gerginlikle kendini göstermektedir. BAE ile ortak bir sorun olan İran, Arap-İsrail çatışmalarında sorunun müdahili olmasına rağmen çözüme dair hiç bir emare bulunmamaktadır (Oruç, 2016:3). 1973 senesindeki Yom Kippur³⁶ savaşından sonra Arap devletleri İsrail ve müttefiklerine petrol ambargosu uygulamışlardır. İran’ın ise İsrail’e petrol satmaya devam etmesi, Arap

³⁶ Yom Kippur Savaşı: 1973 senesinde Mısır ve Suriye liderliğindeki Arap devletlerin İsrail’e karşı başlatmış olduğu savaştır. Yahudi dini bayramı olan Yom Kippur’un kutlandığı tarihte Mısır’ın süpri sadırısıyla başlamıştır. Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri’nde gerçekleşmiştir. Mısır’ın savaştaki amacı: Süveyş Kanalı’nın doğu yakasında bir dayanak elde etmektir. İkinci amaç ise; İsrail işgalindeki Sina Yarımadasının kalanını müzakere için kullanmaktır (Tetik, 2020: 224).

devletlerinin ve İran'daki muhafazakarların tepkisine yol açmıştır. Bu dönemde İran, İsrail'i kendisine tehdit olarak görmediğini her zaman söylemiştir. Filistin sorununa rağmen İran, İsrail'i Filistin topraklarını işgal etmesi ve Filistinlileri göçe zorlamasından eleştirmemiştir. 1979 İran Devriminden sonra İsrail ile ilişkiler boyut değiştirmiştir. Öncesinde Şah Rıza Pehlevi batı ve İsrail ile iyi ilişkiler kurarken, yeni yönetim batı ve İsrail ile tüm ilişkileri kesmiştir. Böylece İran “ne batı ne de doğu” sloganıyla çıktığı yolda sadece İslami yönetim şeklinin gereğince Müslüman ülkeler ile ilişki kurulacağını ifade etmiştir. Böylece İsrail için petrol kaynağı olan Eilat-Ashkleon boru hattından mahrum kalmıştır. İran Yahudileri üzerinden yeni hükümet ile ilişki kurmaya çalışır. yapmaya çalışmıştır. Bu arada İran ile ilişkiler kopmuş gözükmesine rağmen, perde arkasında askeri ilişkiler devam etmiştir. İsrail'de hiçbir zaman İran tehdidinden bahsedilmemiştir. Hatta İsrail, İran-Irak savaşında Humeyni rejimine askeri destek vermiştir. İsrail kendisine karşı olan Suriye, Libya, Güney Yemen, FKÖ, Cezayir gibi ülkelerin İran'ı desteklemesine rağmen İran'ın yanında konum almıştır. İsrail'in stratejik dış politikası sebebiyle 1982 senesinin ortalarına kadar İran'a askeri desteği kesmemiştir. Zaten İran-Irak savaşının Arap devletlerini kendi aralarında ayırmasıyla, dünyasında ilgisi Filistin sorunundan uzaklaşmış ve Arap ülkeleri de kendi sorunlarından dolayı İsrail'e tehdit oluşturmamıştır. Filistin sorununu çözmek için değil, bölgede Şii devrimini yaygınlaştırmak ve İslam dünyasında lider bir ülke olmak için İsrail ile ilişkisini gizli yürüten İran'ın anti-siyonist söylemlerine rağmen kurduğu askeri ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasıyla Libya ve Suriye İran'dan desteklerini çekmiştir.

Günümüzdekine benzer bir ilişki aynı dönemde Suudi Arabistan ile sürmüştür. Suudi Arabistan İran'ın bölgedeki mezhepçi politikalarından rahatsız olduğu için İsrail'in politikalarına karşı sessiz kalmıştır. Irak savaşı başladığında İsrail İran'a yardım teklif etmiştir. Bunun rasyonel sebebi; Irak'ın nükleer silah üretmeye çalıştığının iddia edilmesidir. İran ve İsrail bu durumu tehdit olarak gördüğü için İsrail Hava Kuvvetlerine ait uçakların Irak Osirak nükleer tesisini bombalamasını sağlamak için İran gizli servisi İsrail'e istihbari bilgiler sağlamıştır (Gerson, 2009). Günümüzde tartışma konusu olan İsrail ve İran örtülü ilişkilerinin bir örneği olarak ele alınabilir. İran'ın ABD'den mühimmat almak istemesine ABD olumsuz karşıladığında, İsrail diplomasi yürüterek ABD'deki olumsuzluğu engellemek istemiştir. Başka bir örnek ise; Yahudi tüccarlar aracılığıyla İran'a Türkiye üzerinden Chieftain tanklarının yedek parçalarını, F-4 ve F-5

savaş uçaklarının ve M6 tanklarının yedek parçalarını yollamıştır(Parsi, 2007:95). Bir çok kere İsrail'in Irak savaşı esnasında İran'a silah sattığı bilinmektedir. Bu durumu 1983 senesindeki Savunma Bakanı Ariel Şaron, Irak'ın İran'dan daha büyük bir düşman olduğunu ve bu sebeple İran'a silah satışlarının, ABD 'nin bilgisi dahilinde yapıldığını ağzından kaçırmıştır. ABD ise; bu konunun kendi gündemlerinde yer ettiğini ama İsrail'e böyle bir onay vermediklerini iletmiştir. İsrail ile İran arasındaki silah satışlarının sonucunda;

- İran ordusu bölgede güçlenmiştir,
- Irak dengelenmiştir,
- İran'daki Yahudilerin hayatı güvenceye alınmıştır,
- İslami rejime destek oluyor gözükersen, tüm islam devletleriyle ilişki kurabilmenin önünü açılmıştır,
- Elindeki eski silahları İran'a satarak kurtuluyor ve gelir elde ederek hazinesini güçlendiriyor,
- Elde ettiği gelire Nikaruga'da kendisine muhalif olan yönetimi devirmek için ayrılıkçıları desteklemiştir.

Irak-İran savaşı esnasında Irak haricinde, İran ve İsrail yarar elde etmiştir. 1979 senesinde İslam devrimi ile resmi ilişkiler kesilmiş olsada, gayri resmi ilişkiler ikili arasında devam etmiştir. İran her zaman İsrail ile kurduğu ilişkileri gizlemiştir. İsrail ise; İran ile her kurulan ilişki sonrasında bölgeye ve kamuoyuna gizli yürütölmüş bir desteği olduğunu hissettirmeye çalışmıştır. 1989 senesinde Lübnan işgali esnasında, esir düşen 3 İsraillinin güvenliğini sağlamak ve savaştan çıkmış ekonomik sıkıntılar yaşayan İran'a destek olmak için milyon dolarlık petrol alışverişi yapmıştır. Bu alışveriş İran tarafından gizlensede, İsrail Knesset'te yapılan bir toplantı esnasında Enerji ve Altyapı Bakanı'nın³⁷ petrolden kar elde ettik diye açıklamasıyla duyurmuştur (Parsi, 2007:107). İkilinin ilişkisinin gizli devam ettirildiğinin başka önemli örneği ise Ofer ailesinin adının geçtiği olaydır³⁸. Daha sonra İran'ın her redetmesine rağmen İsrailli görevliler tarafından ağzından kaçırılmış gibi yapılarak duyurulanlar olmuştur.

³⁷ Moshe Shahal

³⁸ İsrail gizli servislerinin bilgisi dahilinde İran ile ticari ilişkiler kurduğunu söyleyen Yahudi işadamlarının evinde ölü bulunması olayı

İran ve İsrail arasındaki ilişki oldukça uzundur. Fakat gerginliğin hem İsrail'e hemde İran'a etkileri büyük olduğu gibi, en önemlisi bölge ülkelerine olan etkileridir. Bu sebeple bir sonraki bölümde bahse konu olan etkiler listelenip değerlendirilecektir. Çünkü İran Devrimi'nin tüm bölge ülkelerine etkisi geniştir. Tıpkı 1789 Fransız Devrimi ve 1917 Sovyet Devriminde olduğu gibi uluslararası gelişmelere ve tarihsel dönüşümlere yol açmıştır.

V. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ VE İSRAİL İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, BAE ve İsrail'in ikili ilişkileri dışında Orta Doğu'da statükoyu değiştirmeye yönelik davranışları incelenerek, 2020 senesi İbrahim anlaşmasının öncesinde siyasi, askeri, ticari ve birçok alandaki işbirlikleri ve arka planı incelenmiştir. Orta Doğu'da yeni dönemin başlangıcı olan BAE ve İsrail ilişkisinin bölgeye etkileri incelenmiş ve gelecekte neler olabileceği Orta Doğu'nun istikrarsızlık unsurları üzerinden Yapısal Gerçekçilik kuramı gereğince değerlendirilmiştir.

A. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Orta Doğu Bölgesine Yaklaşımı ve Orta Doğu'da Statükoyu Değiştirmeye Yönelik Davranışları

BAE Orta Doğu Bölgesine yaklaşımlarında son zamanlarda en etkili dış politikayı izleyen aktörlerden birisi olmuştur. BAE bu aktif hali dünyanın ihtiyaç duyduğu petrolün en önemli ihracatçısı olmasına borçludur. Çünkü Körfez Bölgesi dünyanın %70 petrol ve doğalgaz oranına sahiptir. Fakat Körfez Bölgesi ülkeleri temel ihtiyaçlarını yurt dışından ithal eder ve zayıf askeri gücü sebebiyle tehdit ve risklere maruz kalır. .Bu sebeple BAE kurulduğundan beri dış politika da en fazla güvenliğe ağırlık vermiştir. Güvenliğini sağlamak için yeterli askeri yetenekleri sınırlı olduğu için petrol silah olarak kullanmıştır. Zaten petrol, Arapların ortak çıkar olarak birleştikleri bir araçtır. Örneğin; 1973 senesinde Arap-İsrail savaşında İsrail'e, İsrail destekçisi ABD'ye ve diğer batılı ülkelere karşı petrol silahını kullanmıştır. Hatta Şeyh Zayed bir konuşmasında; BAE'nin Arap ve İslam ülkesi olmasından dolayı İsrail ve ABD'ye karşı savaş tutumu olduğunu 2020 yılına kadar belirtmiştir (İttihad, 2009). BAE ve Körfez ülkeleri, petrol ambargolarını kaldırmak için İsrail'e verilen desteğin bırakılması şartını koyduğu da olmuştur. Japonya'nın İsrail'e desteğini kesmesi gibi diğer devletleri de zorlamıştır (Alzaabi, 2019:144). Bilindiği üzere Arap dünyası ve BAE'nin İsrail ile çatışmasının temel sebebi bölgenin en önemli konusu olan Filistin meselesidir yani İsrail'in Filistin'e olan tutumudur. Ayrıca BAE yaptığı bir açıklamada; Birinci ve İkinci Filistin İntifadasını

destekleyerek, Filistinlilere 20 milyar dolar destek verdiğini belirtmiştir. Bugün İsrail ile normalleşme anlaşmaları ile bir araya gelmiş olmasına rağmen, Şeyh Zayed 1978 Camp David Antlaşması ve Mısır ile İsrail arasında 1979 senesinde imzalanan barış anlaşmasının sonucu olarak 1979'dan 1989'a kadar diğer Arap ülkeleri gibi Mısır ile olan ilişkilerini koparmıştır. 1979 senesinde İran İslam Devrimi, Körfez ülkeleri ve BAE için güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Devrimden sonra da yeni gelen İran rejimi, devrimi ihraç etme doğrultusunda bir politika izlemiştir. Bu politikada da, Körfez bölgesi ile İran arasında tarihte de düşmanlık vardı ve iki taraf arasında ki ideolojik farklılık Körfez devletlerini korkutmuştur hatta Reza Şah rejiminin Fars etkilerini dış politikaya yaymaya çalışması da BAE ve tüm Körfez ülkeleri için endişe kaynağı olmuştur (Fatima, 2007). BAE'nin 1989 senesine kadar Mısır ile ilişkilerini koparması Filistin meselesini çözmek için bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını sağlayacak barışçıl bir girişimi reddettiği anlamına gelmemektedir. 1980 senesinde İran-Irak savaşı, Orta Doğu ve Körfez devletlerinin güvenliği için yeni bir tehdit olmuştur. Her iki devletin de Orta Doğu üzerinde izledikleri politika Körfez ülkelerinin aleyhine olmuştur (Gause, 2007). BAE, Filistin meselesinin çözümü için Prens Fahd'ın 1981 senesindeki girişimini, Madrid Konferansı'nı, 1991 senesindeki Şam Deklarasyonunu ve 1993 senesindeki Oslo Anlaşmasını desteklemiştir.

BAE'nin geçmişte bu yaşadıklarının ardından, dış politikasının temel esasları bölümünde belirtildiği gibi bölgesel anlamda kendini büyütme ve küresel aktör olma çabası içerisine girmiştir. Özellikle 2011 Arap devrimleri süreci BAE'nin dış politikasında dönüm noktası olmuştur. 2010 senesinde Tunus'ta başlayan Mısır, Libya, Suriye ve Yemen'de kalkışmalarla devam eden süreçte BAE daha müdahaleci ve saldırgan bir dış politika izlemiştir. Birçok siyasi sürece müdahil olmuştur. Birçok araştırmacıya göre, Abu Dabi yönetimi kendi kapasitesinin üzerinde bir dış politika izlemiştir. Orta Doğu bölgesinde yaşanan Arap Baharı süresince kendine yakın yönetimlerin iktidara gelmesi için faaliyetler ve girişimlerde bulunmuştur. Kendi yönetim şeklini korumak için yaptığı bu girişimler başarısız olmuştur.

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği gibi BAE'nin güvenlik açığı birçok ülkeye nazaran fazladır. Özellikle güvenliğini paralı askerlerle sağlıyor ve dış güçlere bağımlı kalıyor. Özellikle batılı müttefiklere bağımlı bir güvenlikle olagelmıştır. ABD ve İngiltere ile yakın ilişkilere sahip olmuştur. Bölgesel tehditler karşısında güvenlik şemsiyesi altında kalmaya çalışmıştır. ABD'de başkanı Trump'ın başa

gelmesiyle BAE ve Suudi Arabistan gibi ülkeler Washington güç merkezi ile yakın ilişki kurarak ve dış politikada aktif olmaları anlamında cesaretlenmişlerdir. ABD'nin olumlu tutumları karşısında Abu Dabi ve Riyad yönetimleri İsrail ile ilişkilerini normalleştirme sürecine sormuşlardır. ABD'nin bu tutumu Orta Doğu bölgesinde belirleyici bir unsur olmuştur. BAE ve Suudi Arabistan eski İsrail politikaları yerine normalleşme süreci politikasını uygulayarak, İsrail'i tehdit olarak alt sıralara koymuşlardır. Böylece Orta Doğu Bölgesi'nin siyasetinde belirleyici bir paradigma oluşmuştur. 2020 senesinde böyle değişen bir paradigmada İsrail ve ABD'nin anlaşmazlıklar yaşadığı İran ve Türkiye'ye karşı politikalar izleyen BAE, bölgedeki diğer çatışma alanlarına Türkiye ve İran'ın çıkarlarını hedef alan bir tutum sergilemiştir.

Özellikle bölgesel ve küresel bir aktör olmak isteyen BAE'nin bu davranışlarında kendisine rakip olarak gördüğü Katar'ın kaydettiği ciddi mesafede etkili olmaktadır. Çünkü Katar zengin doğalgaz kaynaklarından elde ettiği kazanımları hem ekonomik hem de siyasi anlamda iyi kullanmıştır. Böylece Katar küresel bir aktörle haline gelmiştir. Dünyanın önemli ülkelerinde yatırımlar yapmıştır. Siyasi ve askeri işbirliklerinde bulunmuş ve Al Jazeera gibi güçlü bir medya aracını elinde bulundurmıştır. Kısacası Katar daha etkili bir küresel aktör olmuştur. BAE, Katar'ın bu durumunu bölgesel bir tehdit olarak algılamış ve Katar'ın bu üstünlüğünü dengelemeye çalışmıştır. Örneğin Katar'ın Mısır'da Müslüman Kardeşler'e destek vermesi karşısında askeri darbeyi destekleyerek, Doha'nın bölgesel nüfusunu sınırlandırmak istemiştir. Başka bir örnek ise; Katar'ın Türkiye ve İran ile iyi ilişkiler kurmuş olması karşısında durmuştur.

BAE bu rekabeti Afrika Boynuzu ve Balkanlar'da aynı şekilde göstermiştir. BAE'nin Afrika boynuzunda bulunma isteği ticaret yollarına nüfuz etme çalışmalarından biridir. Daha önce belirtildiği gibi BAE, Körfez Bölgesi başta olmak üzere Orta Doğu ve Afrika'da güçlü bir oyuncu olmak istemektedir. Siyasi, ekonomik ve askeri unsurları öne çıkartmaya çalışmaktadır. Böylece bu bölgelerde ismi sürekli anılan bir ülke haline gelmiştir. Özellikle son zamanlarda Orta Doğu ve Afrika'da çıkan her sorunun arkasındaki ülke olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Yemen'de Husilere karşı başlatılan askeri operasyonda, Mısır'da askeri darbenin desteklenmesinde, Katar'a karşı yapılan boykotta, Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz askeri darbe girişiminin Muhammed Dahlan üzerinden desteklenmesinde BAE'nin

ismi öne çıkmıştır. 2018 senesinde, Somali’de bir uçakta bulunan 9,5 milyon dolarla BAE’nin ismi duyulmuştur (Reuters, 2018). Doğu Afrika’da izlediği dış politika ticaret, turizm, Müslüman Kardeşlerin bölgedeki etkinliğini yok etmek ve İran’ın bölgedeki gücünü Körfez Bölgesi için dengelemektir. BAE’nin Afrika için planları, Türkiye’nin Afrika’ya olan ilgisi ile sekteye uğramıştır. Türkiye, Afrika’da insan odaklı bir dış politika izleyerek TİKA ve KIZILAY ile bölgeye insani yardımlar yapmıştır. Türkiye’nin Somali’de askeri üs açması ve Sudan’ın Sevakın adasını Türkiye’ye vermesi BAE için rahatsız edici olmuştur. BAE Somali’nin eski başkanı olan Hasan Şeyh Mahmud döneminde ticari ve askeri ilişkiler kurmuştur. Fakat bu durum 2017 seçimleri sonrasında seçilen Muhammed Abdullahi Muhammed (Farmacu) ile değişmiştir. Çünkü yeni başkan Körfez ülkeleri tarafından boykot edilen Katar’a karşı tarafsız kalmış ve Katar ile ilişkilere devam etmiştir (Aljazeera, 2018). BAE bölgedeki popülaritesini yeniden kazanmak için insani yardımlara başlamıştır. Örneğin Mogadişu’da Şeyh Zayed hastanesini yaptırmıştır (Alsomal, 2016).

Aslında BAE’nin hem dış politikasında hem de Orta Doğu bölgesine ayrı yaklaşımlarında güçlü bir aktör olma arzusunun arkasında güçlü ekonomik faaliyetlerini koruma isteğinde yatmaktadır. Bu yüzden Orta Doğu’da kendine uygun koşullar yaratmaya çalışmaktadır. Bilindiği üzere Emirlikler, İslam’ın yayılmasından sonra Güneydoğu Asya Bölgesi ile Umman kıyıları arasında deniz ticareti yapmışlardır. Bu deniz ticaretini Umman tüccarları ve Hadramut tüccarları yapmıştır. Emevi ve Abbasi devletleri döneminde Arap Yarımadası, Irak ve Mısır’da eski geleneksel ticaret yolları canlanmış ve ticaret yayılmıştır. Öncelikle petrolün ve diğer enerji kaynaklarının varlığı, BAE’nin stratejik önemini arttırmıştır. Bu sebeple güvenlik arayışları içinde olmuştur. Bu arayışları devam ederken, statükoyu değiştirmeye yönelik davranışlarda bulunmaktadır. Bilindiği üzere süper güç olmak için gerekli bazı özellikler vardır. Bunlar; geniş yüzölçümü, zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları, katma değeri yüksek olan ürünler üretmek, gelişmiş bir ekonomi, büyük bir ordu, yüksek nüfustur. BAE bölgede güçlü olma yolları ararken, bazı özellikleri onun bu güce erişmesine engel olmaktadır. BAE, bunu denemeye devam etmekte ve gelecekte devam edecek gözükmektedir. Bölgesel çatışmalarda ekonomik tehditleri ortadan kaldırmak önemli hedefleri arasındadır. Örneğin Dubai Cebel Ali limanı ile uluslararası ticaret merkezi haline gelmiştir. En önemli petrol ihracatçısı olmasıyla

bu limanın güvenliğini özellikle düşünmüştür. Bölgedeki ticaret hatlarını kontrol etme isteği sebebiyle, Kızıldeniz'e ve Batı Hint Okyanusu'na bakan limanların kontrolünü ele geçirmeye çalışmaktadır. Özellikle BAE Dubai Limanları Şirketi'ni, bölgedeki limanları ve askeri üsleri kontrol etmek için kullanmaktadır. Kızıldeniz'in en önemli limanı olan Duralih Limanı için Cibuti ve Dubai limanları şirketi, 50 senelik yatırım sözleşmesi imzalamışlardır. Çünkü Duralih Limanı, 850 bin konteynerlik kapasitesi ile Kızıldeniz'in en önemli limanlarından biridir. Çin, ABD, NATO ve Japonya buraya askeri üsler kurmuşlardır. BAE bu limanı, Yemen'e düzenlediği hava saldırıları için askeri üs olarak kullanmıştır. (Sahlol, 2019:26).

Ayrıca Etiyopya bir limana sahip değildir. Bu sebeple Etiyopya'ya yapılan ithalat ve ihracat faaliyetleri Duralih Limanı yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu bölgede, BAE limanları ve askeri üsleri kontrol etmek için Dubai Limanları Şirketi'ni (DP) kullanmaktadır. Bilindiği üzere Cibuti büyük devletlerin hedefindedir. BAE ise Cibuti kıyılarını tekelleştirmek istemiştir. Cibuti hükümeti, DP'yi petrol terminalini yönetmek için Liman Yönetim Kurumuna rüşvet verdiklerini söylemiştir.

Cibuti Başkanı İsmail Omar Gilah sözleşmeyi iptal etmiştir. Duralih Limanı askeri üsleri olan ülkeler içinde çok önemli olmasından dolayı rekabete ev sahipliği yapmıştır. Cibuti'de diplomatik rekabet artmıştır. Fakat Cibuti bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Çünkü Devlet Başkanı Gilah'ın görevlendirdiği genel müfettiş ve alt yapı denetimlerini yapan Hasan İsa Sultan, hükümetin yeni yatırımcılar aramasının uzun sürdüğünü ve limanın devletin elinde kalacağını söylemiştir. Müfettiş İsa Sultan Reuters'a verdiği bir röportajda yatırımcılar arasında Çin seçeneğinin olmadığını ve gizli planlarının olmadığını özellikle belirtmiştir. Bunun sebebi, bazı dedikodulara göre Cibuti'nin Dubai ile anlaşmasını, Limanı Çin'e vermek istediği bozduklarının duyurulmasıdır. Bunun üzerine ABD'nin Afrika bölgesi askeri komutanı, eğer limanı Çin ele geçirirse ABD ordusunun ciddi sorunlarla karşılaşabileceğini söylemiştir. Trump tarafından görevlendirilen dönemin Dışişleri Bakanı olan Rex Tillerson Afrika ülkelerinden beş tanesini ziyaret ettiği bir esnada, özellikle Cibuti'ye gelmiştir. Gelme sebebinin Cibuti'nin stratejik değerinin bir göstergesi olduğu bilinmektedir. Tillerson Cibuti ziyareti esnasında, hükümeti limanın yatırım ortamını iyileştirmeye davet etmiştir (Vick, 2018).

Bu rekabet ortamında, DP Cibuti'nin limanı yasadışı bir hareket ile aldığını belirtmiştir. Limanların Çin'e verileceği dedikodularının yayılmasına DP'nin sebep olduğunu düşünülebilir. Ayrıca 2018 senesinde, DP Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne başvurduğunu duyurmuştur. Fakat Cibuti hükümeti liman işletmecisi olan DP'nin konteyner terminalini sözleşmeye uygun şekilde geliştirmediğini söylemiştir. Çünkü anlaşmaları gereğince DP'nin 50 sene boyunca Duralih Limanına yatırım yapması gerekmektedir. Cibuti hükümeti, DP'nin sevkiyatları Dubai'deki Jebel Ali Limanından geçmesi için rotaları değiştirdiğini söylemiştir. Müfettiş Sultan Duralih Limanı'nın 2009 senesinde açıldığını, yılda 1,6 milyon ton kapasiteye sahip olduğunu fakat DP World'ün bunu hiçbir zaman kullanmadığını belirtmiştir. Ayrıca DP World'ün 2016 senesinde komşuları olan Somaliland'da rakip bir limanı geliştirmek için sözleşme imzaladığını söylemiştir (Vick, 2018).

Bu olanların ardından, 2018 senesinde Cibuti Limanlar ve Serbest Bölgeler kurumu, Duralih Limanında yük hacmini arttırmak için Singapur merkezli Pasifik³⁹ International Lines ile bir anlaşma imzaladıklarını duyurmuştur. 2021 senesinde Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi (LCIA), Cibuti'deki Doraleh konteyner terminalini işletme ve geliştirme konusundaki imtiyaz sözleşmesiyle ilgili yaşanan sorunlara karşı, Cibuti Limanları Şirketi'nin (Port de Djibouti- PDSA) aleyhine gerçekleşmiştir (Topçu, 2021). Bilindiği üzere DP mahkeme öncesinde yaptığı açıklamalarda sözleşmenin feshedilmediğini ve yürürlükte olmaya devam ettiğini söylemişti. Mahkeme sonuçlarına göre PDSA, hala sözleşmenin hissedarındır ve hisselerini hükümete devretme girişiminin bir etkisi yoktur (Topçu, 2021). Özellikle Cibuti, BAE'nin siyasetinde ileri konumdadır. Bu konu ile detaylı bilgi son bölümde verilmiştir. Fakat kısaca değinmek gerekirse; yukarıda anlatıldığı gibi Cibuti jeostratejik konumu sebebiyle uluslararası ve bölgesel ticaret için önemli bir alandır. Afrika Boynuzu ve Kızıldeniz gibi iki önemli bölgenin içinde yer alır. Ayrıca Orta Doğu ile bağlantılıdır. BAE, Cibuti'nin "Kuşak ve Yol" çalışmasının kalbinde yer aldığını bilmektedir. Temmuz 2021'nde mahkeme sonuçlarından sonra BAE'yi PDSA'dan tazminat aldıktan sonra ne yapacağı bilinmemektedir. Çünkü Cibuti kendi topraklarında yedi askeri üsse ev sahipliği yaptığından, bu bölgeye nüfuz etmek

³⁹ Pasific International Lines: Asya'daki en büyük nakliye şirketlerinden biridir. Kendi web sitelerine göre dünyanın en büyük konteyner nakliye şirketleri arasında 11. Sırada oldukları yazmaktadır (ال جديد, 2018)

isteyen Çin ve ABD gibi güçlerinde ilgi odağıdır. BAE gibi güçlü olmaya çalışan bir devlet için kaçırılması büyük hayal kırıklığıdır.

Daha önce belirtildiği üzere bu iki bölge Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan ve uluslararası nakliyenin kavşağıdır. Aynı şekilde Aden Körfezi, Bab-el Mandeb ve Kızıldeniz'e yönelik tehditler karşısında saldırgan davranmıştır. Bu sebeple geçiş bölgelerine askeri üsler kurmuştur. Örneğin Somali Somaliland ve Perim adalarına ve Eritre'deki Assab limanlarına da askeri üsler kurmuştur. Yemen'de kendisine yakın grupların kontrolü için çabalamıştır. Özellikle deniz taşımacılığında askeri aktör haline gelmiştir. Bu sebeple rakip gördüğü Türkiye, Katar ve İran'ın önünü kesmeye çalıştığı zamanlar olmuştur. Özellikle İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki varlığı, BAE'nin boğaz üzerindeki ticaretine tehdittir. BAE, İran'a karşı güç dengesi oluşturmak istediği için Hürmüz Boğazının karşısındaki Babü'l- Mandeb Boğazı'nı ve Kızıldeniz'deki uluslararası ticaret yollarını ele geçirmeye çalışmaktadır (Ardegmani, 2019). Daha önce belirtildiği gibi bölgede güçlü ve baskın bir unsur olmayı hedefleyen BAE Asya ticaret yolları, Hint Okyanusu, Kızıldeniz koridorlarına bağlı Çin rotasında etkin olmaya çalışmaktadır. Bu hırslı politikası ile uzun yıllar diplomatik, askeri ve kültürel enstrümanlarla küresel alanda faaliyetler göstermiştir.

Ayrıca silah ve savunma ithalatı ve askeri üs girişimlerinin yanında batı ülkeleri ile lobicilik faaliyetlerinde bulunmuştur. İlmli İslam politikası ile Hristiyan dünyasının güvenini kazanmaya çalışmıştır. Bölgesel ve küresel düzeyde tanınırlık ve nüfus arttırma politikalarıyla olumlu imajını güçlendirmeye çalışmıştır. Bunları yaparken Orta Doğu bölgesindeki diğer aktörlerle arasında güvensizliğe dayalı bir politika oluşmuştur. Özellikle 2020 yılında gerginlik siyaseti bölgenin çıkarına olmamıştır. Çünkü ulusal güvenlik noktasında dış aktörlerin yardımına muhtaç olan ülkeler için kırılğan bir oluşum oluşmuştur.

2021 yılından sonra ise Orta Doğu bölgesi için önemli adımlar atmaya başlamıştır. Çünkü BAE rekabet halindeki ülkelerden Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye, BAE ve Mısır ilişkileri farklı yönlerden ve cephelerden ayrılarak, ikili ilişkilerin geliştirilmesine paralel birlikte hareket etmeye başlamışlardır.

Örneğin, Etiyopya'daki iç çatışmalar karşısında ortak bir siyaset izlenmiştir. BAE ve Türkiye, Etiyopya ile yakın ilişki kurarak Tigray güçlerine karşı merkezi

hükümeti desteklemişlerdir. Özellikle Türkiye ve BAE ilişkilerinin iyiye yönelik davranışlara girişmesi, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin de Türkiye ile ilişkilerini düzeltmesinde öne çıkmaktadır. İyiye yönelik bir adım olan bu ilişkilerde Türkiye Mısır'ı dost ülke kategorisinde değerlendirmiştir. Mısır Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin tezlerine karşı çıkmamıştır. Suudi Arabistan ile ilişkilerin Cemal Kaşıkçı dosyası ile gerilmesinin ardından bu iyileşme sürecinde, Türkiye Cemal Kaşıkçı dosyasını kapatarak Suudi Arabistan'a göndermiştir. Bu yaşananlar Orta Doğu bölgesinde ikili ilişkilerin daha çok geliştirilmesine dair adımlardır.

BAE'nin Orta Doğu'da kilit oyuncu olma arzusu devam etmektedir. Çünkü İran'a karşı Türkiye'nin baskın bir aktör olmasını istemektedir. Ayrıca Türkiye ve İsrail ilişkilerinde düzeltmek için adımlar atılmasına uğraşmaktadır. BAE ve İsrail'in baş aktör oldukları İbrahim Anlaşması ile bölgeye barışın getirilmesi girişimleri tüm Orta Doğu'yu olduğu gibi Türkiye'yi özellikle ilgilendirmektedir. Çünkü Türkiye'nin ortaya çıkan yeni duruma kayıtsız kalmadan ilişkilerini iyileştirme çalışması, onun için önemli bir kazanım olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Türkiye'nin savunma sanayi ürünleriyle Azerbaycan, Libya ve Ukrayna'nın mücadelelerine destek vermesi, Türkiye'nin Orta Doğu'da güçlenmesi olarak diğer bölge ülkeleri tarafından dikkat çekmektedir. Kısacası, Orta Doğu'ya yönelik bu politikalarıyla BAR Arap-Arap siyaseti ilkesi yerine kazan-kazan siyaseti gütmeye başladığı gözlemlenmektedir. BAE ikili ilişkilerinde stratejik seviyeleri koruyarak Körfez ve Orta Doğu bölge ülkelerini de etkilemektedir. Bu kapsamda İran'ın nüfuzunu sınırlamada iş birlikleri, Afrika ülkelerine yönelik ikili iş birliklerinin geliştirilmesi, ABD'nin Orta Doğu'dan çekilmesi ile BAE dikkat çekmektedir.

B. İsrail'in Orta Doğu Bölgesine Yaklaşımı ve Orta Doğu'da Statükoyu Değiştirmeye Yönelik Davranışları

İsrail'in Orta Doğu'ya ilgisi Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlamıştır. Dar bir coğrafyadan çıkıp, geniş bir ekonomik alana sahip olmak istediği için Arap ve Arap olmayan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Bilindiği üzere Orta Doğu sömürgeci güçlere ve birçok ulustaki çeşitli iç faktörlere dayanan tarihi ile her zaman çalkantılı bir bölge olmuştur. Bölgenin en büyük odak noktalarından biri Arap devletlerinin kabullenmekte zorlandığı, Filistin'in haklarını ihlal ettiği düşünülen İsrail'in kurulması olmuştur. İsrail'in varlığı 1948 öncesinde bölgeye sorun

yaşatmaya başlamış fakat asıl sorunları 1948, 1956, 1967 ve 1973 Arap-İsrail çatışmaları gibi önemli çatışmalarda hissettirmiştir. Bu durum İsrail'e karşı terörist faaliyetler yürüten bazı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 1990 senesinden sonra yaşanan barış atmosferinde İsrail, Orta Doğu içinde nüfuzunu arttırma fırsatı yakalamıştır. İsrail'in dış politikası bölümünde bahsedildiği gibi elit yöneticiler ve asker dış politika belirleyici milli güvenliklerini belirlerken, coğrafi stratejilerini de göz önünde bulundururlar. 1967 senesinde belirlenen sınırları ve bu belirlenen sınırların ötesinde işgal altında tuttuğu topraklar dahil olmak üzere sınır güvenlik stratejisi temelinde hareket etmiştir.

Bölgede İran-Irak savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali, Yemen iç savaşı, Suriye sorunları gibi çatışmalar yaşanmış olmasına rağmen İsrail bölgenin her zaman ilgi odağı olmaya devam etmiştir. Özellikle son on yıl içinde çalkantılı olan bölgede kendisini barış adası olarak şekillendirmeye çalışması, bölgedeki önemli güç faktörlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır. Çünkü İsrail'in Orta Doğu'daki rolünü destekleyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler Bir önceki bölümde anlatıldığı gibi;

- Birincisi İsrail'in ABD ile ittifakıdır. İsrail ilk olarak ABD ile ittifakı, diğer tüm ittifaklarından daha önemli olmuştur. Kendisine askeri, ekonomik ve teknoloji anlamında destek sağlaması ile hem İsrail için hem de bölge için ABD özel bir öneme sahip olmuştur. Özellikle Orta Doğu'da güvenlik ve petrol satın alma garantisi açısından ABD'ye güvenen Suudi Arabistan, BAE ve diğer Körfez devletleri, İsrail ile ilişkilerin çözülmesinin yolunu açmıştır.
- İkincisi İsrail'in savunma teknolojisi konusunda tedarikçi rolünü oynuyor olmasıdır. 2020 senesinde yapılan Abraham anlaşmalarının bir parçası olarak, ülkeler arasında Silah Satış anlaşmalarını yapmış olması buna bir örnektir.
- Üçüncüsü ise İran faktörü 'dür. Bu tez çalışması içinde BAE ve İsrail'in en önemli ortak paydası olan İran faktörü, İsrail'e ve diğer körfez devletlerinin bir araya gelmesini sağlayan faktördür. İran, İsrail'in önde gelen bir eleştirmeni ve rakibidir. Hamas'ın silahlı kanadı olan Kassam Tugayı ve Hizbullah gibi çeşitli İsrail karşıtı grupları finanse etmektedir (Zboun, 2020). Çalışmanın önceki bölümlerde benzer şekilde Körfez ülkelerinin de

İran'a karşı birçok noktada karşı çıkmışlar ve karşı karşıya kaldıkları durumlarda gerçekleşmiştir. Nitekim İsrail ve Körfez ülkeleri arasındaki ikili görüşmelerin ardından yapılan birçok açıklamada İran'a karşı çıkmanın bu ittifakların temel dayanağı olduğu anlaşılmaktadır.

- Dördüncü faktör ise; İsrail Orta Doğu'da birçok İslamcı devlet dışı aktörlerin büyümesine destek vermiştir. Örneğin, Müslüman Kardeşler, El Kaide gibi aktörleri desteklemiştir (Dodge vd., 2017). Bu durum Arap devletlerinin İslamcı aktörlere karşı İsrail ile yakınlaşmalarına ve Körfez kuruluşlarına meydan okumalara sebep olmuştur.

İsrail'in yükselişe geçen bu önemine rağmen, bölge siyasetine aktör olarak kabul edilmemiş olması, başarması gereken en önemli mihenk taşlarından biridir. Çünkü İsrail'in kendisi için belirlediği önemli esaslardan biri bölgesel ve uluslararası tanınırlık ve kabul edilirliliktir. Bu duruma örnek Suudi Arabistan ile gizli ilişkilerinin sürdürülüyor olması ve resmi olarak ilişki kurmamış olması verilebilir. Bunun sebebi Kral Salman'ın Suudi Arabistan resmi politikasında Filistin sorununa yakın olması ama Prens Muhammed Bin Salman'ın daha stratejik ve İsrail ile ilişkilerde daha açık olmasından kaynaklanmaktadır. 2022 senesinin Mayıs ayında sağlık durumu kötü olan Kral'ın ölümü sonrasında Suudi Arabistan ve İsrail ilişkilerinin değişmesi beklenmektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın bölgedeki en önemli güçlerden biri olmuş olması çok önemlidir.

İsrail için Orta Doğu'daki en önemli sorunlardan biri de halklar arası diyalogu sağlamakta zorlanmasıdır. Özellikle Filistin'e karşı davranışları Arap halkını kızdırmaktadır. 2021 senesinde Gazze Şeridi'nde kan dökülmesi, Katar, Kuveyt Irak gibi ülkelerin sosyal medyalarında İsrail hükümetinin eleştirilmesine sebep olmuştur. Bahreyn gibi ülkelerin sivil toplum üyeleri İsrail'e açık mektuplar yazmış ve imzalar toplamıştır. Aslında bu durum sadece Arap halkı tarafından değil tüm Orta Doğu ve uluslararası ülkelerde aynı şekilde tepki alınmasına sebep olmuştur. Bu sebeple İsrail'e karşı Arap ülkeleri özellikle istikrarlı olmayan ülkelerde güvenlik riskleri oluşturmaktadır.

Yukarıda bahsedilen İran konusuna geri dönmekte fayda vardır. İsrail'in hemen hemen bütün bölge içi ülkelerle ilişkilerinin sonucunda benzeri olaylar yaşanmıştır. Bu sebeple bu bölümde İran ile ilişkilerinin bölgeye etkilerine değinmek

sonuç bölümünde BAE ile olan ilişkilerinin tüm Orta Doğu'ya olan etkilerini anlamakta katkısı olacaktır. İran ile İsrail 'in gizli ilişkilerine rağmen karşılıklı restleşmeleri hem İsrail'e hem İran'a hem de bölgenin diğer ülkelerine, örgütlerine etkileri olmuştur. En önemli unsurları birinin İslam dini mensubu olmasına rağmen Şii mezhebi mensubu olması, diğerinin ise tamamen farklı olup Yahudi olmasıdır.

İsrail ilk olarak İran devrimi ile tek müttefikini kaybetmiş gözükür. Fakat Mısır ile yapmış olduğu Camp David Anlaşması ile bölgedeki izolasyonu kırılır ve diğer Arap devletleri ile ilişki kurmaya başlar ve İran'a olan bağımlılığı da azalmış olmaktadır. Daha sonra ABD'den aldığı destek sayesinde bölgedeki diğer ılımlı devletlerle ilişki kurmaya başlamıştır. İran tehdidine karşı milli silah sanayisini geliştirmeye çalışmıştır. Aynı şekilde İran devriminin etkisiyle Körfez ülkeleri ABD'ye daha yakın olduğu için ABD'de Orta Doğu'ya daha çok önem verir. ABD'nin bölgedeki askeri varlığının artması İsrail için güvenlik anlamına gelmiştir. Bölgede var olan Filistin sorunu ise İran'ın dış politikasının konusu haline gelmiştir. Daha önce belirtildiği üzere İran ile İsrail dış politikasının tarihinde, İran Devriminden önce İsrail'in davranışlarının İran'ın dış politikasında yer edinmediği gözlemlenir. Fakat devrimden sonra Filistin sorunu İslami Arap konseptinden çıkarak Müslüman sorunu haline geldiğinden, İran kendi çıkarları için hareket edebilmenin alanını yakalamış ve bölgede lider olma şansını yaratmaya çalışmıştır. Böylece Orta Doğu'da tanınmak, liderlik, güçlülük gibi özelliklere sahip olmak isteyen birden fazla aktör ortaya çıkmıştır.

ABD ile İsrail ilişkisinin bir hedefi İran'ı çerçevelemek olduğu için İran aşırı dinci gruplara destek vererek yeni radikal örgütler kurulmasını sağlamıştır. Hatta bölgede yeni radikal örgütlerin kurulmasında mezhep eksenli politikalarda kullanarak "Şii Hilali"⁴⁰ oluşturmaya çalışmakla suçlanmıştır. Vali Nasr Orta Doğu'daki Şii yükelişine dikkat çekerek ve ABD İran'ın bu projeyi oluşturma sürecinin başlangıcında olduğunu, bir an evvel engel olunması gerektiğini söylemiştir (Özbay, 2010:1). Aslında İran ile İsrail'in ayrı ayrı Orta Doğu'da uygulamaya çalıştıkları;

⁴⁰ Şii Hilali Projesinde Suriye, Lübnan, Irak ve İran'ı içine alır. Sünni ülkelerin bağlantılarını kesen bir ideadır. Merkezinde Tahran vardır.

- İran, Irak'taki Şii çoğunluğun güçlenmesini, İran'ın bölgesel güç olarak uyanışa geçmesini ve Orta Doğu'daki Şii azınlıkların güçlendirilmesini ister.
- İsrail ise İran'daki Yahudilerin güçlenmesini, Orta Doğu'daki Yahudi azınlıkların güçlendirilmesini ve İsrail'in tek Yahudi devleti olarak Orta Doğu bölgesinde lider konumuna sahip olmayı ister.

İsrail'in kuruluşu bölümünde Herzl için söylenen “Yahudi Komplosu” bu konuda tekrar devreye girmiştir. Çünkü İsrail İran'ın bu davranış ve isteklerinden faydalanarak, bölge içinde İran'ın tehlike olduğuna dair politikalar geliştirmiştir. Böylece Körfez ülkeleri dahil olmak üzere bölge ülkelerine yüksek miktarda silah satmaya başlayarak, kendi ekonomisine katkıda bulunmuştur. Kısacası İran ve İsrail ilişkilerinin Orta Doğu bölgesine etkisi geniş olmakla beraber, İran'ın devrim sonrası varlığı İsrail'in Orta Doğu'daki statükoyu değiştirme çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Aslında her ikisinin bölgesel etkinlik mücadelesi vermeleri sebebiyle birbirlerine karşı koz olarak kullandıkları her şeyin politik retorik olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İsrail'in dış politikasının temel esasları başlığı altında detaylıca anlatıldığı gibi her ikisi de işbirliklerinden kaçınmaz ama ideolojik muhalefetlerine devam ederler. Fakat her ikisinin bu davranışları istikrarsız olan Orta Doğu devletlerini etkilemektedir.

ABD ve Çin arasındaki rekabetin İsrail üzerinden Orta Doğu'ya etkisin de İsrail'in bölgedeki kilit konumunda olmasının önemi hissedilmektedir. Özellikle Çin'in “Kuşak ve Yol” girişimi ile Asya'dan Avrupa'ya doğru yayılmacılığı düşünüldüğünde, ekonomik fayda açısından her ikisi için gelişen ilişkiler ağından bahsedilebilir. Zaten İsrail, Arap ülkeleriyle yaşadığı çatışmalar esnasında İran devriminin yaşanmasıyla kendini bölgede yalnız hissetmiş ve yeni müttefikler bulmaya çalıştığında Çin ile ilişkiler kurmuştur. Fakat Sovyetler'in yıkılmasından sonra ABD'nin üstünlük mücadelesi ve tek kutupluluk arayışları esnasında Çin'de Asya'da güçlenmeye başlamıştır. Bu durum ABD için endişe vericidir ve hala günümüzde etkisi devam etmektedir. ABD'nin Çin tutumu İsrail ve Çin ilişkilerini olumsuz etkilemiş olsa da İsrail Çin'in en önemli silah tedarikçisidir (Bulut ve diğ., 2019:370). Ayrıca hava araçları ve füze kullanımıyla ilgili donanımlar ve askeri teknolojik ürünlerde ihraç etmiştir.

İsrail'in küresel bir ekonomik gücü olmadığından güçlü devletlerle müttefik olarak ayakta durmayı ve güvenliğini sağlamayı kendine politika edinmiştir. Batı devletlerinin ve ABD'nin silah ve teknolojik bilgi birikimine sahip olmasına rağmen iç pazarda istediği gelişimi sağlayamadığından yeni arayışlara bölge dışı arayışlara girmiştir. Böylece Çin ile savunma sanayi alanında ticareti geliştirmiştir. Fakat en önemli müttefik ABD, Çin'de yaşanan demokrasi talebiyle Tiananmen Olaylarını gerekçe göstererek Çin'e yaptırımlar uygulamıştır. İsrail ise, ABD'ye rağmen bu dönemde Çin'in az etkilenmesi için yardım etmiştir. ABD, İsrail'in Phalcon casus uçağını Çin'e satmak için yaptığı anlaşmayı durdurmuştur. Daha sonra Harpy insansız uçaklarının satışını da engellemiştir (mepanews.com, 2022). Bununla kalmayıp İsrail'in Çin ile ilişkilerine devam etmesi üzerine ABD yardımlarının kesileceğini duyurmuştur. Böylece İsrail, Çin'e satışını iptal etmek etmiştir. Fakat daha öncesinde İsrail, Çin'in Doğu Akdeniz erişimini güvence altına almıştır ve karşılığında Çin'in İsrail'e yaptığı yatırımlar İsrail'in sermayesine katkı sağlamıştır. Aslında Çin, Filistin konusunda İsrail ile ters düşmektedir. Çünkü Çin'in Orta Doğu'daki varlığı "Kuşak ve Yol" projesi kapsamında bölgeye yaptığı ticari ilişkiler ve yatırımların yanında kendi enerji ithalatına yönelik ihtiyacı da yatmaktadır. Bu sebeple sadece İsrail ile değil 13 bölge ülkesiyle çeşitli ortaklıklar imzalamıştır. İsrail ise kendi ekonomik çıkarları ve güçlü müttefiklerle birlikte olma isteği sebebiyle Çin ile ilişkilerini devam ettirmeye çalışması stratejik ikilemler yaşamasına neden olmuştur.

İsrail'in Orta Doğu'daki statükoyu değiştirme planları işleyiş aşamalarında, bölge ülkelerinin istikrarsız davranışları sebebiyle daha uzun yıllara yayılmıştır. Bölgesel bir güç olmak için ve küresel güce sahip olmak için yaptığı her eylem kendisinin stratejik ikilemler yaşamasına sebep olmaktadır. Bölgedeki her davranışı kendi çıkarı doğrultusunda devam ettiği için bölgesel statükoyu ne kadar değiştirebilirse o kadar güvende olacağını düşünmektedir.

C. Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail İlişkilerinin Tarihi

İsrail kendi etrafında kurmak istediği ittifakı, ABD'nin desteği ile başarmaya çalışmıştır. İbrahim anlaşması imzalanarak BAE, İsrail'i resmi bir devlet olarak tanıdığını ve diplomatik ekonomik ilişkiler kurduğunu beyan etmiştir. Böylece BAE,

İsrail vatandaşlarının BAE'ye girmesine izin verdiğini belirtmiş ve aralarında direk uçuşlar konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Aslında son yıllarda İran'ın nükleer programına ve İran'ın bu bölgesel güç elde etme politikası sadece BAE ve İsrail arasında değil diğer Körfez ülkeleri ve İsrail arasındaki iletişimin gelişmesinde önemli ve belirleyici bir faktör olmuştur. 1979 senesinde İran Devrimi'nden sonraki sürede BAE ve İsrail'i bir araya getiren tek durum her iki devletin İran ile anlaşmazlıklar yaşamış olmasıdır. BAE zaten adalar sorunu yaşadığı İran'ın nükleer projelerine karşı, İsrail ile ortak bir adım atarak ABD'den destek istemişlerdir.

Başlangıçta gizlice yapılan görüşmelerde İsrail, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri diplomatlarıyla askeri ve sivil işbirlikleri imkânları hakkında görüşmüştür. İsrail'in her zaman yaptığı ağzından kaçırma politikasında olduğu gibi, Alt Yapı Bakanı Uzi Landau BAE ve İsrail görüşmelerinin 2010 senesinde IRENA konferansında başladığını belirtmiştir.

2010 senesindeki Dubai'deki Hamas lideri suikastı BAE ve Mossad arasındaki ilk temas olarak kayıtlara geçmiştir (Akit, 2017). Zaten 2010 senesinde BAE'yi ziyaret eden ilk İsrailli bakan Uzi Landau'dur. Mossad ajanlarının Abu Dabi'de bir otel odasında Hamas lideri Mahmud El- Mebhuh'a suikast düzenlemesinin ardından rahatça BAE'ni terk etmeleri ikili arasındaki ilişkiyi zorlamış olmasına rağmen İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu ve BAE Dış işleri Bakanı Muhammed Bin Zayid El-Nahyan New York'ta bir araya gelmiştir. İkili New York'taki görüşmede İran'a karşı sert bir pozisyon alma kararı almışlardır. Fakat BAE, İsrail'den gizli teknolojik ürünler satın almasına rağmen, İsrail ile olan her türlü görüşmeyi aynı İran gibi reddetmiştir. Oysa gizli ve resmi olmayan görüşmeler daha eskilere dayanmaktadır. Çünkü Netanyahu'nun eski danışmanı olan David Maidan, David Maiden Projects şirketi aracılığıyla güvenlik işbirlikleri için BAE ile çalışmıştır. 2005 senesinde Mati Kokhabi BAE güvenlik pazarında Abu Dabi hükümeti ile sözleşme imzalayan ilk İsrailli işadamı olmuştur. 2012 senesinde Avi Loumi İsrail Hava Savunma Sistemleri adına İnsansız hava araçlarını BAE'ye satmak için sözleşme imzalamıştır. Bu yaşananlar resmileştirilmemiş ve gizlenmiş olmasına rağmen İsrail ve BAE ilişkilerinin 2005 senesine dayandığını göstermektedir.

BAE gizli görüşmeleri reddettiğini kamuoyuna ispatlamak için 2010 senesinin Şubat ayındaki Dubai Tenis Şampiyonası'na, İsrail vatandaşı olan tenisçi Shedar

Baer'e giriş vizesini vermemiştir. Böylece İsrail'in yarışmalara katılmasına engel olmuştur. 2015 senesine gelindiğinde İran anlaşması için İsrail, BAE'nin Washington Büyükelçisi Yusuf El- Uteybe ile görüşmüştür. BAE, İsrail'in Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'na üyeliğini desteklemiştir. Ayrıca İsrail'in Abu Dabi'de bir ofis açmasına müsaade etmiştir. Bu durum Ürdün ve Mısır dışında hiçbir Arap ülkesiyle doğrudan diplomatik ilişkisi olmayan İsrail'in üçüncü bir Arap ülkesiyle resmi olmayan ama resmi düzeyde ilk diplomatik misyonu kurabildiğinin göstergesidir (YeniŞafak, 2015).

2017 senesi BAE ve İsrail ilişkilerinin gözle görülür hale geldiği senedir. İlk olarak, 2010 senesinde Hamas lideri Mahmut El Mebhuh'un suikastı ile BAE Dış işleri bakanı Abdullah bin Zayed arasındaki bağlantı 2017 senesinde ortaya çıkmıştır. Haziran ayında, BAE ve Suudi Arabistan'ın İran'ın yeteneklerinin engellenmesinin yollarını bulmak için İsrail ile işbirliği yaptığına dair görüşmeler kamuoyuna sızdırılmıştır. Ayrıca Temmuz ayında BAE, Mossad ve Halife Hafter arasında aracılık rolü üstlenerek, İsrail'in Hafter'e destek vermesini sağlamıştır.

2018 senesinde İsrail Kültür Bakanı Miri Regev Abu Dabi'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Orta Doğu'daki diğer Arap ülkelerini rahatsız etmesine rağmen, gizli süren BAE ve İsrail ilişkisinin alenileşmesini sağlamıştır. BAE ve İsrail arasında İran'a karşı atılacak adımlar da görüşüldüğü bilinmektedir. İsrail Orta Doğu barış sürecinde Umman'ın çok büyük bir rolü olmasa da bu dönemde Arap ülkeleriyle iyi geçinme niyetinde olduğundan Umman'ı ziyaret etmiştir. Hatta İsrail, ziyaret dönüşünde diplomatik bir ziyaretten döndük diye açıklama yapmıştır (DW, 2018).

İsrail'in iyi ilişkiler kurma adımları arasında BAE, Abu Dabi'de düzenlenecek olan Grand Slam Judo Şampiyonası'na İsrailli sporcuların katılımını onaylamıştır. Uluslararası Judo Federasyonu'nun düzenlediği programa İsrail Kültür ve Turizm Bakanı Miri Regev'de katılmıştır. Final maçında İsrailli bir judocu maçı kazandığı için İsrail ulusal marşı diplomatik ilişkilere sahip olmadığı halde BAE'de ilk kez çalınmıştır. BAE ve İsrail arasındaki ilişkiler, İsrailli devlet adamlarının çeşitli sebeplerle ziyaret etmesiyle hızlanmış, normalleşmiş ve gizlilikten çıkmıştır. Ekim ayında İsrail İletişim Bakanı Eyub Kara, Dubai'de düzenlenen telekomünikasyon konferansına katılmıştır. Ayrıca Kasım ayında İsrail Umman'da düzenlenen Uluslararası Ulaştırma Konferansı'nda İsrail, Ürdün ve Körfez ülkelerini birbirine bağlaması planlanan ideolojik ve siyasi ihtilafların ötesinde olduğu düşünülen Barış

Demir Yolu Projesini⁴¹ tanıtmıştır (Habertürk, 2018). İsrail'in Körfez ülkeleriyle yakınlaşma mücadelesi içinde geçirdiği 2018 senesinin ardından, 2019 senesinde BAE ve İsrail arasında 3 milyar dolar değerinde bir anlaşma yapıldığına dair haberler yayınlanmıştır (Landau, 2020). İsrail gazetesi olan Haaretz'in yayınladığı habere göre BAE, İsrail ile modern istihbarat araçlarıyla donatılmış iki casus uçağı konusunda iş birliği yapmıştır. İsrail ile resmi ilişkileri olmayan BAE'nin güvenlik alanlarında işbirliği içinde olduğunu ABD medyası da açıklamıştır. ABD İran'ın ortak düşman olduğunu bu yüzden ticari ve askeri anlaşmalar yapılmasının normal olduğunu vurgulamıştır (Alharf, 2020). ABD'nin BAE ve İsrail ilişkisi için resmi ilişkiler içinde olduklarını vurgulamasının ardından, Abdullah Bin Zayed Twitter'da "İslam'ın Reformu: Orta Doğu'da Arap-İsrail İttifakı Şekilleniyor" başlıklı bir gazete yazısını paylaşmıştır. İsrail Başbakanı Netanyahu, bu mesajı alıntılar ve cevaplamıştır. Cevabında "Artık barış ve normalleşme vakti gelmiştir" yazmıştır. Daha öncesinde Netanyahu BAE'nin ev sahipliğini yapacağı EXPO 2020 'ye katılacaklarını da duyurmuştur. Böylece BAE ve İsrail arasındaki ilişki, geçmiş yıllara nazaran reddedilmeden alenileşmiş olmuştur.

2020 senesine gelindiğinde ilişkiler resmileşmeye başlamıştır. Netahyahu'nun daha önce bildirdiği üzere Expo 2020'ye katılımları için resmi anlaşmalar imzalandığı ortaya çıkmıştır. Aynı senenin Şubat ayında ise Amerikan haber sitesi Axios, BAE ve İsrail'in Aralık ayında ABD'de gizli bir toplantı düzenlediklerini ve saldırmazlık anlaşması imzaladıklarını yazmıştır. Bu toplantının amacı, BAE ve İsrail'in tüm görüşmelerinde olduğu gibi İran'ın durdurulması ve gücünün her ne olursa olsun sınırlandırılması gerektiği konusudur (Staff, 2020). 2020 senesinde ilişkiler daha fazla, daha derin, daha destekleyici ve daha resmidir. Zaten Haziran ayında yaşanan Koronavirüs ile mücadele kapsamında ilişkiler daha çok yardımlaşma gibi gözükerek resmileşmeye yakınlaşmıştır. BAE bu dönemde, İsrail ile ortak projeler başlatacağını ilk kez kamuoyuna duyurmuştur. İsrail medyası ise; Abu Dabi'nin İsrail'e 100.000 virüs test kiti sağladığını söylemiştir (TimesofIsrael, 2020). Resmi ve destekleyici davranışlara bir başka örnekte; BAE'nin İsrail'in Sudan ile görüşmelerinde destek ve aracılıkta bulunmasıdır. BAE'nin koordine ettiği bu görüşmede, İsrail ve Sudan kendi aralarındaki normalleştirme olasılıklarını

⁴¹ İsrail'in Körfez ülkeleriyle bağlantı kurmayı planladığı projedir

değerlendirmek için Uganda'daki Sudan Egemenlik Konseyi başkanı Abdel Fattah Al-Burhan ile bir araya geldiklerini duyurmuşlardır (Amerikaninsesi, 2020). Bu gelişmeler yaşanırken, Dubai Bisiklet Turu'na İsrail takımı, İbrani bayrakları renkleriyle katılım sağlamış ve BAE yetkilileri tarafından karşılanmıştır. Daha öncede İsrail milli marşı okunmuştu. Bu dönem içinde BAE'de ilk İsrail restoranı açılmıştır. Bu siyasi ve sosyal ilişkiler devam ederken İsrail ve ABD medyası BAE ve İsrail ilişkileri hakkında yayınlarına devam etmiştir. BAE'de İsrail ile ilişkilerini normalleştirdiğinde Arap ülkelerine karşı haklı gözükmeyen arayışları içine girmiştir. Büyükelçi Yousef Al- Otaiba İsrail gazetesi olan Yedioth Ahronoth'ta İbranice, BAE'nin İsrail ile yakınlaşmalarını anlatan makaleler yazmıştır. Bu güvenlik işbirliklerinin derin ve uzun olduğuna değinmiştir. BAE'nin İsrail ile normalleşmek için İsrail'den Batı Şeria'daki ilhak sürecine ara verilmesi gerektiğini istediğini yazmıştır (Otaiba, 2020).

ABD başkanı Trump Ocak ayında “Yüzyılın Barış Anlaşması” olarak isimlendirdiği anlaşmanın en büyük destekçisi BAE olmuştur. Bu yüzden ABD medyası hiç ara vermeden BAE'nin İsrail ile ilişkileri ve yakınlaşmaları hakkında sürekli yayınlarda bulunmuştur.

13 Ağustos 2020 gününe gelindiğinde BAE ve İsrail ABD'nin aracı olmasıyla diplomatik ilişkilerini resmileştireceklerini açıklamışlardır. Filistinlilerin reddettiği İbrahim anlaşmasının imzalanmasıyla, BAE ve İsrail arasında direk uçuşlar başlamıştır. Anlaşmaya göre;

- BAE ve İsrail arasında diplomatik ilişkiler kurulacak,
- BAE, İsrail'i tanıyan üçüncü Arap ülkesi olacaktır.
- Federal Nükleer Düzenleme Kurumu ve Menkul Kıymetler Emtia Otoritesi Yönetim Kurulu yeniden yapılandırılacak,
- Turizm Konseyi oluşturulacak,
- İsrail, Ürdün Vadisi'ni ilhak etme planlarını askıya almayı kabul etmiştir.

Filistin yönetimi ise, BAE ve İsrail anlaşmasının Kudüs, Mescid-i Aksa ve Filistin davasına ihanet olarak değerlendirmiştir. Bunun üzerine Filistin'in Abu Dabi Büyükelçisi geri çekilmiştir. Bu anlaşmaya Türkiye, İran, Cezayir, Tunus, Libya, Yemen, Fas gibi İslam ülkeleri tepki göstermiştir. Bu tepkilere rağmen, Sudan Dışişleri Bakanlığı Haydar Bedevi; “İsrail ile normalleşmenin farklı olacağını ve

diğer ülkelere benzemeyeceğini” açıklamıştır. Kısacası Filistin davasına ihanet olarak görülen bu anlaşmanın ABD planı olduğunu ve geçerliliği şüphe uyandırmıştır. Diğer İslam devletleri bu anlaşmanın Filistin meselesinin adil çözümüne katkısı olmayacağını söylemişlerdir (Tavukçu, 2020). Filistin sorunu ile ilgili olarak El Nuaimi, Filistinlilerin geçmişte yaşadığını belirterek müzakerelere uyum sağlamaları gerektiğini, Gazze’de bir savaş çıkarsa, BAE ve İsrail arasındaki ilişkilerin etkilenmeyeceğini ve F-35 savaş uçaklarının satın alınmasının normalleşmenin bir parçası olmadığını söylemiştir. BAE ve İsrail arasında imzalanan anlaşmanın şartları 22 Eylül tarihinde BAE’nin İsrail’i ziyaret etmesiyle oluşturulmuştur. Daha sonra Tel Aviv’de BAE büyükelçilik kurmuştur. BAE Abdullah Nasser Al-Suwaidi başkanlığındaki Federal Nükleer Düzenleme Kurumu’nun ve Menkul Kıymetler Emtia Otoritesi Yönetim Kurulu’nun yeniden yapılanması dahil olmak üzere birçok kararı kabul etmiştir. Ayrıca Emirlik Turizm Konseyi’nin de kurulmasını onaylamışlardır. Haziran 2021 senesine gelindiğinde, İsrail Abu Dabi’de İsrail Büyükelçiliğini açmıştır. Mezuzah adı verilen töreni düzenlemişlerdir. Mezuzah İsrail Büyükelçiliklerindeki girişlere yerleştirilen Yahudi dini semboldür. Daha sonraki dönemlerde İsrail birçok kez BAE’ne “halklar arasında ve Orta Doğu bölgesi için barış müjdesi” adı altında diplomatik ziyaretler gerçekleştirmiştir.

BAE ve İsrail’in kendi açılarından bu normalleşmeyi isteme sebepleri vardır. BAE’nin Suudi Arabistan ile girdiği ekonomik ve siyasi rekabet bu normalleşmeyi istemesinin sebeplerinden biridir. Çünkü Suudi Arabistan ve BAE arasında Güney Yemen’de rekabet devam ederken, Suudi Arabistan ülkesine yatırım kazandırmak için yaptığı açılımlara rağmen, Suudi ailesinde yaşanan bir takım sorunlar ve ailedekilerin tutuklanması gibi sebepler yatırımların BAE’ne yapılmasına sebep olmuştur. Suudi Arabistan’ın yaşadığı ekonomik kayıplar, BAE ve Suudi Arabistan’ı karşı karşıya getirmiştir. Bu durum BAE açısından İsrail ile ilişkilerinin resmileştirilmesinin ilk sebebidir. BAE İsrail ile normalleşme sürecine girerek kendine bölgede ticari ve jeopolitik anlamda geniş bir alan açmıştır. Çünkü İsrail ile Suudi Arabistan arasında uzaklaşmalar meydana gelmişti. Fakat daha önceki bölümde belirtildiği gibi bu durum ancak Suudi Arabistan veliahdının başa gelmesiyle değişebilir.

BAE ve İsrail arasında anlaşma sonrasında birçok ekonomik ve askeri ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Kısaca değinmek gerekirse;

- İsrail ile BAE arasındaki ticari uçuşları gerçekleştirecek olan uçakla ilgili açıklamalar yapılmıştır. Abu Dabi'ye gidecek olan uçak üzerine "barış" kelimesi İngilizce, Arapça ve İbranice yazılmıştır.
- BAE'nin en büyük bankası olan First Abu Dhabi Bank (FAB), İsrail finansal kurumlarıyla işbirlikleri için görüşmeler yapacağını duyurmuştur. Ayrıca Emirates NBD Bank ve İsrail bankası olan Bank Hapoalim arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.
- BAE gümrük işletmeleri için en büyük şirketleri olan DP World ve Dubai Customs, İsrailli Dover Tower ile ön anlaşma imzalamıştır.
- Enerji alanlarındaki işbirlikleri için sık sık görüşmeler düzenlenmiştir.
- İsrail İhracat Enstitüsü ile ticaret fırsatlarını arttırmak için, BAE Tel Aviv'de Abu Dabi Yatırım Ofisi (ADIO)'nin temsilciliğini açmış ve anlaşmalar yapmıştır.
- İsrail Savunma Ekipmanları Fuarı ISDEF ile Abu Dabi Ulusal Fuar Şirketi ADNEC arasında IDEX Uluslararası Savunma Fuarı'na İsrail'in katılması için anlaşmaya varılmıştır.
- BAE ve İsrail Borsalarının işbirlikleri için görüşmeler düzenlenmiştir. Karşılıklı yatırımların yapılması için "teşvik ve koruma anlaşması" imzalanmıştır.
- Siyasi bir gelişme olan ve İsrail'in tanınması adına çok önemli bir adım olan "vize muafiyeti anlaşması" imzalanmıştır. Çünkü İsrail ilk kez bir Arap ülkesiyle vize muafiyet anlaşması imzalamıştır.
- ABD Uluslararası kalkınma Finansmanı Kurumu İsrail ve BAE ortaklığıyla ilgili "Abraham Kalkınma Fonu" kurulduğunu açıklamıştır. Fon'un Orta Doğu ve Fas gibi Kuzey Afrika ülkelerinde bazı yatırımlar yapacağını belirtmiştir.
- BAE petrolünün Avrupa'ya taşınması için İsrailli Asya-Avrupa Boru Hattı Şirketi EAPC Med-RED Land Bridge mutabakat zaptı imzalamıştır (Mc-doualiya, 2021). Böylece BAE petrolünün İsrail güneyindeki Eilat Aşkelon Boru Hattı üzerinden Akdeniz'e daha sonra Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmiş ve petrolün Suudi Arabistan üzerinden veya gemi ile

Kızıldeniz'deki Eilat kentine ulaştırılması planlanmıştır. BAE ve İsrail'in bu işbirliğinin amacının petrolün az maliyetle Avrupa pazarına aktarılması olduğu açıklanmıştır.

- İsrail'in Kudüs'te inşaa etmeyi planladığı Silikon Vadisi projesinin finansmanı BAE olacaktır. Doğu Kudüs'te planlanan bu projenin Filistin halkı içinde kalkınma planı olduğunu söyleyen İsrail, Yahudileştirme çabalarının bir parçası olarak gözükmektedir (Tavukçu, 2020).

Yukarıda belirtildiği gibi BAE ve İsrail'in ilişkilerinin resmileştirmesinin ekonomik katkıları yüksektir. Ayrıca BAE ve İsrail arasındaki teknoloji ticareti İsrail'i normalleşme anlaşmasına yönelten motivasyonlardan biridir. Ayrıca ağır savunma silahları ve drone'lar, yüz tanıma sistemleri, siber takip alanlarının da İsrail savunma endüstrisinin ilgisini çekmiştir. Çünkü BAE'nin 23 milyar dolarlık savunma bütçesi vardır (Dikmen, 2020). BAE, İran tehditleri sebebiyle İsrail'den demir kubbe sistemleri satın almak istemektedir. Çünkü BAE zengin ve otoriter bir rejime sahip olduğu için hızlı kararlar alarak, bölgede hızlı istihbarat toplayabilir anlamına gelmektedir. Aslında teknoloji ve silah ticareti normalleşmeden önceye dayanmaktadır. Sadece normalleşme ile resmi ve geliştirilebilir hale gelmiştir.

Bu ilişkinin diğer bir gerekçesi ise; İsrail'in Batı Şeria'yı ele geçirme planları içerisinde önce sınırlarını tahkim etme ve işgal edilen topraklar üzerinde hâkimiyet kurma isteğidir. Zaten İsrail bu planı uygulamaya çalışırken, çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği gibi yerleşim yeri kurma planını devreye sokmuştur. ABD eski başkanı Trump'ın damadı Kushner'e göre; 'BAE ve İsrail arasında yapılan bu anlaşma barışçı-normalleşmeci pozisyonun, aksiyoner-saldırgan pozisyona üstün gelmesidir. Bu sebeple Kushner öncelikle İran'ın tepkilerini eleştirmiş daha sonra Bahreyn ve Suudi Arabistan'a barış görüşmeleri için gitmiştir (Aljazeera,2020). Her şeye rağmen bu durum gergin ilişkileri geçici olarak rahatlattığı söylenebilir. Çünkü BAE ile anlaşma karşılığında "ilhakın dondurulması" seçeneği ile "Yüzyılın Anlaşması'ndan" dolayı girilen çıkmaz biraz rahatlamıştır.

Kısacası BAE ve İsrail ilişkilerinin ilk sebebi İran nükleer çalışmalarının uluslararası arenada konuşulduğu dönemlere dayanmaktadır. Daha sonra bölgede kendi güvenliklerini sağlama ve tanınma arzusuyla ilişkilerini resmileştirmişlerdir.

D. Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail'in izlediği politikaların Orta Doğu'ya Yansımaları

Çalışmanın bu bölümünde Orta Doğu'nun özelliklerinin şekillendirilmesi ve BAE ile İsrail ilişkileri geleceği ve Orta Doğu'nun özelliklerinin şekillendirilmesi için bazı eğilimler incelenmiştir. Özellikle İsrail ve BAE'yi çevreleyen tehdit ortamının değişmesine bakılarak değerlendirme yapılmıştır. Bilindiği üzere geleceğin hangi yönde ilerleyebileceği bilinmez. Fakat BAE ve İsrail ilişkilerinde, senaryoların yıllar öncesinden haritalanmasının ve uygulanmaya çalışılmasının örneği olmuştur. Çünkü uluslararası siyaset ihtiyaçlara göre şekil almaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan iklim değişiklikleri, sağlık sorunları, pandemiler, kıtlık korkuları, teknolojik gelişmeler birçok planı etkilemektedir. BAE ve İsrail ilişkilerinin ise dünyanın yaşadığı doğal sorunların öncesinde başlamış olmasıyla uygulama başarılı olmuştur. Fakat daha sonrasında yaşanacak olanlar planları etkileyebilir. Özellikle Orta Doğu bölgesi gibi istikrarsız bir bölgenin geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmak zordur.

İsrail, korona virüs pandemisi esnasında kayıplar yaşamasına rağmen hiçbir zaman komşularıyla şimdiki kadar güvende olmamıştır. Geçmişte askeri stratejileri ve ekonomik gücüne rağmen kendini güvende hissetmemiştir. Bu sebeple denilebilir ki; Orta Doğu bölgesi coğrafi özellikleri, bölgesel jeopolitiği ve küresel etkileşimlerin etkisinde gelişmekte, değişmektedir. Son zamanlarda İsrail, BAE, Bahreyn ve Sudan ile yaşadığı normalleşme süreci bu gelişim ve değişimlere bir örnektir.

BAE, İsrail ve Bahreyn daha sonra Sudan ve Fas'ın katılımıyla oluşan normalleşmenin bugünkü sonuçları önceden tahmin edilmemiştir. Yukarıda yazıldığı gibi uluslararası siyaset canlıdır. Her geçen gün planlar değişmek zorundadır. Yaşayan bir şeyin bir plan doğrultusunda ilerletilmesi çok güçtür.

BAE ve İsrail ilişkilerinin Körfez Bölgesi'nin çok ötesinde bölgesel ekonomik entegrasyonu ve rekabeti önemli ölçüde etkilemesi tahmin edilebilir bir şey değildi. Geriye dönüp bakıldığında hamleleri yerleştirmek daha mümkün gözüküyor. Çünkü anlaşmanın taraflarının her biri bölgesel eğilimler içindedir. Her biri ileriye dönük olarak ticaret, yatırım ve ekonomik düzenlemeler, askeri iş birlikler, güvenlik işbirlikleri, bölgesel ve uluslararası alanda tanınırlığı artırma desteklerinde bulunmuşlardır.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi İsrail'in İbrahim Anlaşmaları için Batı Şeria'nın önemli kısımlarını ilhak etme planlarını rafa kaldırması, BAE'nin İsrail ile ilişkilerini normalleştireceğine dair önermesi üzerine onaylanmıştır. Fakat bu plan yerine başka dinamikler bölge içinde oyun alanına girmiştir. Bu yüzden Savunma ve İstihbarat teşkilatlarındaki üst düzey yetkililer, İbrahim anlaşmalarının Filistin meselesi üzerinde ne kadar olumlu bir etkisi olup olmayacağını sorgulamaya başlamıştır. Filistin yönetimi Başkanı Mahmud Abbas anlaşmalara 2020 senesinde karşı gelmesine rağmen, daha sonraları çözüm için esnek yaklaşımlar olabileceğini düşünmesine rağmen anlaşmanın imzalanmasından iki sene sonra Filistin meselesinde çok az ilerleme kaydedilmiştir. Gazze ile savaşın engellenememiş olması ve mevcut olan savaş dalgasını hiçbir şeyin durduramamış olması, anlaşmanın bölgede bir fark yaratıp yaratmadığını daha çok sorgulatmıştır. Öyleyse anlaşma “barış” adı altında bölge ülkelerinin İsrail'i güvende tutacağı ve ekonomik olarak birbirlerini kalkındıracakları bir anlaşmaya dönüşmüştür. Çünkü üç dinin de atası sayılan Hz. İbrahim'e referans edilerek adlandırılan İbrahim Anlaşmaları diplomatik ilişkilerin tesis edilmesini ve İsrail-Körfez ilişkisini ortaya koymuş ve jeopolitik bir manevraya dönüşmüştür (Babacan, 2021:56). Öncesinde ABD'de etkin olan İsrail Lobisi ve Trump'ın damadı olan Jared Kushner tarafından hazırlanan bir barış planı gibi sunulan Yüzyılın Anlaşması çerçevesinde bölgede İsrail odaklı hamleler hazırlanmaya başlanmıştır. Filistin'in görüşlerinin alınmadan hazırlanan barış planı bir konsensüsten öte dayatmayı anımsattığı için akıllara tam tersi olarak uygulanan Medine Vesikası'nı getirmiştir. 622 senesin Hz. Muhammed tarafından Medine halkı için önerilen Medine Vesikasına benzeyen, ABD(Trump'ın damadının)'nin önerdiği “Yüzyılın Barış Planı” gibi Filistin ve İsrail halkının yaşamlarını iyileştirme vizyonu olarak anlatılmıştır. Benzerliğin daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca Medine Vesikası'nın özelliklerine bakıldığında ilk göze çarpan; vesikanın imzalanma sebebidir. Çünkü vesika; farklı etnik ve dini grupların birarada huzur içinde yaşamaları için 622 senesinde Hz.Muhammed hakimiyetinde hazırlanan “birlikte yaşama modelidir”. Bilindiği üzere Medine, hicret döneminde multi kültürel bir yapıya sahiptir. 622 senesinde yapılan hicretin ardından, Hz.Muhammed Medineli yerli Müslümanlar(Ensar) ile Muhacir Müslümanlar arasında yakınlaşmanın

temellerini atmıştır⁴². Medine anarşik ve kaotik bir yapıya sahip olduğu için uzun dönemdir hem aynı inanca mensup olanlar arasında, hem de farklı inanca sahip olanlar arasında kavgalar bulunmaktadır. Bu sebeple toplumlar arasında barış ve güvenliğin sağlanması ve idari sistemin oluşturulmasıyla ilgilenilmiş ve Medine Vesikası(622) ismiyle tarihe geçen bu anlaşma imzalanmıştır. Birlikte yaşama şeklini ve idari biçimini belirlemek için birçok maddeden oluşmaktadır⁴³ ve hukuk tarihi açısından oldukça önemlidir. Çünkü konfederatif anayasal bir devletin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Dinçer, 2020:1253). Anlaşmaya göre; Medine’de yaşayan Müslümanlar ile Gayri-Müslim Araplar ve Yahudiler bir konfederasyon çatısı altında uzlaşarak yaşayacaklardır. Ayrıca anlaşmanın federatif niteliği olmasından dolayı, her federasyon kendi özerkliğini koruma hakkına sahip olmuştur (Dinçer, 2020:1254). Şehir Devlet Modeli’ne göre, Yahudi ve Arap kabileleri birarada yaşayabilecekler ve Yahudiler dinlerini uygulamada serbest ama dış işlerde ortak hareket edeceklerdir (Demirci, 2012:261). Fakat İki tarafın anlaşmaya uyum sağlayamaması sonrasında Yahudiler Haybet ve Şam’a sürgün edilmiş ve anlaşmanın uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır.

Medine Vesikasının imzalanmasında siyasi ve sosyal açıdan yaşanan sorunlar Yüzyılın Barış Planı ile benzerliklere sahiptir. Medine Vesikası’nın anayasal hükümlerine bakıldığında;

- Savaş ve barış sorunu, dış ilişkiler, devlet ve fertlerin güvenliği, gayrimüslümlerin temel hakları gibi temel ilkeler yer almaktadır.
- Her toplum kendi yaşadığı çevreden sorumludur,
- Müslümanlar, Yahudiler, hristiyanlar ve diğer din mensupları birlikte barış içinde yaşayacaktır,
- Her toplum birbirinin dinine saygı duyacaktır,

⁴² Hicretin ardından Medine’de, yerli ve göçmen Müslümanların yanında, putperest Araplar, Yahudiler ve az sayıda Hristiyan halkı yaşamaktadır. Demografik yapının belirlenmesi için nüfus sayımı ve müslüman sayımı yapılmıştır (Dinçer, 2020:1253). Araştırmacılara göre; hicretin yapılmasından sonra Medine’de 1.500 kadar Müslüman, 4.000 kadar Arap müşrik ve 4.500 Yahudi yaşamaktadır. O dönemde Medine’de toplam 10.000 civarında kişinin yaşadığı düşünülmektedir. Böylece Müslüman nüfusu, Medine toplam nüfusunun yedide birini oluşturmaktadır (Hamidullah, 1995:183-184).

⁴³ Medine Vesikası; klasik eserlerde düz bir metindir. Örneğin; İbn Hişam ve Ebu Ubeyd’in eserlerinde düz metin halindedir. Fakat Alman oryantalist Wellhausen anlaşmayı 47 maddede toplamıştır. Muhammed Hamidullah ise bazı maddeleri kendi içinde böldüğü için anlaşmayı 52 maddede toplamıştır (Ağırakça, 2016:21-29).

- Medine’ye dışarıdan bir saldırı olduğu taktirde bütün topluluklar birlikte savaşıacaktır.

Kısacası bir bölge yerine bir şehirde birlikte yaşamayı öngören siyasi-hukuki yazılı bir anlaşmadır (Özkan, 2019:212). Teoride kalmamış ve başarıyla uygulanmıştır. Medine Şehir Devleti’nin konfederasyon tipi bir devlet olduğu iddia edilmekte ve Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar ve diğer din gruplarının Arapların federasyon görünümünde olduğu kanaatindedir. Burada önemli nokta şudur ki; Medine’de daha önce siyasi bir yapılanma olmadığından çalışmanın uygulanması kolay olmuştur (Hamidullah, 1995:182-184). Böylece yeni bir siyasi yapılanma ve yeni barış içinde yaşayacak olan toplum kurulmuştur. Adalet, hukukun üstünlüğü ve eşitlik prensibi benimsenmiştir.

“Yüzyılın Barış Planında” ise; çalışmanın İsrail’in kuruluşu esnasında açıklanan Siyonizm hareketinin sunduğu ve planladığı İsrail’in güvenliği ve kuruluşunun amaçları gözetilerek planlandığı izlenimi vermektedir. Ayrıca oluşturulmak istenen siyasal iktidar Siyonizm hedefleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Trump’ın önerileri;

- Kudüs bölünmemiş şekilde İsrail’in başkenti olması,
- ABD’nin planın kavramsal haritalanmasında İsrail’e ait olması gereken toprakları tanıyacağını,
- İsrail’in bazı ödünler vermesini,
- Filistin topraklarının iki katına çıkartılıp, Doğu Kudüs’te devletin başkenti olacağını ve ABD’nin burada büyükelçilik açacağını,
- Hiçbir İsrailli ve Filistinli halkın yerlerinden edilmeyeceğini, İsrail’in Yahudi Yerleşim Yerlerinin olduğu gibi bırakılacağını,
- İsrail, Ürdün ile birlikte Mescid-i Aksa ve Harem-ül Şerif gibi kutsal yerlerin korunmasını sağlayacağını,
- Filistin’e verilecek topraklara dört sene boyunca dokunulmayacağını ve Filistin’in İsrail ile müzakereler edeceğini belirtmiştir.

Özellikle Filistin’e verilen yerlerin dört sene ilhak planının dondurulması ve diğer öneriler planın muhalifleri tarafından imkânsız ve fantastik karşılanmıştır (Lee,

2020). Kudüs üzerindeki İsrail egemenliğinin tanınması, Batı Şeria ve Ürdün Vadisi'nin İsrail' verilmesi bir geçiş sürecinin başlangıcı olmuş ve ardından İbrahim Anlaşmaları gelmiştir.

Yüzyılın Planı olarak adlandırılan planın önerilerinden ve BAE'nin İsrail ile ilişkilerinin tek etkisinin ekonomik ve İran'ın biraz olsun bölgede izole edilmiş olması anlaşılır. Fakat Filistin meselesi uzun vadede güvenilir bir ortam yaratmayacağı da gözükmektedir. Çünkü bölgedeki ülkelerin kendi çıkarları ve bölgenin kendi özelliği olan istikrarsızlık ön plana çıkabilir. Bu durumu Eski İsrail Milli Güvenlik Konseyi Başkanı olan Giora Eiland Suudiler için İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye yönelik bir hamle yapar gibi İran'a yönelebileceklerini düşünmesinden de anlaşılabilir. Çünkü Giora Eiland 2013 senesinde İsrail için tüm seçenekler tükenirse ya İran'da nükleer silahların varlığına alışılabilecek veya İsrail İran'a saldıracak demiştir (BBC, 2013). Birçok araştırmacı ve askeri, istihbarat, savunma yetkilileri Filistin meselesinin ön planda olduğunu ve anlaşma sonrasındaki iki sene içinde bir ilerleme kaydedilmediği için sorunun büyüyerek geleceğini savunmuştur. Özellikle güvenlik ve istihbarat yetkilileri, halkın Filistin meselesinden kopmuş gibi gösterilmesine rağmen Gazze savaşının yansımaları ve var olan terör dalgasıyla halkın yeniden ayaklanabileceğini belirtmiştir. İki sene önce tahmin edilen bu durumların ilk adımları günümüzde kendini göstermektedir.

BAE ve İsrail ilişkileri için bölgede farklı dinamiklerin oyun alanına girmesiyle BAE, kendi güvenliği, ticareti ve yatırımı açısından büyümeyi ve gelişerek uluslararası alanda tanınırlığını arttırmayı umduğu için siyasi bağlantılardan yararlanmıştır. Diğer bir motive edici faktör incelendiğinde; İran'ın bölgedeki istikrarsızlaştırıcı davranışlarına ilişkin endişeler ve ABD'nin Orta Doğu'dan çekilmesidir. Ayrıca Çin'in ekonomik ve siyasi saldırılarına karşı BAE ve İsrail'i ABD adına endişelendirmiştir. İran konusunda, 8 Haziran 2022 tarihinde İsrail Başbakanı Naftali Bennet ve Dışişleri Bakanı Yair Lapid, büyüyen İran tehdidine karşı bölgesel ittifak arayışlarını hızlandırmak adına BAE'ne gitmiştir. Öncelik olarak ekonomik ve diğer işbirlikleri konularına ağırlık verilse de, bu görüşmede İran konusu ile diğer bölgesel sorunların ele alındığı açıklanmıştır. BAE ve İsrail Orta Doğu bölgesinde "bölgesel mimariyi ilerletmek" istemektedirler. Bölgesel Mimari, İran karşıtı ittifakın kodudur. Uzun süre bu plan kamuoyundan uzak tutulmuş ama atıflarda bulunulmuştur. 9 Haziran tarihinde ise ABD yönetimi İran saldırganlığına

karşı birleşme önerisine öncülük etmiştir. Irak'ta gerçekleşen insansız hava aracı saldırısından sonra Orta Doğu'da İran saldırganlığıyla mücadele etmeyi amaçlayan İbrahim anlaşmalarına dâhil olan ülkeler arasında stratejik bir yaklaşım geliştirmek için ABD öncülük etmiştir. Bunun üzerine Düşman Güçlerini Caydırma ve Milli Savunmaları Etkinleştirme (DEFEND) yasası adı altında bir tasarı sunmuşlardır. DEFEND; İran saldırganlığına karşı bölge ülkelerin savunmalarını entegre etme çağrısında bulunan bir kanun tasarısıdır. Oldukça önemli bir adım olan bu kanun tasarısının sunulmasıyla ABD Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) BAE, Irak, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve bölgedeki diğer müttefiklerle çalışmak ve koordinasyon sağlamak için strateji hazırladığı ve bu ülkeleri katılmaya yönelttiği anlaşılmaktadır (Alhomayed, 2022). Defend yasasına göre; Orta Doğu'nun İran saldırılarından ve aşırı gruplar tarafından yapılan eylemlerden korumak için hava savunma ve füze yeteneklerinin kullanılması için savunma planı geliştirmesidir. Bu kanun tasarısının onaylanmasından 180 gün sonra ABD Savunma Bakanlığı'ndan ayrıntılı rapor istemektedir. İstenen raporun üç ayrı stratejiye odaklanması gerekmektedir;

- İran ve Tahran destekli aşırı grupların BAE, İsrail, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve diğer müttefik ülkelere yönelik İHA ve füzelerle yaptığı saldırıların tehlikesinin değerlendirilmesi,
- Böyle bir saldırı karşısında başa çıkabilmek için sistemlerin sunumlarının yanında, söz konusu bu ülkelerle koordinasyon sağlamak için neler yapılması gerektiğinin açıklanması,
- Bu ülkelerin saldırılara karşılık verebilme şanslarının artırılması ve bu entegrasyonun uygulanması için ne gibi zorluklarla karşılaşma olasılıklarının açıklanması.

Bu kanun tasarısının hazırlanması ABD'nin taktiksel bir adımı değil, stratejik bir düşüncesi olduğunun kanıtıdır. Bu tasarı sayesinde İran planlarını uygulamayacaktır. Müttefik ülkeler ise bu tasarıyla, ABD ile beraber İran'a karşı caydırıcı bir eylemde bulunmuş olmaktadır. İran ise; uluslararası sistemin yasalarına saygılı bir devlet olmak istememektedir. Çünkü nükleer silaha ulaşmak gibi bir hedefi var ve ABD tarafından uluslararası düzeyde uygulanan tüm yaptırımlara rağmen hedefine ulaşmak için uğraşmaktadır. Aslında su anda yaşanan Ukrayna savaşından yola çıkılırsa ABD ve diğer batılı ülkelerin nükleer bir devlet ile

uğraşmasının ne kadar zor olduğunun bilmesi gerekir. Dolayısıyla İran'ın İsrail ile askeri bir çatışmaya girmek istemeyeceği belirlidir. Fakat hamleleri Arap ülkeleri ile sınırlı kalabilir. İran nükleer bir devlet haline gelirse, yasaları göz ardı eden bir devlet olarak bölgede gerçek bir felaket hissedilebilir (Alhomayed, 2022).

ABD ile yapılan işbirliği ile İran'ın herhangi bir hareketine karşı, ABD savaş uçaklarının durdurması anlamına gelmektedir. Örneğin İran'ın Şubat ayında İsrail'e doğru fırlattığı iki silahlı insansız hava aracının ABD savaş uçakları tarafından Irak'ta durdurulması gibi düşünülebilir (Ahronheim, 2022). ABD'nin İsrail'in arkasında durmasının netleşmesiyle, BAE ve İsrail arasındaki devasa ticari gelişmeler ortadadır. Bu durum Orta Doğu'daki diğer barış anlaşmalarını etkileyip, Suudi Arabistan ve İsrail arasında ne zaman bir anlaşma imzalanır sorusunu akıllara getirir.

Ekonomik anlamda normalleşme süreci şimdiye kadar en çok BAE ve İsrail ilişkilerinde yaşanmıştır. Yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi ikili zaten anlaşmadan öncede Avrupa ve başka ülkelerde bulunan yan kuruluşlar aracılığıyla ticari ilişkilerde bulunuyorlardı. 2021 senesinde ikilinin ticari ilişkisi 1 milyar dolara yaklaşmıştır. Hatta Kasım ayında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'na dayanarak BAE, gelecek on sene içerisinde 1 trilyon doları aşan bir ticari ilişkiden bahsetmiştir (Bauer, 2022). Zaten Körfez ülkelerinin kendilerini güvensiz hissetmesi sebebiyle, İsrail teknolojisi özel ilgi alanları olmuştur. Bu güvensizlik ile beraber İsrail iklim, tarım, sağlık, siber güvenlik, finansal hizmetler gibi birçok konuda Körfez ülkeleri işbirliklerini genişletmektedir. İbrahim Anlaşmasından kısa bir süre sonra BAE, İsrail'in teknolojik girişimlerine ve projelerine 10 milyar dolar yatırım yapabileceğini duyurmuştur (Savunmatr, 2021). İsrail için büyük yatırımların para kaynağı olarak görülmesine rağmen BAE ile bazı planlanan projeler gelecekte uygulanamayabilir. Örneğin Akdeniz'e ulaştırılması hedeflenen boru hattı çevresel sebeplerden ötürü yapılamayabilir.

Kısacası Orta Doğu'da İsrail'in istikrar kazanabilmesi ve güç dengesini elinde bulundurabilmesi için savunma sanayisine ciddi yatırımlar yapması gerekmiştir. Seneler içerisinde geliştirdiği politikaları kendi güvenliğini sağlamak için yenilemiştir. İlerleyen zamanlarda Orta Doğu'da bazı dengelerin daha çok değişeceği gözükmektedir. Özellikle rakip olarak görülen İran'a karşı stratejik ortaklıklar daha da güçlenecektir. Orta Doğu'nun en önemli sorunu olan Filistin sorunu ise, Filistin'in

yalnızlaşması ve İsrail'in baskıları karşısında Arap yönetimlerinin sessiz kalmasıyla devam edeceği düşünülmektedir.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Uluslararası sistemin baskıları ile Orta Doğu'da devam eden istikrarsızlık ortamında BAE ve İsrail ilişkisinin İbrahim Anlaşmalarına giden sürecin öncesine değinilerek, gelecekte olabilecek çeşitli senaryolar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler için BAE ve İsrail'in Orta Doğu bölgesindeki mevcut durumları ve Orta Doğu'nun tarihte yaşadıkları örnek olarak ele alınmıştır. BAE ve İsrail ilişkilerinin Orta Doğu üzerindeki etkisinin geniş olması sebebiyle BAE ve İsrail ilişkilerinin bölgeye etkileri, yapısal gerçekçilik kuramı kullanılarak analiz edilmiştir.

BAE ve İsrail için kendi çıkarları ölçüsünde dış politika belirledikleri, bu bağlamda en etkin ve güçlü olan devletlerle birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü BAE ve İsrail son dönemlerde rasyonel kararlar almış ve kendi çıkarlarına öncelik tanımışlardır. Kendi varlıklarını devam ettirebilmek için çıkarlarını maksimize etmek gibi temel amaçları ön plana çıkartmışlardır. Çalışmanın içerisinde belirtildiği gibi BAE ve İsrail iç ve dış politikalarını kendi güvenlikleri ve tanınırlıklarını arttırmak için şekillendirmiştir.

Devletleri güç peşinde koşturmayı zorlayan uluslararası sistemin yapısıdır. Çünkü devletler kendi kararlarını verirlerken, rakiplerinin sistem içindeki durumlarına göre hareket ederler. İsrail ile barış anlaşmaların da adı geçen tüm devletlerin ve BAE'nin kendi çıkar ve kazançlarıyla ilgili bir ilişki içinde olduğu sonucuna varılmıştır. BAE ve İsrail'in güvenlik ve güç dağılımları uluslararası sistemdeki pozisyonları ve Orta Doğu'nun genel özellikleri Yapısal Gerçekçilik kuramı üzerinden şu unsurlar dikkate alınarak incelenmiştir;

- Uluslararası sistemin yapısı, uluslararası ve bölgesel örgütler, bölgenin evrensel değerleri ve bölgede BAE ve İsrail ilişkilerinin oluşmasına sebep veren, etkileyen diğer faktörler ve devletler,
- Orta Doğu'daki bazı aktörlerin devlet içi unsurları,
- BAE ve İsrail'in devlet içi unsurları, askeri ve güvenlik yapıları,

- Orta Doğu'yu, BAE'yi ve İsrail'i etkileyen sosyolojik unsurlar tarih, siyasi kültür, etnik yapı, ekonomik yapı,
- Orta Doğu'daki, BAE ve İsrail'deki liderlerin ve karar vericilerin psikolojik özellikleri,
- Orta Doğu, BAE ve İsrail'in dış politika analizleri yapılmıştır.

Yukarıda değinilen unsurlardan yola çıkıldığında; BAE; 2 Aralık 1971 senesinde kurulmuş ve bugüne kadar kendi güvenliğini sağlamak için batılı güçlü aktörlerin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Kabilelerin bir araya gelmesiyle oluşturulan bir devlettir. Dış politikasında, sorunlarını barışçıl yollarla çözmeyi tercih etmektedir. Nüfusunun az olması sebebiyle askeri kuvvetleri dışa bağımlı ve ücretli askerlerden oluşur. Dış politikasında yumuşak ve barışçıl bir yaklaşım sergilemesi stratejik hareketidir. Bu yöntemle tanınırlığını arttırmak, önemli bir ülke olduğunu ispat etmek için maddi kaynaklarını, petrolü, krediyi ve insani yardımları araç olarak kullanır. Özellikle petrol sayesinde dost edindiği ülkeler olduğu gibi düşmanlarına karşıda petrolü araç olarak kullanmaktadır.

İran ile olan ilişkileri kuruluşundan bugüne kadar sorunludur. Aralarındaki deniz gerilimi gün geçtikçe artmaktadır. Kolektif diplomasi yöntemini uygulamayı düşündüğü İran sorununu, İsrail'in Körfez'e inmek için BAE topraklarından ulaşabileceğini hissettirmesiyle daha fazla artmış ve gerginleşmiştir. Yeni dünya düzeni içerisinde tüm dünya ülkeleriyle iyi geçinmeyi, kendi güvenliği açısından istemektedir. İsrail ile ilişkilerinde ise, Arap-Arap ilişkilerinin yeniden çizilmesine ikna olmuştur. Aslında BAE'nin dış politikasında ve Arap- Arap ilişkilerini yeniden çizmeye ikna olmasında 2011 senesinde yaşanan Arap devrimlerinin etkisi büyüktür.

Tunus'ta başlayan kalkışmalarla devam eden süreçte BAE daha müdahaleci bir politika izlemiştir. Siyasi süreçlere müdahil olmuştur. Kendi kapasitesinin üzerinde bir politika izleyerek, Orta Doğu'da yaşanan süreçte kendi yönetim şeklini korumaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bölgesel ve küresel bir aktör olma mücadelesi veren BAE, Orta Doğu'da statükoyu değiştirmeye yönelik davranışlar sergilemiştir. İsrail ile ilişkilerindeki normalleşme süreci bu davranışlarından biridir.

İsrail ise; 14 Mayıs 1948 senesinde kurulmuş ve en önemli öncelikleri bulunduğu bölgede ayakta durabilmek, güvenli olmak, tanınır olmak ve genişlemek olmuştur. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Filistin'in zayıflaması ve Siyonist

hareketlerin güç kazanmasıyla Birinci Dünya Savaşı esnasında Orta Doğu'da birçok değişim ve gelişme yaşanmıştır. İsrail Orta Doğu'nun bir kısmının kendilerine ait bir bölge olduğunu iddia eden bir ideolojiye sahiptir. Siyonizm'in etkisi ile İsrail kurulmuştur. Yazılı bir anayasası olmayan İsrail'in en çok önem verdiği dini kurallardır. Bu yüzden Siyonizm'in yüksek emellerini yerine getirmek için iç ve dış politikasını belirler.

Dış politikasında güvenlik ilişkilerini devletten devlete ilişkiler temeline bağlar ve bölge dışı güçlerin desteğini alır. Bölgede nükleer silah teknolojisi ve konvansiyonel silah gücüne karşı savunma stratejisini temel edinmiştir. Kendi ulusal güvenliğini sağlamak için herhangi bir tehdit karşısında her zaman düşman topraklarında savunmayı gerçekleştirir. Kendi dış politikasını güvenlik sorunları şekillendirmiş olmasına rağmen, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın hâkimiyetini kullanmayı iyi bilir. Bu sebeple bölge devletlerinin çeşitli tehditlerine maruz kalmasına rağmen, uluslararası ve bölgesel sistemde radikal değişimler güvenlik politikalarında değişime neden olmaz.

Arap dünyasında tek başına yaşayan İsrail'in iç ve dış politikasındaki uygulamalarda ideolojik gündemler yerine, siyasal elitlerin görüşlerine öncelik verilir. Bu sebeple karar verici kişiler savunma kültürü içerisinde sosyalleşmişlerdir. Bölgede nüfus sayısı az olduğu için Yahudi halkının çoğunluğu sağlaması için mücadele etmekte ve nüfusunun güvenliğini öncelik edinmiştir. Güvenliği için BAE gibi barışçıl ilişkiler kurulmasına öncelik verir. Son zamanlarda yaşanan normalleşme politikası, ekonomik stratejisi ve bölgesel güvenlik stratejilerinin bir sonucudur. İsrail'in 1948 senesinde en yakın dostu olan ve rejim değişikliği sebebiyle sorunlar yaşadığı İran ise; bu normalleşmenin sebeplerinden biridir. İran ile gizli ilişkiler kurmasına rağmen, Orta Doğu'daki mevcut statükoyu değiştirmek için ABD kaynaklı İran sorununu ön plana çıkartmaktadır. Çünkü İran sorununu sebep edinerek özellikle Körfez ülkelerine silah satışı yapmış ve çeşitli ekonomik stratejilerini uygulamıştır sonucuna varılır.

BAE ve İsrail'in algıladıkları tehdidin güvenlik kaygılarına yol açtığı ve bunun sonucunda uluslararası ortamda kendilerini korumak için ittifak yoluna girdikleri, aralarında öne çıkan ekonomik ilişkilerini kendi güvenliklerini sağlamak için araç olarak gördükleri sonucuna ulaşılır. Özellikle İsrail'in sadece milli güvenliğini korumak için değil, doğal kaynaklara erişim imkânını, ekonomik avantajları

beraberinde getirerek, kendi milli çıkarlarına maksimum seviyede hizmet ettiği anlaşılır.

BAE ve İsrail, ABD desteğini alarak ilişkilerini İbrahim Anlaşmasıyla resmileştirmişlerdir. Son yıllarda İran'ın bölgesel güç elde etme politikasına karşı bir araya gelmişlerdir. Bu durum BAE ve İsrail arasındaki iletişimin gelişmesinde önemli ve belirleyici bir faktör olmuştur. Böylece resmi ve destekleyici ilişkiler kurulmuş ve ekonomik, askeri ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Filistin meselesi ikinci öncelik gibi gözükmiştir. Özellikle BAE, Orta Doğu'da kendini İsrail ile ilişkisinde haklı çıkarmak için "İlhakın dondurulması" talebinde bulunmuştur. Fakat bu istek ikinci önemli öncelik gibi gözükmesine rağmen, BAE'nin çıkarlarının çok gerisinde kalmıştır. BAE kendi güvenliği, tanınma politikası ve bölgesel güce sahip olma isteği ile ekonomik ilişkilerine ağırlık vermiştir. Bölgede ortaya çıkan yeni dinamikler oyun alanına girmiştir. İlişkilerin Filistin meselesine olumlu olup olmayacağı sorgulanmaya başlanmıştır. Fakat BAE ve İsrail yeni dinamiklerle bölgede büyümeyi ve uluslararası alanda tanınırlıklarını arttırmak için siyasi bağlantılarından yararlanmaktadırlar. Özellikle Arap ayaklanmaları sonrasında, BAE gibi İsrail'inde dış politikası değişmiştir. BAE dış politikasında kendi rejimlerini korumayı hedef edinirken, İsrail demokratikleşme süreçlerinde aktif rol almak istemiştir. Stratejisinde Arap ülkelerinin aktif düşmanlara dönüşebileceği yer edinmiş ve ilişkilerinde bölgesel güçlere karşı alternatif eksenler oluşturma çabasına girmiştir. Bu çabasını Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE, Sudan, Umman gibi ülkelerle olan ilişkilerine bakarak anlaşılmaktadır. 1979 İran Devrimi ile değiştirdiği çevre stratejisinin farklı bir versiyonunu ortaya koymuştur. Devrim döneminde kaynak ve nüfus sayısı eksikliğinden dolayı askeri çatışmaları göze alamayan İsrail, şimdi aynı stratejinin yeni bir eksenine oturtulmuş haliyle ittifaklar kurmaktadır.

Orta Doğu'daki değerler, sistemler ve değer yargıları John Mearsheimer'in "Back To The Future" isimli makalesi referans edinildiğinde; Arap milliyetçilik duygusunun bölgedeki Araplar açısından gerginleştirici bir etken olduğu kanaatine varılır. Çünkü Mearsheimer'a göre; milliyetçilik ve etnik çalışmalar istikrarsızlık ve çatışmalara yol açar. Bu durum Orta Doğu bölgesindeki güç dengesi politikalarının dönüşüne neden olabilir. Genel olarak, BAE ve İsrail ilişkilerinin doğası ve temel dinamikleri itibariyle güvenlik kaygıları, tanınma, güce önem verme gibi etkenler

dikkate alındığında ilişkilerinin ekonomik boyutunda birbirlerine önemli bir köprü rolü oynadıkları gibi bölgedeki diğer devletlere köprü görevini üstlenmektedirler. Fakat az önce belirtildiği gibi milliyetçilik duygusu, Araplar açısından gerginleştirici bir etken olduğundan dolayı ekonomik gelişmelerin bölge halkı açısından ikinci planda kalma olasılığı yüksektir. Özellikle Filistin meselesinde, Filistin yönetimi çözüm için esnek yaklaşımlar olabileceğini düşünmesine rağmen anlaşmanın imzalanmasından iki sene sonra Filistin meselesinde ilerleme kaydedilmemesi, Gazze ile savaşın engellenememiş olması ve mevcut olan savaş dalgasını hiçbir şeyin durduramamış olması, anlaşmanın bölgede bir fark yaratmadığını gözler önüne serdiğinden bölge halkı açısından gerginleştirici bir etkidir. Aynı şekilde Orta Doğu ülkelerinin ortak sorunu haline gelen Filistin meselesi, Filistin'in yalnızlaşması ve İsrail'in baskıları karşısında Arap yönetimlerinin sessiz kalmasıyla devam edeceği düşünülmektedir. Bu sebeple İbrahim antlaşmasının uzun dönemde bölge barışına etkisinin bulunmayacağı, güvenliği kurma girişimlerinin daha ağır basarak çatışma ortamının devam edeceği anlaşılmaktadır. Filistin meselesi için daha uzun vadede güvenilir bir ortam yaratmayacağı da gözükmektedir. Çünkü bölgedeki ülkelerin kendi çıkarları ve bölgenin kendi özelliği olan istikrarsızlık tekrar ön plana çıkmıştır. Filistin meselesinin Orta Doğu'da ön planda olması, anlaşma sonrasında da bir gelişme olmamasından dolayı daha da büyüyerek gelebilir. Halkın şimdilik Filistin meselesinden kopmuş gibi gözüküp, enerji, iklim sorunları, pandemiler, gıda tehdidi gibi sorunların ön planda durmasına rağmen Gazze savaşının yansımaları ve var olan terör dalgasıyla halkın yeniden ayaklanacağı sonucuna varılabilir. Kısacası BAE ve İsrail arasındaki İbrahim Anlaşması “barış” adı altında bölge ülkelerinin İsrail'i güvende tutacağı ve ekonomik olarak birbirlerini kalkındıracakları bir anlaşmaya dönüşmüştür.

Filistin meselesinin çözümü için sunulan “Yüzyılın Barış Planı” adındaki birlikte yaşama modeli'nin İbrahim anlaşmalarıyla bölgesel bir anlaşma modeline dönüşmüş olması çözüm getirmemiştir. Bu sebeple 622 senesinde Hz. Muhammed tarafından sunulan Medine Vesika'sının konseptine benzer bir şehir devlet modelinin bölge halkı huzuru için uygun olacağı düşünülmektedir. Zaten Yüzyılın Barış planının kamuoyuna duyurulmasından sonra hiç kimse tarafından dikkat çekmemiştir. Bilakis birçok araştırmacı “Yüzyılın Barış Planı” fikrini fantastik bulmuştur. Oysa Medine Vesikası'nın günümüz dünyasına vereceği çok mesaj vardır. Özellikle Medine

Vesika'nın Medine'nin konjoktürel şartlarının bir sonucu olduğunu unutmamak gerekir. Günümüz şartlarına uydurulabilmesi için geliştirilmesi ve birçok maddenin değiştirilmesi gerekmektedir. Çünkü birlikte yaşama ve katılım temeline dayalı olan Medine Vesika'sı vatandaşlık, siyasi ve askeri işbirliklerini içeren bir “şehir devlet modeli'dir” ve tüm farklılıklarıyla insanları bir araya getirmeyi başarmış bir anlaşmadır. Farklı sosyal blokları adil bir şekilde ele alarak baskı ve asimilasyona tabi tutmadan eşitlik ilkesiyle ele alarak başarılı olmuştur. Anlaşmaya taraf olan blok güvencesi tam anlamıyla verilmiştir. Kısacası Vesika demokratik ve çoğulcu anlayış ile hazırlanmıştır. Bu sebeple Medine Vesikası bir arada huzurla yaşamayı ispat eden ve çok kültürlü savaşların, çatışmaların, huzursuzlukların yaşandığı istikrarsız bir ortamda çözüm olarak örnek gösterilebilecek niteliktedir. Oysa Yüzyılın Barış planı Filistin ve İsrail halklarının iyi geçinme ve birlikte huzur içinde yaşamaları ve Orta Doğu bölgesine huzur getirmesi amacıyla sunulmasına rağmen, İsrail'in güvenliği ve ilk kuruluşu esnasındaki amaçları gözetilerek planlandığı fark edilmektedir. Özellikle Kudüs'ün bölünmemiş bir şekilde İsrail'in başkenti olması fikri ve İsrail'e ait olması gereken toprakların ABD tarafından tanınacağı fikri İsrail'in güvenliği ve amaçları doğrultusunda hazırlanmıştır. Filistin'e verilecek toprakları dört sene dokunulmaması denilerek süre tayin edilmesi, geleceğin şüpheli olduğu anlamına gelmektedir. Planın haritalanması ve uygulanmasında ilk olarak BAE ve İsrail arasında imzalanan “İbrahim Anlaşması” gelmektedir.

BAE ve İsrail ilişkilerinin diğer bir sebebi olarak gösterilen İran meselesinde ise Orta Doğu'da Körfez ülkeleri tarafından desteklenen siyasi duruş, İran'ın dışlandığı bir konuma doğru ilerletildiğinden dolayı İsrail kimliği ve İsrail ile Filistin arasındaki gerilimin azaltılması gerekmektedir. Çünkü İbrahim Anlaşmalarının gelecekteki yörüngesi büyük ölçüde İran'a bağlıdır. İran ne kadar saldırganlaşırsa bölge devletleri İsrail'e karşı İran ile birleşebilir, Aynı şekilde Körfez ülkelerinin güvenlik işbirliklerinin aynı ekonomik işbirlikleri gibi yüksek profilde seyretmesi, İran için kışkırtıcı bir girişim olarak algılanabilir. Bunun için İsrail'in Arap halkı arasında kabul görmesinin sağlanması gerekmektedir. İlk olarak Suudi Arabistan'ın İsrail ile resmi diplomatik ilişkilerinin gerçekleşmesi ve İsrail'in diğer devletlerle ticari ilişkileri güçlenirken, kendi vatandaşlarının da Arap ülkelerinde güvenliğini sağlaması gerekmektedir. Fakat Suudi Arabistan ile normalleşme sürecinin İbrahim Anlaşmalarıyla gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Bunun yerine Suudi

Arabistan'ın gerçekleşmekte olan sürecin bir parçası olabileceği kanaatine varılmıştır. Ayrıca Orta Doğu bölgesinde kalıcı ve etkin bir barışın devam etmesi için küresel aktörlerin bölge ülkeleri ile diyalog ve işbirliği girişimlerinin arttırılması gerekmektedir. Bölge ülkelerindeki liderlerin daha gerçekçi ve akılcı politikalar üreterek kararlar alması gerekmektedir. Körfez Bölgesi ülkelerinin ekonomik güçleri, dış politikada saldırgan bir tutum izlememeli. Siyasi, askeri güçler ile işbirlikçi bir ilişki kurmaları gerekmektedir. İsrail'in Orta Doğu'yu etkileyen su sıkıntısının çözülmesi gerekmektedir. Böyle bir ilişki birbirine çok yakın olan halklar arasındaki kültürel kaynaşmanın temelidir.

Orta Doğu gibi istikrarsız bir bölgenin geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmak zordur. Fakat denilebilir ki; Orta Doğu kendi bölgesel jeopolitiği ve küresel etkileşimlerin etkisinde gelişecek ve değişecektir. Fakat BAE ve İsrail ilişkilerinde en çok ekonomik anlamda yaşanan olumlu gelişmeler, bölgedeki diğer ülkelerin dikkatini çekerek iklim, tarım, sağlık, siber güvenlik, finansal hizmetler gibi konularda bölge içi işbirlikleri genişletmeye devam edebilir. Fakat bu yeni gelişmelere rağmen Orta Doğu'yu şekillendiren coğrafi, stratejik konumu, dinler ve dinlerin bölgeye kazandırdığı kültürel çeşitlilik sonucunda yeniden istikrarsızlık doğabilir. Çünkü Orta Doğu bölgesinde Araplar için toplumsal bütünleşmeden bahsetmek güçtür. Bu eksikliği özellikle günümüzde devam eden Arap devletlerinin uzlaşamamasından anlayabiliyoruz. Bölgedeki toplumsal ve sosyal yapının oluşmasında toplum olarak birlikte hareket etme yetenekleri çok azdır. Bu sebeple BAE ve İsrail ilişkileriyle yeni bir istikrarsızlık ortamının doğması tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü uluslararası ilişkiler ve uluslararası siyaset ihtiyaçlara göre şekil almaktadır. BAE ve İsrail ilişkilerinin yıllar öncesinden haritalandırılması buna bir örnektir. Son yıllarda yaşanan iklim değişiklikleri, sağlık sorunları, pandemiler, kıtlık korkuları ve teknolojik yeni gelişmeler bu planı etkilemektedir. Dünyanın yaşadığı doğal sorunlar sebebiyle planlar etkilenmektedir. Özellikle hem BAE hem de İsrail için sorun olan su kıtlığı meselesi bölgede sorunlar yaşatmaktadır. Gelecek yıllarda su kıtlığı ardı sıra gıda, ekonomik kalkınma, politik istikrar, kamu sağlığı, doğal çevreleri korumanın tehlikesini peşinden getirir. Araştırmalar, iklim değişikliği gıda, su ve enerji ihtiyaçlarının karşılanması güçleşeceğini, dünya üzerinde kurak olan yerlerin daha fazla kurak olacağını öngörmektedir.

BAE ve İsrail ilişkilerinin bu istikrarsızlığa geçici olarak iyi geleceği, özellikle ekonomik anlamda ikilinin ilişkisi diğer bölge ülkelerinin dikkatini çekerek İbrahim Anlaşmalarına katılımın artacağı düşünülmektedir. Fakat bu durum bölgedeki güç unsurlarının güvensizlik yaratmasına sebep olacaktır. Özellikle İsrail'in genişletilmesi fikrinden dolayı Amerikan Yahudi Diasporasının normalleşmeyi gerekli görmesiyle başlayan ve İsrail'in planlara riayet etmesinden dolayı kendi güvenliğini sağlaması, ayakta kalması büyük güç aktörlerine rağmen düşman sayısını arttıracaktır. Irak Savaşında olduğu gibi, devletlerin dış politikalarında kötü yönlendirmeler olduğu takdirde insanlar için olumsuz sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. BAE ve İsrail ilişkilerinde dış politika yönlendirmeleri sonucunda olumsuzluklarla karşılaşması ve Orta Doğu halklarının bu olumsuzluklardan etkilenmesi mümkündür. Halkların olumsuz etkilenmesi dini ve etnik milliyetçilikle yeni güvenlik sorunlarının şiddete ve teröre dönüşmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Kısacası, yukarıdaki açıklamalardan yola çıkıldığında BAE ve İsrail ilişkileriyle Orta Doğu'da;

- Arap Dünyası yeniden şekillenmektedir,
- ABD'nin bölge desteğinin garantisi yoktur,
- Biden Körfez ülkelerine İsrail ile ilişkileri arttırma telkininde bulunsa da askeri seçenekleri de elden bırakmayacaktır.
- Suudi Arabistan İbrahim Anlaşmalarına dahil olmaz ama gerçekleşmekte olan sürecin bir parçası olabilir,
- Filistin Meselesi için iki devletli yaşam planı bir çözümdür(Şehir Devlet Modeli/Birlikte Yaşama Modeli). İsrail'in siyasi istikrarsızlığı ve Filistin'in kendi iç ayrılıkları barış görüşmelerini olanaksız kılmaya devam eder,
- İbrahim Anlaşmalarının gelecekteki yörüngesi büyük ölçüde İran'a bağlıdır. İran ne kadar saldırganlaşırsa bölge devletleri İsrail'e karşı İran ile birleşebilir,
- Körfez ülkelerinin güvenlik işbirliklerinin aynı ekonomik işbirlikleri gibi yüksek profilde seyretmesi, İran için kışkırtıcı bir girişim olarak algılanabilir,
- ABD'nin bölgeden çekilmesi ile ABD merkezli güvenlik mimarisi yerini bölge merkezli mimariye bırakmış olsa da resmi taahhütler içeren bir Orta Doğu Nato'su olası değildir,

- Tarih, Arap ülkelerindeki idarecilerin çatışmalarla ilgili olayları affedebileceğini fakat Arap halkının sosyolojik olarak daha az bağışlayıcı olduğunu ve çoğu zaman affedemediğini göstermektedir,

Bu sebeple;

- Teknolojik silahlanma ve ekonomik dengesizliklerin ileride artması ve bu durumun siyasi, sosyal, askeri yapılanmayı etkilemesi,
- Etnik Karmaşa, Dini ve etnik milliyetçiliğin artması,
- Batılı kültürel, politik, ekonomik değerlere tepki olarak, İslami kaynaklı yeni terör örgütlerinin ortaya çıkması,
- Toplumsal huzursuzluğun artması,
- İbrahim antlaşmasının bölgede barış ve istikrarın uzun vadede sağlanabileceği bir araç olmayacağı,
- İsrail-Filistin çatışmalarının devam etmesi halinde İsrail'in Arap dünyasındaki ilişkilerinde zorluklarla yüzleşmeye devam edebileceği, bu durumun bölgesel gerilimin devam etmesine sebep olacağı,
- Filistin meselesinin çözümsüzlüğünün artması kanaatine varılmıştır.

Ulaşılan bu sonuçlar üzerinden belirtmek gerekirse BAE ve İsrail ilişkileri Orta Doğu Bölgesinde olumlu yönde radikal bir değişiklik meydana getiremeyeceği gibi huzur ve barış ortamını da sağlayamayacaktır. ABD öncülüğünde sunulan İsrail ile Orta Doğu ülkelerinin normalleşme çabalarının bölgede ayrışma yaratacağı ve bu durumun bölgede daha fazla istikrarsızlığa sebep olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple ikili ilişkiler yerine, bölgesel çıkarları etkileyecek denge politikalarının uygulanması gerekmektedir.

VII. KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- AKYOL, H. (1998). **Ortadoğu Denkleminde İsrail-Türkiye İlişkileri**. Ankara: Öteki Yayınevi.
- ALİ, C. (2019). **İslam Öncesi Arap Tarihi, El- Mufasssal fı Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam 1**, (F. Zengin, Çev.), Ankara Okulu Yayınları. ss508
- ARI, P. (2017). **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Cilt 1**, Bursa Alfa Akademi Yayınları, 7.Baskı, Cilt 1, Sayı 2 ss 17, 227.
- ARMAOĞLU, F. (2017). **Filistin Meselesi ve Arap -İsrail Savaşları**. Kronik Kitap.
- ARMAOĞLU, F.(2005), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**. Alkım Yayınevi
- BİLGE, M. L. **İslam Ansiklopedisi**. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/basra-korfezi> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:08.10.2021).
- BREASTED, J. H. (1916). **Ancient Times A History Of The Early World**, Cilt 1, Boston, U.S.A.: University of Chicago/The Athenaum Press/Ginn and Company. <https://archive.org/details/ancienttimeshist00brea/page/60/mode/2up> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:11.10.2021).
- CARR, E. H. (2015). **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**, (C. Cemgil, Çev.) , İstanbul Bilgi Üniveritesi Yayınları.
- COLLINS, A. (2019). **Contemporary Security Studies** (5 b.). United Kingdom: Oxford Univesity Press. Ss. 20,21,22,23,24, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=bXJIEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Collins,+Alan.+Contemporary+Security+Studies.+%E2%80%9CCharles+L.+Glaser,+Realism%E2%80%9D&ots=cbdAj7mJSj&sig=670PCZay0N3Vda7YlYF7ZfXrj0I&redir_esc=y#v=onepage&q=Collins%2C%20Ala adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 05.12.2021)
- DAVUTOĞLU, A. (2001). **Stratejik Derinlik- Türkiye'nin Uluslararası Konumu**. İstanbul: Küre Yayınları.

- DOĞAN, D. (2001). **Doğan Büyük Türkçe Sözlüğü**. Ankara: Vadi Yayınları.
- DONELLY, J. (2000). **Realism and International Relations**. Cambridge University Press. ss 9,10,56,66
- EL-MEŞAT, A. (2016). "**Siyaset El-İştibak El-Benna: El -Siyase El-Hariciyye Li-Devlet El-İmarat El-Arabiye El- Müttahide**"El-Siyaset El -Hariciyye Li Divel El-Arabiyyeh Tehedi El-Avlemeh. (A. E. Dessouki, Çev.) Kahire: Bahdat Korany.
- ERSOY, E. (2014). **Realizm. R. Gözen içinde, Uluslararası ilişkiler Teorileri** İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 167-183.
- FATİMA, E.-S. (2007). **El-Tehedyat Zat el- cuzur el- tarihiye elleti tuvacih devlet el -imarate el- arabiyye el-müttehede**, Abu Dabi.
- GAUSE, F. (2007). **Threats and Threat Perceptions in the Persian Gulf Region Middle East Policy council** .
- GAZİT, C. H. (2005). **The Arab Israeli Wars, War and Peace in the Middle East**. New York.
- GILPIN, R. (1981). **War & Change in World Politics**. Cambridge: Cambridge University Press. ss116,194,235, https://books.google.com.tr/books?id=2iKL7zr3kl0C&pg=PR3&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.12.2022).
- GÖZENÇ, S. (1999). **Güneybatı Asya"Ortadoğu" Ülkeler Coğrafyası**, İstanbul: Çantay Yayınevi, ss 90, 218.
- GRAHAM EVANS, ve J. N. (2007). **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**. (H. Utku, Çev.) İstanbul: GökkuşbuYayınları. ss34.
- GRIECO, J. M. (2015). **Realist Uluslararası Teori ve Dünya Siyaset Çalışması**. M. W. Ikenberry, & M. W. Çıtak (Dü.) içinde, Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce F. A. Durakçay, Çev. İstanbul: Beta Yayınları, ss.179. https://www.academia.edu/37837486/Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkiler_Teorisinde_Yeni_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce adresinden alındı. (Erişim Tarihi:26.12.2021).

- GRIFFITHS, M ve S. C. (2011). **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**. (Cesran, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık. ss 61,62,154
- GÜVEN, A. (2018, Aralık 7). Yapısal Realizm: Saldırgan Realizm ve Savunmacı Realizm. **İlimvemedeniyet**: <https://www.ilimvemedeniyet.com/yapisal-realizm-saldirgan-realizm-ve-savunmaci-realizm.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 06.12. 2021).
- HELLER, M. (2000). **Continuity and Change in Israeli Security Policy**. Londra: Oxford Univesity Press.
- HERLZ, T. (1943). **The Jewish State, an attempt at a modern solution of the Jewish question**. (S. D. Avigidar, Çev.) New York: Scopus Publishing.
- HIRSCH, E.(1997). **İsrail Gerçekleri**, Hamakor Press /Kudüs :İsrail Enformasyon Merkezi/ Müşterek Yazar:İsrail Enformasyon Merkezi, ss118.
- KARADAĞ, R. (1991). **Petrol Fırtınası**. İstanbul: Divan Yayınları.
- KARAMAN, M (1996). **İslam Ansiklopedisi/Filistin**, TDV İslam Araştırmaları Vakfı
- KHALİDİ, R. (2006). **Iron Cage,. The Story Of The Palestinian Struggle For Statehood**. England: Oneworld Publications.
- LAWRENCE. (1989). **Defenders of God: The Fundamentalist Revolt Against the Modern Age pdf**. San Francisco: Harper&Row Publisher. <https://archive.org/details/defendersofgodfu0000lawr/page/n5/mode/2up> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- LEBOW, R. N. (2013). **Classical Realism. M. K. Tim Dunne içinde**, International Relations Theories, ss. 72-74. United Kingdom: Oxford University Press. https://www.academia.edu/10064301/_HIN_100504_International_Relations_Theories_Tim_Dunne_Milja_Kurki_Steve_Smith adresinden alındı. (Erişim Tarihi:06.12.2021).
- MEARSHEIMER, J. J. (2001). **The Tragedy of Great Power Politics**. Updated Press. ss3-7,25,26. <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/mearsheimer-2001.pdf> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 14.12.2021).

- MEARSHEIMER, J. J. (2013). **Structural Realism**. M. K. Tim Dunne içinde, **International Relations Theories-Discipline and Diversity** United Kingdom: Oxford University Press, ss. 77,78. https://www.academia.edu/10064301/_HIN_100504_International_Relations_Theories_Tim_Dunne_Milja_Kurki_Steve_Smith adresinden alındı.(Erişim Tarihi:06.12.2021).
- MORGENTHAU, H. J. (1990). **Uluslararası Politika** (Cilt 1). ss2-16. (B. O.-Ü. Oskay, Çev.) Sevinç Matbaası. <http://siyasiilimler.org.tr/index.php/yayinlar/tuerksiyasiilimlerdernegiyaynlar?task=download.send&id=23&catid=2&m=0> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 21.12.2021).
- OREN, M. (2008). **Power, Faith and Fantasy" Decision at Biltmore"**. W.W. Norton & Company.
- ÖZDAĞ, Ü. (1994). **Değişen Dünya Dengeleri ve Basra Körfezi Krizi**. Ankara: Hikmet Neşriyat.
- ÖZTÜRK, E. (2007). **Ortadoğu İstisnacılığı, Sömürünün Yeni Keşif Yolu**. Akademik Ortadoğu.
- PARSI, T. (2007). **Treacherous Alliance:The Secret Dealings of ISrael, Iran and The United States**. London: Yale University Press/new haven and london. https://books.google.co.uk/books?id=yaH3YN5-DmsC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&hl=tr#v=onepage&q&f=false adresinden alındı. (Erişim Tarihi:01.06.2022).
- POWELL, R. (1994). **Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Devate Neorealism and its Critcs**. by Rpbert O. Keohane: **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**. by David A. Baldwin. R. Powell içinde, **Anarchy in International Relations Theory The MIT Press**. ss. 313-314. <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Powell%201994.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.12.2021).
- SCHULZE, K E. & A. B. (2012). **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**(Çevirmen Taciser Ulaş Belge). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- SLAUGHTER, A.-M. (2019). **Ir-Principal Theories**. studocu.: <https://www.studocu.com/en-gb/document/university-of-surrey/introduction-to-international-relations/international-relations-principal-theories/16187219> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
- SMITH, C. (1958). **Thucydides, History Of The Peloponnesian War**, Books 1-2. 1919. Cambridge: Harward University Press. https://www.loebclassics.com/view/thucydides-history_peloponnesian_war/1919/pb_LCL108.7.xml adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 20.10.2021).
- THUCKYDIDES. (2020). **Peloponnessos Savaşları**. (F. Akderin, Çev.) Belge Yayınları.
- TÖR, Ö (2022) , **Vekalet Savaşları ve Hibrit Harekat**, Yediveren Yayınları,
- TURAN, Ö. (2002). **Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu**. İstanbul: Step Ajans Yayınları.
- TÜYSÜZOĞLU, G. (2013). **Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi**, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdleri Yayınları. Cilt 44, Sayı 2. ss. 57-85.
- TZU, S. (2008). **Savaş Sanatı**. Kastaş Yayınları.
- WALT, J. M. (2006). **İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası**. (H. T. Kösebalatan, Çev.) Küre Yayınları.
- WALTZ, K. N. (2001). **Man, The State and War/ A Theoretical Analysis** NewYork: Colombia University Press. ss. 159-186.
- WALTZ, K ve G. H. (1982). **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**. D. E. Onulduran, Çev. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Cilt 510, ss. 53.
- WALTZ, K. N. (2010). **Theory of International Politics** USA: Illinois: Waveland Press, ss. 43,79-128.

YURDUSEV, A. (2019). **Uluslararası ilişkiler Teorileri**. İhsan D. Dağı, Atilla Eralp, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrıseven, Faruk Yalvaç, A. Nuri Yurdusev **Devlet, Sistem ve Kimlik** İstanbul, Fatih: İletişim Yayınları.ss. 43- 44.

ZALMAN, A. (1976). **Perpetual Dilemma: Jewish Religion in the Jewish State**. Rutherford NJ: Farleigh Dickonson University Press.

MAKALELER

ABDULLAH, A. (2001). El- Mübaderat ve El- Esticabat Fi El- Syaseh El- Hariciyye Lidevlet El-İmarat El- Arabiyye El- Mütehideh. **Emirates Center For strategic Studies and Research**, ss. 28-32.

ADEMOĞLU, Y. (2020, 12 4). Küresel Silahlanma Endeksi 2020: İsrail ve Ermenistan En Çok Silahlanan ülkeler oldu. **AVİM. Avrasya İncelemeleri Merkezi**. <https://avim.org.tr/tr/Bulten/KURESEL-SILAHLANMA-ENDEKSI-2020-ISRAIL-VE-ERMENISTAN-EN-COK-SILAHLANAN-ULKELER-OLDU> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

ALAMİ, M. (1949, Ekim). The Lesson of Palestine, **The Middle East Journal Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, ss. 374.

ALLI, Ç. (2016). Hürmüz Boğazı'ndaki Abu Musa ve Tunb Adaları Üzerindeki Anlaşmazlıklar. **International Journal of Afro-Eurasian Research**, Sayı 2, ss. 26,27. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/342896> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

ALPTEKİN, M. (2004). Ortadoğu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı ve Büyük Orta Doğu Projesi (BOP). **Ankara Üniversitesi**, ss. 1-16. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/138176/mod_resource/content/1/ortadogunun_sosyo_kulturel_yapisi_buyuk_ortadogu_projesi.pdf adresinden alındı. (Erişim Tairhi: 05.05.2022).

ANDAÇ KARABULUT, F. D. (2015, Ekim). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış. **İGÜSBD**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 69-72.

ALZAABI, M. (2019). Foreign Policy of the United Arab Emirates (UAE): Continuity and Change: IEREK Interdisciplinary Series for Sustainable

Development. **Smart Technologies and Innovation for a Sustainable Future**, ss144.

https://www.researchgate.net/publication/330253327_Foreign_Policy_of_the_United_Arab_Emirates_UAE_Continuity_and_Change_IEREK_Interdisciplinary_Series_for_Sustainable_Development adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.12.2021).

ARMAOĞLU, F. (1998). Hilafet'in Dış Cephesi. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt 14, Sayı 41, ss. 349.

ARTVUR, S. (2020). Ortadoğu Jeopolitiğinde Kültürel Yansımalar: Kültürel Miras Üzerine bir Değerlendirme. **Novus Orbis/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss 81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1352616> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

ASLANLI, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan- İran İlişkilerinin Analizi. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 6, ss. 1522. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/222396> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 14.12.2021).

ATAOV, T. (1970). Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, ss. 25,64,277.

ATEŞ, D. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplinin oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 11-25.

AYDIN, S. (2008). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni. **Dış Ticaret Müsteşarlığı Etüt Merkezi Yayınları**, ss. 5.

AYVAZ, Z. (2004, 09). Birleşik Arap Emirlikleri Su Kaynakları. **Ekoloji Dergisi**, ss. 38.

BABACAN, M.(2021). Ortadoğu'da Bölgesel Kutuplaşma Dinamikleri ve Teorik Yansımaları. **Anadolu Strateji Dergisi**, Cilt 3, ss. 53-64(56).

BAGHERI, S. (2013). İran ve Deniz Hukuku: Güncel Tartışmalar. **EBYÜ-HFD Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, ss

- 156,170. <https://hukukdergi.ebyu.edu.tr/?p=1727> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 25.09.2021).
- BAĞLAMA, M. E. (2016, 06 21). Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi. **Stratejikortak Dergisi**, ss 2. <https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- BULUT, M. & S. B. (2019). İsrail -Çin Halk Cumhuriyeti arasında Askeri Teknoloji Transferi alanındaki İlişkilerin Gelişimi. **Tarihin Peşinde Dergisi**, Sayı 22, ss. 370.
- BURAK ÜLMAN, E. B.-P. (2011, Yaz). "Uluslararası" Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekçiliğin İmkanları. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 30, ss. 15,20,41. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540149> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 22.12.2021).
- CHATTO, Y. T. (2001). Israel-Arabia Eye to Eye with the Future. **Ariel Center for Policy Research**, Sayı 112, ss. 29.
- COHEN, R. (2007). Iranian Eport of Revolution Doctrine and Implementation, **the Inderdisciplinary Center Herzliya Lauder School of Government Diplomacy and Strategy Institutee for Policy and Strategy**. Herzliya.
- COLIN Elman & M. F. (1995). History vs. Neo-realism: A Second Look, **International Security**, Cilt 20, Sayı 1, ss182,194,195. <https://www.jstor.org/stable/2539222> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).
- COWHEY, P. F. (1978). Reviewed Work: Power and Interdependence: World Politics in Transition, **Political Science Quarterly**, Cilt 93, Sayı 1, ss. 132-134. The Academy of Political Science Press, <https://www.jstor.org/stable/2149069?origin=crossref> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.12.2021).
- DEMİR, Y. (2019, 12 31). Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları: Sünni-Şii Çatışması. **Turkish Journal of Shiite Studies (Şiilik Araştırmaları)**, Cilt 1, Sayı 2, ss. 235,236.
- DEMİR, N G vd. (2012). **Saeb Erekat.Seta Kim Kimdir?**, Mayıs, Sayı 4, ss. 21.

- DENGHANİ, R. (2008-2009). Continental Shelf Delimitation in The Persian Gulf. **The United Nations-Nippon Foundation Fellowship Programme**, ss 34-89. https://www.un.org/depts/los/nippon/unnff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/deghani_0809_iran.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.10.2021)..
- DENİZ, Ş. (2012). Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapıbozumu Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri)**.
- DENK, E. (2000). Egemenliği Tartışmalı Adalar (Kardak, Spratly, Senkaku/Diaouyu, HAwar, Abu Musa ve Tunb Örnekleri). **Mülkiye Dergisi**, Cilt 24, Sayı 224, ss. 153-156. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/225/334> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 26.10.2021).
- DEVECİ, C. (2022). Filistin'de Churchill Beyaz Belgesinin Yayınlanma Süreci(1921-1922). (S. N. Özler, Dü.) **18.Türk Tarih Kongresi Ankara 1-5 Eylül 2018**, Cilt 3, Sayı 35, ss. 241.
- DEVECİ, C. (2017). Herbert Samuel Dönemi'nde Filistin'e Yahudi Göçleri. **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, Sayı: 42, ss. 1-17
- DİKMEN, Ö. (2020, 09 01). İsrail ve BAE arasındaki Normalleşme: Neden Şimdi? **Perspektif.online**. <https://www.perspektif.online/israil-ve-bae-arasindaki-normallesme-neden-simdi/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 04.06.2022).
- DOĞRU, D. I.Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin'in Siyasi Faaliyetleri. **Sosyal Bilimler Dergisi**/Cilt 2, Sayı 2, ss. 7,8. <https://sbd.aku.edu.tr/II2/5-deniz-dogru.pdf>. Adresinden alındı. (Erişim Tarihi:01.02.2022).
- DOMINIC, D. P. & JOHNSON, B. A. (2016, June 21). The evolution of offense realism. **Politics and the Life Sciences**, ss4-6. <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-the-life-sciences/article/evolution-of-offensive-realism/56B778004187F70B8E59609BE7FEE7A4> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:14.12.2021).

- DUYAR, D. (2021, 12 13). Su Paylaşımında İsrail Filistin Sorununun Geleceği. **TASAM**. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/67994/su_paylasiminda_israil_filistin_sorununun_gelecegi#:~:text=Golan%20Tepeleri'nden%20ge%C3%A7en%20Yarmuk,%C4%B0srail%20i%C3%A7in%20hayati%20%C3%B6nem%20ta%C5%9F%C4%B1maktad%C4%B1r. adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.04.2022).
- DÜZGÜN, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri. **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi** Sayı 47, ss. 258.
- EFEGİL, E. (2013). İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, Cilt 5, Sayı 49, ss. 56-58. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/6ertanefegil.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 27.05.2022).
- EKŞİ, M. (2009). Körfez'de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları. **Akademik Orta Doğu**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 117,118.
- ELMAN, C. (1996, Eylül). Horses for courses: Why not neorealist theories of foreign. **Security Studies**, Cilt 6, Sayı 1, ss. 7,53. https://www.researchgate.net/publication/254267042_Horses_for_courses_Why_not_neorealist_theories_of_foreign_policy adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).
- ELMAS, B. (2020, 06 30). Hristiyanlığın İlk Dönemlerinde Milenyalizm Meselesi. **Oksident (Yahudilik Hristiyanlık ve Batı Araştırmaları Dergisi)**, ss. 2,3,4. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1170037> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- ERBOĞA, A. (2016). Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, ss. 1,8. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/160431> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 09.10.2021).
- ERDOĞAN, E. (2013). Dış Politikada Siyasallaşma: Türk Kamuoyunun “Davos Krizi” ve Etkileri Hakkındaki Değerlendirmeleri, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 37, ss. 37-67
- GAUSE, F.G. (2010). Balancing What? Threat Perception and Alliance Choice in The Gulf, **Security Studies**, Cilt 13, ss. 272-276. <https://dokumen.tips/>

documents/balancing-what-threat-perception-and-alliance-choice-in-the-gulf.html adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

G.GILPIN, R. (1984). The Richness of the Traditions of Political Realizm. **International Organizations**, Cilt 38, Sayı 2, ss. 290. <http://www.rochelleterman.com/ir/sites/default/files/Gilpin%201984.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.12.2021).

İBRAHİMOV, R. (tarih yok). Uluslararası İlişkilerde Realistler ve Realizm Paradigması. **Qafqaz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, ss. 2. https://www.academia.edu/9894311/ULUSLARARASI_%C4%B0L_%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LERDE_REAL%C4%B0STLER_VE_REAL%C4%B0ZM_PARAD%C4%B0GMASI_R%C3%B6v%C5%9Fen_%C4%B0brahimov adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

İPEK, P. (2013). Enerji Güvenliğinde Ortadoğu Bölgesi'nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında “Muğlak” Bir Devrimin Yansımaları. **Orta Doğu Analiz(Orsam)**, Sayı 5, ss. 11,20. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/1pinaripek_50.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 10.11.2021).

İŞLER, A. (2019), İsrail'in Kuruluş Aşamasında Türkiye'deki Muhafazakar Camianın Yaklaşımı, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, ss. 3.

KARABULUT, A. & DEĞER, F. (2015, Ekim). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış. **İGÜSBD**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 69-72.

KARAGÖL, E.T. (2015). Petrol İhraç Eden Ülkelerin Petrolle İmtihani.**SETAV**, <https://www.setav.org/petrol-ihrac-eden-ulkelerin-petrolle-imtihani/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.05.2022).

KARAKAŞ, E. (1969). İran'da Büyük Bir Bakır Yatağı Bulundu:. **Madencilik**, Cilt VIII, Sayı 2, ss. 128. <https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/468.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.01.2022).

- KAŞTAN, Y. (2016). Filistin Topraklarında Yahudi Milliyetçiliğinin Oluşumunda "Chowewe Zion" "Bnei Brith" ve "Esra" Cemiyetlerinin rolü. **Tarihin Peşinde Dergisi**, Sayı 15, ss. 479,480.
- KAVLİ, Ö. T. (2001). Protest in The Name Of God: Islamist Movements in the Arab World. **PERCEPTIONS/ Journal of International Affairs**.
- KEMİKSİZ, N. N. (2018). Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları. **Journal Of Awareness**, Sayı 3(Özel), ss. 130,133.
- KILINÇLI, S. (2012). İslam Öncesi Arap Toplumunda Kabileler Arası Rekabetin İslam Davetine Yansımaları. **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss 57-87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52254> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 20.10.2022).
- KİBAROĞLU, M. (2002). Turkey and ISrael Strategize. **Middle East Quarterly**, Cilt 9, Sayı 1. Ss. 61-65.
- KİBAROĞLU, P. (2012, Nisan). 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çerçevesine Bir Bakış. **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 40, ss. 69.
- KONA, G. G. (2004). Orta Doğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 3, Sayı 8, ss. 114-116.
- KRAUSE, K. (2014). Theorizing Security, State Formation and the "Third World" in the Post- Cold War World The Third World Security Predicament: State-Making, **Regional Conflict, and the International System by Mohammed Ayooob**. Cambridge University Press, ss. 126,127.
- KURUBAŞ, E. (2011). Arap Dünyasında Otoriter Rejimler ve Devrim Dalgası: Değişim Mümkün mü? **Adam Akademi**, Cilt 1, ss. 126.
- KURT, V. (2020). Orta Doğu'da Güvenliğin Dönüşümü. V. Kurt içinde, **Orta Doğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri** ss. 22-32. İstanbul: Seta Yayınları.
- KÜÇÜKSOLAK, D. K. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması. **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, Cilt 4, ss. 203.

<https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931508.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 29.12.2021).

MACEYKO, J. vd. (2005). The Future of Persian Gulf Security: Alternatives for 21st Century, **The Stanley Foundation**, Dubai, ss. 2, <https://stanleycenter.org/publications/pdb/pdb05pg.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 14.02.2022).

MEARSHEIMER J.J.(1990). Back to The Future: Instability in Europe After the Cold Wars. **International Security**, The MIT Press,Cilt 15, Sayı 1, ss. 5-56.

MORGENTHAU, H. J. (1990). **Uluslararası Politika (Cilt 1)**. (B. O.-Ü. Oskay, Çev.) Sevinç Matbaası. <http://siyasiilimler.org.tr/index.php/yayinlar/tuerk-siyasi-ilimler-derneği-yay-nlar?task=download.send&id=23&catid=2&m=0> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 21.12.2021).

OBEYİD, N. A. (2004). El-Syaseh El- Hariciyye Lidvelet El- İmarat El-Arabiyye El-Mütehideh beyin El NEzeriyye ve El- Itetbik,. **El- Müesese El-Camieyye Lidirasat ve El-Neşr ve El -Tevzi**, ss. 107.

ORHUN, O. (1969). Irak'ta Kükürt Yatakları. **Madencilik Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 2, ss. 128. <https://www.maden.org.tr/resimler/ekler/468.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.01.2022).

ORUÇ, H. (2016). Stratejik Ortakların Radikal Söyleme Evrilen İlişkiler Örneği:1979 sonrası İsrail-İran İlişkileri. **Bilgi**, Sayı 33, ss. 3.

ÖKE, M. K. (1987). Çanakkale Savaşlarında Siyonist Alayı'nın Faaliyeti. **İstanbul Üniversitesi Fakültesi Mecmuası**, Sayı 43, ss. 404. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8538> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.05.2022).

ÖNAL, T. (2020, Ocak). Sykes-Picot antlaşması'ndan İsrail'in Kuruluşuna Kadar Filistin Meselesi. **Journal of History School**. Sayı 44, ss. 251.

ÖZCAN, A. B. (2011). Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri. **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289003> adresinden alındı.

ÖZSOY, R ve diğ.(2021).Sir Mark Sykes'ın Orta Doğu İzlenimlerine Kısa Bir Bakış, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5 (2), 341-364

RAKİPOĞLU, M. (2021, Ocak 3). Körfez Güvenliği Mimarisindeki Yeni Paradigmalar. TASAM, ss. 696,697. TASAM: https://tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_dunya_ekonomi_ve__guvenlik_mimarisi__IGK2019_5-696-712_pdf_bf0e9339-951d-4d91-aa9f-1f8b62b328f9.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

SARIKAYA, A. (2019). **Siyonizm**. ss. 7-9, <https://www.academia.edu/41114737/Siyonizm>. adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

SCHOEDER, P. (1994). Historical Reality -Neo-realist Theory. **International Security Dergisi**, Cilt 19, Sayı 1, ss. 108,147,148. https://www.academia.edu/4302617/Schroeder_Historical_1_.Reality_vs._Neo-Realist._Theory adresinde alındı. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

SONUÇ, Y S.(2018). Dini Siyonizm'in Filistin ve Uganda Planı Hakkındaki Değişen Görüşleri. **İsrailiyat:İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi**, Sayı 2, ss. 167-185.

ŞEKER, Z. K. (2017, 11 22). Basra Körfezi'nde İngiliz - Amerikan Rekabeti:. **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 10, ss. 238. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394883> adresinden alındı. (Erişim Tairhi: 11.12.2021).

ŞERİFOĞLU, B. (2021, 10 21). Şahbikan Aşireti. **sahbika.com**: <https://sahbikan.tr.gg/Araplarda-A%26%23351%3Biret-Yap%26%23305%3Bs%26%23305%3B.htm> adresinden alındı .(Erişim Tarihi: 21.10.2021).

TAVUKÇU, S. (2020, 09 07). "Yüzyılın Anlaşması" Fiyaskosu BAE-İsrail Anlaşması. **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, ss. 3. <https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/yuzyilin-anlasmasi-fiyaskosu-bae-israil-anlasmasi-kose-yazisi-18243> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 09.06.2022).

Tuicakademi.org. (2011, Ekim 17). Fikir Babalarının Işığında Realizm ve Neorealizm. **tuicakademi.org**: <https://www.tuicakademi.org/fikir->

babalarinin-isiginda -realizm-ve-neorealizm/ adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

YENİACUN, S. H. (2020, Eylül). Selim Han Yenciun, Hristiyanlığın Ortadoğu'daki Teopolitik Ağırlığına İlişkin Bir Değerlendirme. **Ortadoğu Araştırmaları Merkezi(ORSAM) Bakış** Sayı142,ss11. https://www.academia.edu/44206285/ORSAM_Bak%C4%B1%C5%9F_142_Selim_Han_Yenciun_Hristiyanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n_Ortado%C4%9Fu_daki_Teopolitik_A%C4%9F%C4%B1rl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na_%C4%B0li%C5%9Fkin_Bir_De%C4%9Ferlendirme_Eyl%C3%BCl_2020 adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 19.04.2022).

ZULFQAR, S. (2018). Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability. **Perceptions**, Sayı 1, ss. 121.

TEZLER

ALİBABALU, S. S. (2021). Türkiye ve İran'ın Suriye ve Irak Politikası: Neoklasik Realizm Çerçevesinde bir Analiz. ss. 21. (Danışman Prof. Dr. Murat Yeşiltaş) Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi

EKER, G. (2005). İsrail'in Siyasal Sistem Yapısı ve Siyasal Partileri. ss. 3,6,10. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

JANE, H. V. (2019). Velayeti Fakih ve İran Dış Politikası: Ali Hamaney'in Konumu. ss. 12,19,21,22. (D. Aksu, Derleyici) (Doktora Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

KARACA, R. K. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti ilişkileri. Ankara: Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Tarih Anabilim Dalı/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilimdalı. ss. 99-101.

MANSOUR, N. A. (2016). Arap-İsrail Münasebetlerinde ABD Politikasının Rolü (1973-2014). Ankara: Polis Akademisi, Güvenlik Birimleri Enstitüsü.

- MUTLU, M. E. (2018, Haziran). Enerji güvenliği Bağlamında Çin'in Güney Çin Denizi Politikası. ss. 7,10. (P. D. Tez Danışmanı, Derleyici) Kayseri: Erciyes Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anabilim dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZBAY, M. A. (2010). İran'ın Şii Hilal Projesi İddiası. (Prof.Dr.Çağrı Erhan, Dü.) Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. ss. 1, 141.
- ÖZKAN, S. (2010). BAE'nin nüfus yapısı. Marmar Üniversitesi, ss. 3,5. Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZDEMİR, E. (2013). Orta Doğu barışında güvenlik ve işbirliği modeli arayışları. Ankara: Atılım Üniversitesi. ss. 40. Yüksek Lisans Tezi.
- SAHLOL, M. A. (2019). 2015 sonrası Birleşik Arap Emirlikleri'nin Yemen Politikası: Saldırgan Realist bir bakış. ss. 6,7,17. (D. D. Ekinci, Dü.) Ankara: Polis Akademisi,Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- SALMAN, M. (2020). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve İsrail ile İlişkileri (1923-1960 Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi /Sosyal Bilimsel Enstitüsü). Yüksek Lisans Tezi.
- TETİK, E.(2020). Süveyş Krizi'nden Yom Kippur Savaşı'na Arap-İsrail İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası (1956-1973), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, ss. 224. Yüksek Lisans Tezi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- AA. (2018.05.14). *ABD'nin Kudüs Büyükelçiliği açıldı.* (02.05.2022). AA: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-kudus-buyukelciligi-acildi/1145275> adresinden alındı.
- ADHWAA. (2021.02.22) الجزر حول الإماراتي الإي راني النزاع أسد باب حول شامل ملف /milafun shamil hawl 'asbab alnizae al'iirani al'iimaratii hawl aljuzur alearabiat althalathi/Üç Arap adası üzerinde İran-Emirlik ihtilafının sebepleri hakkında kapsamlı bir dosya. Adhwaa Centre For Research & Studies:

<https://adhwaa.net/%D9%85%D9%84%D9%81%D8%B4%D8%A7%D9%85%D9%84%D8%AD%D9%88%D9%84-%D8%A3%D8%B3%D8%A8%D8%A7%D8%A8-84%D9%D8%A7%D9%%86%D8%B2%D8%A7%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A5/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

AKİT, Y. (2017.12.22). BAE'li bakan Mossad'ın muhbiri çıktı. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/baeli-bakan-mossadin-muhbiri-cikti-406678.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

AL-AHİRAH, ج. ا. (2022.01.04). «الأمار منجم» yueaziz qudrat alsaueudiat ealaa tamin alaihtiaj altaedinii min aldhahab / Al-Amar madeni, Suudi Arabistan'ın altın madenciliği ihtiyaçlarını güvence altına alma yeteneğini geliştiriyor. Asharq Al-Awsat: <https://aawsat.com/home/article/3394241/%C2%AB%D9%85%D9%86%D8%AC%D9%85-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%85%D8%A7%D8%B1%C2%BB-%D9%8A%D8%B9%D8%B2%D8%B2-%D9%82%D8%AF%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AA%D8%A3%D9%85%D9%8> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.01.2022).

ALHARF. (2020.08). ال سابع وإسرائيل الإمارات علاقات في ال تقارب محطات أبرز / abraz mahataat altaqarub fi ealaqat al'iimarāt wa'iisrayiyl alsaabiqat ealaa aitifaq altatbiei /Normalleşme anlaşması Öncesinde BAE ve İsrail ilişkilerinde öne Çıkan Yakınlaşma İstasyonları. <https://alharf28.com/p-42659> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.06.2022).

ALHOMAYED T. (2022.08.06). İran'ın Öfkesi, Şavkul Avsat Report. <https://turkish.aawsat.com/home/article/3691376/tar%C4%B1kalhomayed/i%CC%87ran%E2%80%99%C4%B1n-%C3%B6fkesi> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

ALHOMAYED T. (2022.12.06). Şimdi Konuşmaya Başladık. Şavkul Avsat Report.

[https://turkish.aawsat.com/home/article/3698791/tar%C4%B1k-alhomayed/%C5%9Fimdi-](https://turkish.aawsat.com/home/article/3698791/tar%C4%B1k-alhomayed/%C5%9Fimdi-konu%C5%9Fmayaba%C5%9Fad%C4%B1k#:~:text=ABD%20Kongre)

[konu%C5%9Fmayaba%C5%9Fad%C4%B1k#:~:text=ABD%20Kongre](https://turkish.aawsat.com/home/article/3698791/tar%C4%B1k#:~:text=ABD%20Kongre)
[si'ndeki%20Demokrat%20ve,bulunan%20bir%20kanun%20tasar%C4%B1s%C4%B1%20sundular](https://turkish.aawsat.com/home/article/3698791/tar%C4%B1k#:~:text=ABD%20Kongre) adresinden alındı.(Erişim Tarihi:12.06.2022).

AL-İTTİHAT. (2009.11.02). ادم من أغلى ل يس العربى النفط : سلطان بن زايد .

ال عري / Zayed Bin Sultan: El-Nift El- Arabi Leis Agla Min'eldem
Alarabi Zayed bin Sultan: Arap petrolü Arap kanından daha değerli değil.
Al İttihad:

<https://www.alittihad.ae/article/35289/2009/%D8%B2%D8%A7%D9%8A%D8%AF-%20%D8%A8%D9%86-%D8%B3%D9%84%D8%B7%D8%A7%D9%86-%20%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%81%D8%B7-%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A-%D9%84%D9%8A%D8%B3-%20%D8%A3%D8%BA%D9%84%D9%89-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%> adresinden
alındı.(Erişim Tarihi:15.05.2022).

ALJAZEERA. (2015.06.22). الجزر / ثلاث الإماراتية الجزر / aljuzur al'iimaratiat althalath /

Emirliklerin Üç Adası. Aljazeera.net: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/issues/2015/6/22/%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%84%D8%A7%D8%AB> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:10 26, 2021)

ALJAZEERA. (2018.04.18). الدب لوماسي التوتّر أسباب :الإمارات الصومال

ال علاقات ومسئول / alsuwmal wal'iimratu: 'asbab altawatur
aldiblumasi wamustaqbal alealaqat/ BAE ve Somali: *Diplomatik Gerginliğin Nedenleri ve İlişkilerin geleceği.* Aljazeera center for studies:
<https://studies.aljazeera.net/en/node/4290> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 03.11.2021)

ALJAZEERA. (2020.09.02). After UAE-Israel deal, Kushner pushes other Arab

states for more, <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/2/after-uae->

israel-deal-kushner-pushes-other-arab-states-for-more adresinden alındı.
(Erişim Tarihi: 11.06.2022).

ALSOMAL دولة وسد فير الصومالي الرئيس... بالصور. (2016, 05 23). ا.الجدید /
في زايد الشد يخ لمسد تشد في الثانية لمرحلة الأساس حجر يدع ان الإمارات
bialsuwari... alrayiys alsuwmaliu wasafir dawlat al'iimarat
yadaean hajar al'asas lilmarhalat althaaniat limustashfaa alshaykh zayid fi
maqadishu/ (Somali Cumhurbaşkanı ve BAE Büyükelçisi Mogadişu'daki
Şeyh Zayed Hastanesi'nin ikinci aşamasının temel taşını attı.)
<https://alsomal.net/%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%88%D9%85%D8%A7%D9%84%D9%8A-%D9%88%D8%B3%D9%81%D9%8A%D8%B1-%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5/>
adresinden alındı.(Erişim Tarihi:03.11.2021)

AMERİKANINSESİ. (2007.04.25). Laricani-Solona Görüşmesi. Amerikanin
sesi.com: <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2007-04-25-voa12-88054572/854366.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

AMERİKANINSESİ. (2020.10.24). İsrail ve Sudan İlişkileri Normalleştirme Kararı
Aldı. <https://www.amerikaninsesi.com/a/israil-ve-sudan-iliskileri-normallestirme-karari-aldi/5633525.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 09.06.2022).

ANNA A. (2022.21.03). Two Iranian drones shot down over Iraq were heading to
Israel, Jerusalem Post, <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict>
adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 13.06.2022).

AP, (2019.10.01). Sykes ve Picot Kimdir?. https://www.akademikparadigma.com/sykes-ve-picot-kimdir/?doing_wp_cron=1658658711.1795279979705810546875 adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.07.2022).

ARIKAN, Ö vd. (2022.01.06). İsrail, Doğu Kudüs'te 3 bin 557 haneli yeni yasa dışı
Yahudi yerleşim inşasını onayladı. (AA, Dü.) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-dogu-kuduste-3-bin-557-haneli-yeni-yasa-disi-yahudi-yerlesim-insasini-onayladi/2466455> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 31.05.2022).

ARSLAN, (2015.15.11). Çivi Yazısının Geçmişi ve Gelişimi.Arkeofili. <https://arkeofili.com/civi-yazisinin-gecmisi-ve-gelisimi/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 23.07.2022).

BBC NEWS. (2020.01.31). Trump'ın damadına hazırlattığı 'Yüzyılın Anlaşması': Filistin için son tasfiye planı <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 01.08.2022)

BBC News. (2013.20.03). İsrail İran'a Saldırır mı? (BBC News), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130320_israil_iran_analiz adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

BOB, Y.J. (2022.05.16). How decisive was Netanyahu's win forcing an amended indictment?, <https://www.jpost.com/israel-news/article-706878> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

BOB, Y.J. (2022.05.18). Defense establishment is having a double-take on Abraham Accords impact on Palestinians – analysis, Jost Reports, <https://www.jpost.com/israel-news/article-707013> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

BOYRAZ H M. (2014.18.07). Hollanda Hastalığı Nedir? Uluslararası Politika Akademisi. <http://politikaakademisi.org/2014/07/18/hollanda-hastaligi-nedir/> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 23.07.2022).

BÜLTENİ, D. (2012.12.19). İsrail Utanç Duvarını Bitiriyor. Dünya Bülteni.

CNN TÜRK. (2010.07.04). M 60 tanklarının modernize projesi tamamlandı. <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/04/07/m.60.tanklarinin.modernize.projesi.tamamlandi/571216.0/index.html> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 21.06.2022).

DAKA, D. A. Etnik Gruplar ve Diller. DAKA-İran Masası: <https://www.dakairan.masasi.com/discover-iran/genel-bakis/etnik-gruplar-ve-diller#:~:text=%C4%B0ran'daki%20ba%C5%9F%C4%B1ca%20etnik%20gruplar,%C4%B0ran'%C4%B1n%20resmi%20dili%20Fars%C3%A7ad%C4%B1r.> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

DODGE, C. A. (2017.06.07). Muslim Brotherhood is at the Heart of Gulf Standoff with Qatar. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/graphics/2017-muslim-brotherhood/> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 29.05.2022).

DW. (2018.04.20). الإفريقي القرن في الفوز على مكرم صراع.. دولة الإمارات. <https://p.dw.com/p/2wPRy> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:03.11.2021).

DW. (2018.10.26). Netanyahu'dan Umman'a beklenmedik ziyaret. DW. <https://www.dw.com/tr/netanyahudan-ummana-beklenmedik-ziyaret/a-46060232> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 07.06.2022).

DW. (2018.05.25). Türkiye'den İsrail'e soykırım uyarısı. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeden-i%C3%87sraile-soyk%C4%B1r%C4%B1m-uyar%C4%B1s%C4%B1/a-43933628> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:21.06.2022)

DW. (2019.06.13). Umman Körfezi'nde iki tankere saldırı. tarihinde dw.com: <https://www.dw.com/tr/umman-k%C3%B6rfezinde-iki-tankere-sald%C4%B1r%C4%B1/a-49172050> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 27.10.2021).

EL-JABİRİ, N. (2018.05.01). (سلام سد فراء ..ال بواسل ج نودنا). Jnodna El-Bavasil Süfara El-Selam, jnuduna albawasilu.. sufara' slam, Cesur askerler, Al İttihad (الاتحاد). <https://www.alittihad.ae/article/33351/2018/%d8%ac%d9%86%d9%88%d8%af%d9%86%d8%a7-%20%d8%a7%d9%84%d8%a8%d9%88%d8%a7%d8%b3%d9%84--%20%d8%b3%d9%81%d8%b1%d8%a7%d8%a1-%d8%b3%d9%84%d8%a7%d9%85> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:15.05.2022).

ERDMAGNİ, E, (أردماغني). (2021, 10 28). نشر من: الإماراتية الخارجية السياسة. <https://www.alisiyasatalkharijiat.com> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:15.05.2022).

min nashr almilishiat 'iilaa dıblumasiat almadayıqı (BAE dış politikası Milislerin konuşlandırılmasından Boğazlar Diplomasisine). Carnegie Endowment For International Peace: <https://carnegieendowment.org/sada/85675> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:15.05.2022).

FLAPAN, S. (1987), The Birth Of Israel, Pantheon Books, New York, 1987, ss17. (Nurlan MUMINOV'un Vladimir JAbontinsky'nin 2013 senesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası isimli Yüksek Lisans tez çalışmasının sayfa 78'den alınmıştır).

FOGEL, ř. K. (2022.06.10). OPINION: Rejoicing in the Abraham Accords, Toronto Sun Reports, Getty Images aracılığıyla ANUJ TAYLOR/GPO/AFP'nin fotoğrafı <https://torontosun.com/opinion/columnists/opinion-rejoicing-in-the-abraham-accords> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 12.06.2022).

GERSON, M. (2009.11.03). Israel may see attack as best option on Iraq,. Washington Post: http://voices.washingtonpost.com/postpartisan/2009/09/what_about_911_1.html adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 02.06.2022).

GUARDIAN, T. (2004.11.03). Sheikh Zayed Bin Sultan Al Nahyan Progressive Arab Leader and Friend of Palestine and the West. Progressive Arab Leader and Friend of Palestine and the West. Israel: The Guardian. <https://www.theguardian.com/news/2004/nov/03/guardianobituaries.Israel> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:16.10.2021).

GÜVEN, A. (2018.12.07). Yapısal Realizm: Saldırgan Realizm ve Savunmacı Realizm. İlimvemedeniyet: <https://www.ilimvemedeniyet.com/yapisal-realizm-saldirgan-realizm-ve-savunmaci-realizm.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:06.12.2021).

HAMİDİ, F. A. (2009.09.14). الامارات وجزر راناي/ayran wajuzur alamarat alearabiat almutahida/İran ve Birleşik Arap Emirlikleri adaları, ammonnews.net: <https://www.ammonnews.net/article/45262> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:25.10.2021).

- İHH, (2013.08.04). Deir Yasin Katliamı-9 Nisan 1948. <https://ihh.org.tr/haber/deir-yasin-katliami-9-nisan-1948-1659> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:24.07.2022).
- İLKHA, (2020.10.17). Dünya Ticaretinin Stratejik Su Yolu: Süveyş Kanalı, <https://ilkha.com/analiz/dunya-ticaretinin-stratejik-su-yolu-suveys-kanali-143778> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:10.11.2021).
- JEWISH VIRTUAL LIBRARY.(1998-2022). Chaim Weizmann(1874-1952). Israel State Archives. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/chaim-weizmann> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:24.07.2022)
- JEWISH VIRTUAL LIBRARY.(1998-2022). Nahum Sokolow(1859-1936). Israel State Archives. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/nahum-sokolow> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:24.07.2022).
- LANDAU, N. (2020.10.18). Israel and Bahrain Sign Joint Declaration-but Not Yet a Peace Deal. (H. I. NEws, Dü.) Haaretz Israel News. <https://www.haaretz.com/israel-news/2020-10-18/ty-article/.premium/israeli-delegation-heads-to-bahrain-to-sign-statement-of-intent-but-not-a-peace-deal/0000017f-e20a-d38f-a57f-e65ad3c40000> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 09.06.2022).
- LEE, M., & A.H. (2020.29.01), Trump peace plan delights Israelis, enrages Palestinians,APnews, <https://apnews.com/article/donald-trump-ap-top-news-international-news-jerusalem-politics-f7d36b9023309ce4b1e423b02abf52c6> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 21.04.2022)
- MC-DOUALIYA. (2021.02.15). المرجانية الشعاب يهدد إسرائيل يلي إماراتي نفتي ات فاق /aitifaq naftiun 'iimaratium 'iisrayiyliun yuhadid alshieab almarjaniat alfaridat fi albahar al'ahmaru/BAE-İsrail petrol anlaşması Kızıldeniz'deki eşsiz mercan resiflerini tehdit ediyor/BAE-İsrail petrol anlaşması Kızıldeniz'deki eşsiz mercan resiflerini tehdit ediyor. www.-mc--doualiya.com adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 09.06.2022).
- MEPA NEWS, (2022.25.06). İsrail, ABD'nin onayı olmadan Çin ile ilişki geliştiremeyecek, <https://www.mepanews.com/israil-abdnin-onayi-olmadan-cin-ile-iliski-gelistiremeyecek-49915h.htm> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15.06.2022).

MONEIM, D.A. (2021, 10 31). في السنة المسلمین نسبة كم. (عبدالمزعم دعاء ك تابة).
 2022/ kam nisbat almuslimin alsunat fi lubnan 2022/(2022 senesinde
 Lübnandaki Sünni Müslümanların yüzdesi nedir?).
<https://mhtwyat.com/%D9%83%D9%D9%86%D8%B3%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%86%D8%A9-%D9%81%D9%8A-%D9%84%D8%A8%D9%86%D8%A7%D9%86-2022/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

NAJJAR, B.A (النجار باسل), (2022, 05 26). حرج ال صهي سلمان الملك وضع:م تداولة أن باء. /
 جدا حرج ال صهي سلمان الملك وضع:اولتم تد أن باء. لحظة أي في ثعلن قد ووفاته جدا
 anba' mutadawilatun: wadae almalik salman
 alsihiyu haraj jidana wawafaatuh qad tueln fi 'ayi lahzatin. 'anba' mutadawilatun:
 wadae almalik salman alsihiyu harij jidana wawafaatuh qad tueln fi 'ayi lahza. (
 Ortalıkta dolaşan haberler: Kral Selman'ın sağlık durumu çok kritik ve ölümü
 her an açıklanabilir). Watanserb.
<https://www.watanserb.com/2022/05/14/%D9%87%D9%84-%D8%AA%D9%88%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%84%D9%83-%D8%B3%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86-%D9%88%D8%AA%D9%83%D8%AA%D9%85-%D9%88%D9%84%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%87%D8%AF-%D8%B9%D9%84%D9%89/>
 adresinden alındı.(Erişim Tarihi:29.05.2022).

NAUMKIN, V. (2021.18.02). Sıfır Toplamlı yeni bir oyun. <https://www.indyturk.com/node/317606/d%C3%BCnyadan-sesler/s%C4%B1f%C4%B1r-toplaml%C4%B1-yeni-bir-oyun> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.07.2022).

NEWS, M. (2021.08.26). Afganistan etnik grup haritası. Mepa News:
<https://www.mepanews.com/afghanistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm#:~:text=Aymaklar,farkl%C4%B1%20kabile%20ve%20gruplardan%20m%C3%BCte%C5%9Fekkil.> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:12.05.2022).

NEWSHUNTER/الأخ بار (2012). في لأحرق ناهم إيران حارب نالو:إماراتي مسؤل. (ص, الأخ بار/ masyuwl 'iimarati: law harabna 'iiran li'ahraqnahum faa aljuzur/

BAE yetkilisi: İran'la savaşıydık onları adalarda yakardık/BAE yetkilisi: İran'la savaşıydık onları adalarda yakardık. 2Newshunter. adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 13.10.2021).

Office for Israeli Constitutional Law, <http://www.justicenow4israel.com/mandatemap.html> (Nurlan MUMINOV'un Vladimir Jabontinsky'nin 2013 senesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası isimli Yüksek Lisans tez çalışmasının sayfa 78'den alınmıştır).

OJALVO, D. (2013.03.07). Siyonizm nedir? Şalom Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete: <https://www.salom.com.tr/arsiv/koseyazisi/86142/siyonizm-nedir> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

OKAY, D.Z. (2022), Birleşik Arap Emirlikleri'nden petrol üretiminde artışa destek, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/birlesik-arap-emirliklerinden-petrol-uretiminde-artisa-destek/2529614> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 20.06.2022)

OTAIBA, Y. A. (2020.12.06). Annexation will be a serious setback for better relations with the Arab world. <https://www.ynetnews.com/article/H1Gu1ceTL> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:09.06.2022).

OTALI, A H. (2019.03.06). Bir Milletin Sürgünü:Nekbe. <http://www.marmara-ilahiyat.com/bir-milletin-surgunu-nekbe/> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:23.07.2022).

PEHLİVANLI, H. (2022). David Lloyd George(1863-1945).Atatürk Ansiklopedisi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/david-lloyd-george-1863-1945/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:23.07.2022)

REUTERS/رويو تروز. (2018, 04 10). وطاءيرة لأموال الصومال مصادرة تسد تذكر الإمارات. <https://www.reuters.com/article/emirates-somalia-politics-ab4-idARAKBN1HH23F> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:02.11.2021).

SAVUNMATR, (2021.03.13), BAE'den İsrail'e 10 milyar dolarlık yatırım, Savunmatr, <https://www.savunmatr.com/gundem/bae-den-israil-e-10-milyar-dolarlik-yatirim-h9433.html> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:26.04.2022).

SINGH, R. (2022.06.03). Explained: Why is the Israel-UAE trade pact more than just another international deal?, Indian Express Reports, (Twitter/@ThaniAlZeyoudi) <https://indianexpress.com/article/explained/explained-why-israel-uae-trade-pact-more-than-another-international-deal-7949380/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

SLAUGHTER, A.-M. (2019). Ir-Principal Theories. studocu. <https://www.studocu.com/en-gb/document/university-of-surrey/introduction-to-international-relations/international-relations-principal-theories/16187219> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 13.12.2021).

STAFF, T. (2020.02.05). Israeli, UAE Officials Reportedly met in secret in US to discuss countering Iran. The Times Of Israel. <https://www.timesofisrael.com/israeli-uae-officials-reportedly-met-in-secret-in-us-to-discuss-countering-iran/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.09.2022).

TAN, A. (2020.07.03). Ortadoğu Notları(24): Kara Eylül. Independent Türkçe. <https://www.indyturk.com/node/205801/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-24-kara-eyl%C3%BCl> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:23.07.2022).

TIMEOFISRAEL. (2020.07.03). 'تاريخي اتفاق' على توقع وإمارة إسرائيلية شركات. <https://ar.timesofisrael.com/%D8%B4%D8%B1%D9%83%D8%A> <https://ar.timesofisrael.com/%D8%B4%D8%B1%D9%83%D8%A> İsrail ve şirketler 'İsrailiye ve İmarat'ın ortaklığıyla COVID-19 ile mücadelede işbirliği yapmak üzere 'tarihi anlaşma' imzaladı. <https://ar.timesofisrael.com/%D8%B4%D8%B1%D9%83%D8%A>

7%D8%AA-%D8%A5%D8%B3%D8%B1%D8%A7%D8%A6%D9%8A%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%A5%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D9%88%D9%82%D9%91%D8%B9-%D8%B9%D9%84%D9%89/ Adresinden alındı. ..(Erişim Tarihi: 09.06.2022).

TIMETURK. (2017.11.06). Küreden Çıkan Körfez Dalgası. <https://www.timeturk.com/kure-den-cikan-korfez-dalgasi/haber-770641> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

TOPÇU, G. (2019.01.10). Çin'in İsrail'deki yatırımları, ülke güvenliğini tehdit edebilir. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cinin-israildeki-yatirimlari-ulke-guvenligini-tehdit-edebilir/1360662> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:29.05.2022).

TOPÇU, G. (2021.07.12). Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi,BAE-Cibuti liman anlaşmazlığında Cibuti aleyhine karar verdi. Haberler: <https://www.haberler.com/londra-uluslararasi-tahkim-mahkemesi-bae-cibuti-14263210-haberi/> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:01.11.2021).

VICK, M(دورالیه الحاویات میناء ت قول ج ی بوت ی (ف یك ماجی من (2018, 03 14). jibuti taqul mina' alhawiat dwralih sayazalu fi 'aydi aldawla(Cibuti, Duralih konteyner limanının devletin elinde kalacağını söyledi). reuters.com: <https://www.reuters.com/article/djibouti-port-ab5-idARAKCN1GQ2GH> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:01.11.2021).

YENİŞAFAK. (2015.11.28). İsrail'den BAE'ye ilk diplomatik Misyon, Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/dunya/israilden-baeye-ilk-diplomatik-misyon-2348842> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.06.2022).

YÜCEL, O. K. (2018.04.24). Afrika Boynuzu'nda BAE krizi. AA: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrika-boynuzu-nda-bae-krizi/1126520> adresinden alındı.(Erişim Tarihi:03.11.2021).

ZBOUN, R.-K. (2020.02.28). İsrail, İran'dan Hamas'a aktarılan 4 milyon dolara el koydu.Israel Seizes 4M\$ Transferred from Iran to Hamas. *İran*. İran: Al-Awsat Asharq. <https://english.aawsat.com//home/article/2154091/israel->

seizes-4m-transferred-iran-hamas adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 29.05. 2022).

DIĞER KAYNAKLAR

ANAYASASI, T. C. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.12.2021).

BAKANLIĞI, T. D. Afganistan'ın Siyasi Görünümü. Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/afganistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

BAKANLIĞI, T. T. (2021). BAE Ülke Profili. (T. T. Müdürlüğü, Dü.) <https://ticaret.gov.tr/data/5efc837f13b876f898f3c35d/BAE%20%C3%BClke%20profili.pdf> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 15.09.2021).

CDN-Açıköğretim. (2021). Seçilmiş Ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri. cdn-acikogretim: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/dunya_bolgeleri_ortadogu/8/index.html adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.10.2021).

Constituteproject. (2015, 03 11). United Arab Emirates's Constitution of 1971 with Amendments through 2004. (O. University, Dü.) constituteproject.org adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

ÇEKİNMEZ, V. (2006, 04). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, ss. 23-25.

DÜNYASI, C. (2022, Ocak 7). Jeopolitik ve Jeostrateji. Coğrafya Dünyası: <https://www.cografya.gen.tr/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 07.01.2022).

IMF. (2021, Ocak 9). *IMF*. <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLs/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

İLGEN, F. (2019). Realist Bir Bakış: Vesrfalya Barışı ve Etkileri. P. Ulusoy (Dü.), 3. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi içinde, ss. 247. Muğla. https://www.academia.edu/43327601/REAL%C4%B0ST_B%C4%B0R_

BAKI%C5%9E_VESTFALYA_BARI%C5%9E_VE_ETK%C4%B0LER%C4%B0 adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 04.01.2022).

KNESSET. (1949). *היהודי העם של הלאום מדינת ישראל: יסוד-חוק הצעת*. Temel Yasa Tasarısı: İsrail Yahudi halkının ulus devleti. Ministry of Justice: <https://www.justice.gov.il/stateidentity/proprsdbasiclaws/pages/nationalstate.aspx> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.01.2022).

MERKEZİ, İ. E. (1997). İsrail'in Gerçekleri. Ss. 118.

MÜŞAVİRLİĞİ, T.B. (2020.02.04). ticaret.gov.tr: [https://ticaret.gov.tr/data/5ee20f8213b876e308cc14f3/iran%20enerji%20sektoru%20raporu%20\(04022020\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5ee20f8213b876e308cc14f3/iran%20enerji%20sektoru%20raporu%20(04022020).pdf) adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 08.10.2021).

PORTA, T. U. (2019). Government Porta. government.ae: <https://government.ae/more/history-of-the-uae> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 09.10.2021).

TÜRSAB (2022). BAE Türsab, https://www.tursab.org.tr/dosya/1000/1099nibae_1000_3575207.pdf adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 20.06.2022).

TÜYSÜZOĞLU, G. (2013). Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatışma Gerçekliğinin Değerlendirilmesi, Cilt 44, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdleri.

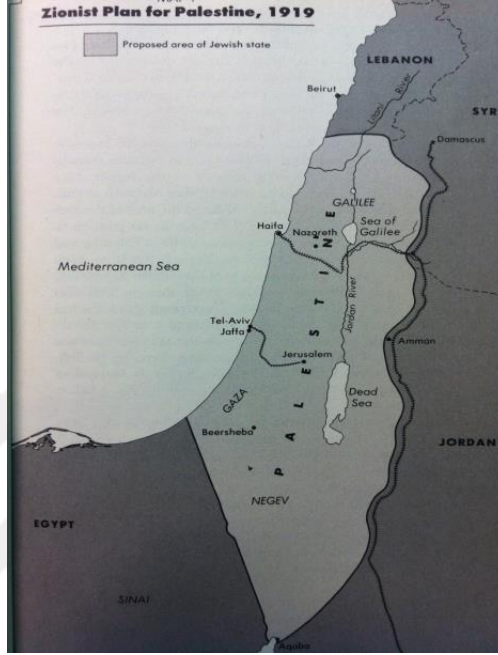
UNITED NATIONS. (1968). Resolution 242 (1967) / [adopted by the Security Council at its 1382nd meeting], of 22 November 1967. <https://digital.library.un.org/record/90717> adresinden alındı. (Erişim Tarihi:24.07.2022).

WORLDOMETER. (2022). World Population. <https://www.worldometers.info/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 24.04.2022).

YEARBOOK. (2008). Yearbook Of Immigration Statistics 2008. *Yearbook*, 13,14 <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/yearbook/2008> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 18.10.2021).

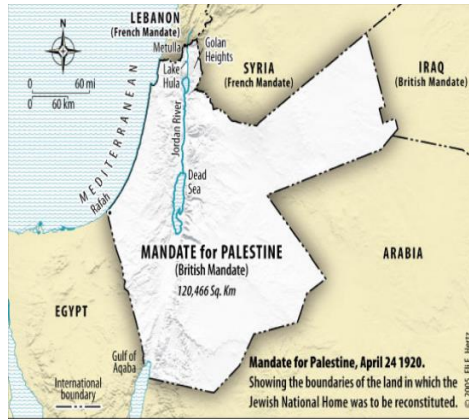
EKLER

Ek-1: Şekiller ve Fotoğraflar

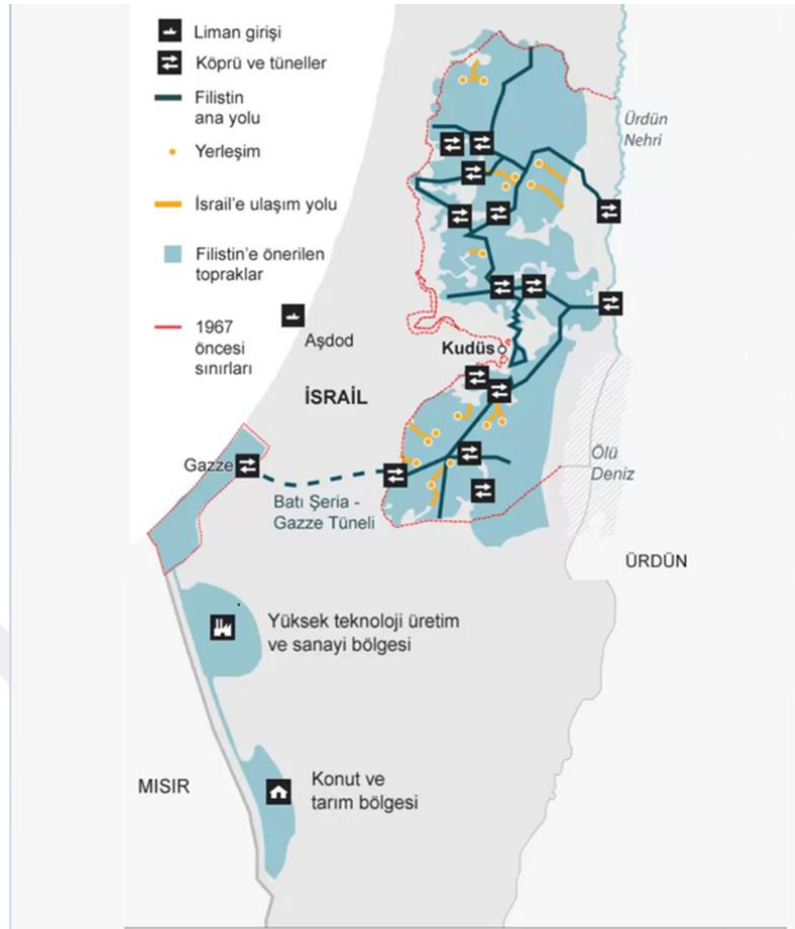
Harita 1: Siyonistlerin Filistin Planı-1919

Kaynak: FLAPAN S.(1987), The Birth Of Israel, Pantheon Books, New York, 1987, ss17. (Nurlan MUMINOV'un Vladimir JAbontinsky'nin 2013 senesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası isimli Yüksek Lisans tez çalışmasının sayfa 78'den alınmıştır).

Harita 2: İngiltere Filistin Mandası- 1920

Kaynak: Office For Israeli Constitutional Law <http://www.justicenow4israel.com/mandatemap.html> ((Nurlan MUMINOV'un Vladimir JAbontinsky'nin 2013 senesinde İstanbul Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı, Büyük İsrail Düşüncesi ve İsrail Dış Politikası isimli Yüksek Lisans tez çalışmasının sayfa 78'den alınmıştır).

Harita 3: Trump'ın damadına hazırlattığı 'Yüzyılın Anlaşması': Filistin için son tasfiye planı

Kaynak: BBC NEWS.(2020,01 31). Trump'ın damadına hazırlattığı 'Yüzyılın Anlaşması': Filistin için son tasfiye planı <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> adresinden alındı.(Erişim Tarihi: 01.08.2022)

Şekil1: syf:114 de adı geçen twitter yazışması

أرحب بالتقارب الذي يحدث بين إسرائيل
والكثير من الدول العربية. لقد آن الأوان
لتحقيق التطبيع والسلام.

Şekil 2: syf 114 de adı geçen twitter yazışması

FOTOĞRAF 1: BAE Dışışleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Şeyh Abdullah bin Zayed Al Nahyan, 27 Nisan 2022'de Abu Dabi'deki Emirlik Sarayı'nda Abraham Accords Evanjelik İş ve Medya Liderleri Delegasyonu 'nu kabul etti (BAE Dışışleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı)

Kaynak: Bob, Y J. (2022, 05 18). Defense establishment is having a double-take on Abraham Accords impact on Palestinians – analysis, Jost Reports, <https://www.jpost.com/israel-news/article-707013> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

FOTOĞRAF 2: 23 Mart 2022'de Kudüs'teki Bölge Mahkemesi'nde eski İsrail başbakanı Benjamin Netanyahu'nun yargılandığı davada bir mahkeme duruşması.

Kaynak: BOB, Y.J. (2022 , 05 16). How decisive was Netanyahu's win forcing an amended indictment?, <https://www.jpost.com/israel-news/article-706878> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

FOTOĞRAF 3: 31 Mayıs 2022'de İsrail Hükümeti Basın Ofisi'nden (GPO) elde edilen bir el ilanı resmi, İsrail ve BAE ekonomi bakanları Orna Barbivai ve Abdullah bin Touq al-Marri'nin serbest ticaret anlaşması imza töreni sırasında bir fotoğraf için poz verdiğini gösteriyor. İsrail ile BAE arasında, Dubai'de. Getty Images aracılığıyla ANUJ TAYLOR/GPO/AFP'nin fotoğrafı

Kaynak: FOGEL, Ş. K. (2022, 06 10). OPINION: Rejoicing in the Abraham Accords, Toronto Sun Reports, Getty Images aracılığıyla ANUJ TAYLOR/GPO/AFP'nin fotoğrafı <https://torontosun.com/opinion/columnists/opinion-rejoicing-in-the-abraham-accords> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

FOTOĞRAF 4: Anlaşma, o zamanki ABD Başkanı Donald Trump'ın 2020'de İbrahim Anlaşmaları aracılığıyla İsrail ile BAE ve Bahreyn arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi sürecine aracılık etmesinden iki yıl sonra gerçekleşti.

(Twitter/@ThaniAlZeyoudi)

Kaynak: SINGH R. (2022, 06 03). Explained: Why is the Israel-UAE trade pact more than just another international deal?, Indian Express Reports, (Twitter/@ThaniAlZeyoudi) <https://indianexpress.com/article/explained/explained-why-israel-uae-trade-pact-more-than-another-international-deal-7949380/> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 12.06.2022).

FOTOĞRAF 5. Küreden Çıkan Körfez Dalgası

Kaynak: TIMETURK. (2017,11 06). Küreden Çıkan Körfez Dalgası. <https://www.timeturk.com/kure-den-cikan-korfez-dalgasi/haber-770641> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 01.08.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Damla BOSTANCI

Öğrenim Durumu

Önlisans : 2021, Atatürk Üniversitesi, Adalet

Lisans : 2013, İstanbul Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans : 2022, İstanbul Aydın Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri

TEZDEN ÜRETİLEN YAYINLAR

BOSTANCI Damla, “Birleşik Arap Emirlikleri’nin İran ile Adalar Sorunu”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 58, Haziran 2022, s. 239-251.

ISSN:2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.62565>